

Шухрат Эргашев, Бегзод Хоҷаев,
Ҷамшед Абдуллоев

ТАЪРИХИ ҶАҲОН

(Солҳои 1991–2017)

*Китоби дарсӣ барои донишомӯзони синфи 11-уми мактабҳои
таълими миёна*

Нашри якум

Вазорати таълими халқи Республикаи Ўзбекистон
тасдиқ намудааст

Тошканд
«TURON-IQBOL»
2018

УЎК 94(100)(075.3)=222.8

КБК 63.3(0)

Т 36 Эргашев Шуҳрат

Таърихи ҷаҳон [Matn]: Китоби дарсӣ барои донишмӯзони синфи 11-уми мактабҳои таълими миёна / Ш. Эргашев, Б. Хоҷаев, Ҷ. Абдуллоев. – Тошканд: «Turon-Iqbol», 2018. – 144 с.

КБК 63.3(0)

Муҳаррирони масъул:

М. Раҳимов – доктори илмҳои таърих, профессор,

Т. Бобоматов – номзади илмҳои таърих.

Тақриздихандагон:

Қ. Раҷабов – доктори илмҳои таърих, профессор;

Г. Пасилова – муаллими фанни таърихи мактаби рақами 257-уми ноҳияи Юнусободи шаҳри Тошканд;

Ф. Аманова – муаллими фанни таърихи мактаби рақами 248-уми ноҳияи Мирзо Улугбеки шаҳри Тошканд;

О. Эргашев – муаллими фанни таърихи мактаби рақами 22-юми ноҳияи Оҳангарони вилояти Тошканд.

Аломатҳои шартӣ

Супориш оид ба кор бо интернет

Эзоҳи шартӣ

Ба хотир оред

Дар хотир доред

Супориш оид ба кор бо харита

Худатонро санҷед

Супориши эҷодӣ

Аз ҳисоби маблағҳои Бунёди мақсадноки китоби республика чоп шудааст.

ISBN 978-9943-14-538-2

© Ш. Эргашев ва дигарон., 2018.

© «TURON-IQBOL», 2018.

МУҚАДДИМА

Дар даври таърихи ҷаҳон, ки аз соли 1991 сар шудааст, дар сохтори иҷтимоию сиёсӣ ва иқтисодии дунё дигаргуниҳои бузург рӯй дод. Дар ин давр марҳилаи нави инқилоби илмию техникӣ – инқилоби компютеру ахборот сар зад, ки ба ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷамъият таъсири калон расонид. Зери таъсири ин инқилоб дар кишварҳои мутараққӣ ҷараёни гузариш аз марҳилаи индустриалии тамаддун ба марҳилаи постиндустриализм, асри ахборот оғоз ёфт.

Китоби дарсие, ки дар даст доред, дар баробари баёни воқеаҳои ин давр таҳлил намудани марҳилаи мазкури тараққиёти ҷамъият ва ба Шумоён-донишомӯзоне, ки дар останаи ҳаёти мустақил ҳастед, донишро оид ба дарки имконоти муқаррар кардани истиқболи зиндагӣ ташаққул медиҳад. Ин донишҳо барои дарки маданияти ҳар як халқи ҷаҳон ҳодисаи ноёби ба худ хос буданаш, усулиятҳои гуманизм ва ватанпарварӣ, арзишҳои умумбашарии ба ғояҳои ҷамъияти шаҳрвандӣ ва давлати ҳуқуқӣ асосёфта кўмак мерасонанд. Барои доништани қонуниятҳои муҳими тараққиёти ҷамъият, пайдо кардани тасаввурот оид ба роҳҳои ба худ хоси пешрафт ва истиқболҳои он имкон медиҳад. Донишҳои шумо азбарнамуда, инчунин, таҷрибаи пешқадами таърихии кишварҳо дар роҳи татбиқи эҷодии онҳо дар Ўзбекистон ёрӣ хоҳанд расонд.

ИСТИЛОҲҲОИ МУХТАСАРШУДА ДАР КИТОБИ ДАРСӢ

СММ – Созмони Милали Муттаҳид

НАТО – (англ. North Atlantic Treaty Organization) – Блоки ҳарбии Атлантикаи Шимоли

ИЕ – Иттифоқи Европа

СССР – (рус. Союз Советских Социалистических Республик) – собиқ Иттифоқи Республикаҳои Советии Социалистӣ

РСФСР – Республикаи Советии Социалистии Федеративии Россия

ШМА – Штатҳои Муттаҳидаи Америка

БРИКС – (англ. BRICS – Brazil, Russia, India, China, South Afrika) – иттифоқи мамлакатҳои Бразилия, Россия, Ҳиндустон, Хитой, Африкаи Ҷанубӣ.

ИИТ – инқилоби илмию техникӣ

МУД – маҳсулоти умумии дохилӣ

ASEAN – Ассосиатсияи давлатҳои Осиёи Ҷанубу Шарқӣ

БОБИ I. КИШВАРҲОИ ДУНЁ ДАР ОХИРИ АСРИ XX – ИБТИДОИ АСРИ XXI

МАВЗЎИ 1. МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ДАР ОХИРИ АСРИ XX – ИБТИДОИ АСРИ XXI

Марҳилаи сеюми даври наватарини таърихи ҷаҳон аз соли 1991 оғоз ёфта, воқеаҳои то имрӯз содиршударо меомӯзад. Дар ин давр барбод рафтани соҳти сотсиалистӣ, пароканда шудани СССР ба нисбати қувваҳо дар миқёси дунё, ба мувозинати мавҷудаи геосиёсӣ таъсири бузург расонид.

Созмони Милали Муттаҳид кай ташкил шуда буд?

Дар ин давр глобализатсияи ҳаёти иқтисодӣ ва маданӣ, тезутундшавии муаммоҳои экологӣ, пурзӯршавии зиддиятҳои вобаста ба ҷараёнҳои баохирнарасидаи модернизатсияи қисми бузурги дунё ба суботу барқарорӣ байналмилалӣ хавфи ҷиддӣ овард, ба манбаи муаммоҳои мураккаби аксар кишварҳо табдил ёфт.

Муносибатҳои байналмилалӣ дар охири солҳои 90-уми асри XX. Зиддиятҳои байни блокҳои ҳарбию сиёсии капиталистӣ ва сотсиалистӣ, ки баъди Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ нисбати қуввахоро дар ҷаҳон муайян мекарданд, дар солҳои 1990 барҳам хӯрданд. Аммо, дар айни вақт, хавфи мочароҳои минтақавӣ ва “ҷангҳои хурд” пурзӯр шуда, ҳимояи ҳуқуқу бехатарии шахс ва халқҳо, таъмин намудани алоқаҳои гуманитар-ҳуқуқию маданӣ, масъалаҳои паҳши ахбороти объектив ба муаммоҳои саҳттарини сиёсати ҷаҳонӣ табдил ёфтанд.

Дар ибтидои солҳои 1990 дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ дигаргуниҳои кулӣ ба амал омаданд. Аввалан барҳам хӯрдани сотсиализм дар кишварҳои Европай Марказӣ ва Шарқӣ, баъд парокандашавии СССР ва дар натиҷаи он ба поёнрасии модели “дунёи дуқутбӣ” дар ҷаҳон ҳукмронии як қутб, яъне ҳукмронии давлатҳои Ғарб ба сарвари ШМА барпо карда шуд. Мушкилиҳои кишварҳои собиқ лагери сотсиалистӣ, муттаҳидшавии Германия ва ҷараёнҳои интегратсионии давлатҳои Ғарб ба муносибатҳои байналмилалӣ охири асри XX- ибтидои асри XXI омили муҳим гардиданд.

Дар айни замон дигар шудани низоми дунёи дуқутбӣ дар инкишофи сиёсии якҷанд давлатҳо ба дигаргунии кулӣ, ба барҳам хӯрдани мафкураи тоталитарӣ оварда расонд. Ба ҷойи холии (вакууми) мафкуравии пайдошуда ғояҳои миллатгарой, динии мутаассибӣ, таҷовузгарона дохил шуда омаданд. Ҳаракатҳои сулҳпарваронаи СММ на ҳама вақт самарани худро доданд. Баъди барҳамхӯрии дунёи дуқутбӣ ҷойи хавфи задухӯрди глобалиро хавфи ҷангҳои локалӣ (хурд) ишғол намуд.

Ғайр аз муаммоҳои ҳудудҳои собиқ СССР ва Югославия аҳволи Шарқи Наздик чун пешина танг шуда монд. Ҳамчунин, кӯшишҳои Ҳиндустону Покистон барои соҳиби силоҳи ядровӣ шудан зиддиятҳои ин минтақаро пуршиддат карданд.

Беқарории сиёсӣ дар минтақаҳои гуногуни дунё мочароҳои нав ба навро ба вучуд овард. Дар охири солҳои 1990 як қатор мамлакатҳои Африкаи Тропикӣ ва Ҷанубӣ ба майдони ҷангҳои хунин, табаддулотҳои давлатӣ, ҳаракатҳои партизанӣ табдил ёфтанд.

Муносибатҳои байналмилалӣ дар ибтидои асри XXI. Дар ибтидои асри XXI ҷараёнҳои пайдо шудани давлатҳои нави пурқудрати ҷаҳон ва ба марказҳои муқобил табдилёбии онҳо ба назар мерасанд. Ба афзудани таъсири ин гуна давлатҳо пурзӯршавии имкониятҳои иқтисодии онҳо омили асосӣ шуд. Соҳиби силоҳи ядровӣ шудани Ҳиндустон, Покистон ва Кореяи Шимолӣ мустақилии онҳоро дар бобати муносибатҳои байналмилалӣ пурзӯр кард. Эрон ҳам ба пурзӯр намудани роли худ кӯшишҳо кард, барномаи ядровии оғознамудаи вай ҷомеаи ҷаҳониро ба ташвиш овард.

Дунёи садранг

Бо суръати баланд пеш рафтани Хитой ва Бразилия онҳоро аз сафи кишварҳои “чаҳони сеюм” ба сафи давлатҳои даҳгонаи тараққикардаи иқтисодӣ ва ба қатори пешсафони сиёсати дунё баровард. Ҳамин гуна давлатҳои ривожёбанда ба мисли Туркия, Арабистони Саудӣ, Мексика, давлатҳои араби минтақаи халиҷи Форс ва монанди инҳо ба муносибатҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ таъсири бузург расонида тавонистанд. Дар айни вақт таъсири ШМА дар бобати муносибатҳои байналмилалӣ ба ин давлатҳо кам шуд. Ҳамин тариқ, чараёни ташаккули модели дунёи бисёрқутбӣ сар шуд. Дар ин чараён ҳар қадам давлат барои ноил шудан ба мавқеи худ кӯшиш мекунад.

Суханронии Президенти Республикаи Ўзбекистон Ш.Мирзиёев дар санаи 19 сентябри соли 2017 дар сессияи 72-уми СММ ба муайян кардани мақоми Ўзбекистон дар чараёни ташаккули дунёи бисёрқутбӣ ва глобализатсия нигаронида шуда буд. Пешниҳодоти вай дар бобати ба ҳудуди сулҳу оромӣ ва тараққиёт табдил додани Осиёи Марказӣ, иштироки ҷаҳон дар ҳалли муаммоҳои Арал, таъмини сулҳ дар Афғонистон ва зарурати ҷимояи ҷавон аз хатари терроризм аз тарафи аҳли ҷаҳон гарму ҷӯшон пазируфта шуд.

Дунё бошиддат дигар шуда истодааст. Аз таъсири инқирози молиявии ҷаҳон дар солҳои 2008–2009 ба иқтисоди ИЕ ва ШМА истифода бурда давлатҳои нави зухуркардаи пурқудрати дунё барои дигар кардани нисбати қувваҳои иқтисодӣ кӯшида истодаанд. Дар айни вақт давлатҳои Ғарб бо мақсади боло бурдани имконияти идоракунондагии иқтисодии ҷаҳон бо кишварҳои тараққиқунанда наздик шудан мехоҳанд. Бинобар ин клуби “G-20” ташкил карда шуд, ки аз намоёндагони 20 то давлати иқтисодӣташон пешрафтаи дунё иборат аст. Мамлакатҳои G-20 имконияти ба иқтисодии ҷаҳон расонидани таъсири ҷиддиро доранд. Зеро 80 фоизи маҳсулоти умумии дохилии ҷаҳон айнан ба ин давлатҳо рост меояд. Аз се ду қисми аҳолии кураи замин низ дар ин кишварҳо истиқомат мекунад.

19-уми сентябри соли 2017...

Солҳои 2008 – 2009...

Марҳилаи сеюми даври навтарин – ин...

Сарфи назар аз пурзӯршавии ҳамкорӣ ва интегратсияи иқтисодӣ дар назди ҷомеаи ҷаҳонӣ чандин муаммоҳои ҳалталаб мавҷуданд. Онҳо пеш аз ҳама бо мочароҳои Шарқи Наздик (Ироқ, Фаластин, Сурия),

Кореяи Шимолӣ, Украина ва Африка вобаста аст. Муносибатҳои гуногуни кишварҳои Ғарб, Россия ва Хитой нисбат ба ҳалли ин муаммоҳо алоқаҳои байни онҳо мураккаб намудааст.

Муносибати мураккаби байни ду давлати бузурги дорои силоҳи ядрой – ШМА ва Россия ба ҳалли якҷанд муаммоҳои дар назди ҷомеаи ҷаҳонӣ истода халал расонда истодааст. Терроризми байналмилалӣ аз ҷумлаи он муаммоҳои хеле хатарнок мебошад. Он дар ҳоле, ки ҷараёни ташаккулёбии тамаддуни глобалии ҷаҳон ба марраи охири худ мерасад, сифати нав касб намуд ва ба муаммои калони сиёсати ҷаҳонӣ табиал ёфт.

Дигаргуниҳои муносибатҳои байналмилалӣ дар асри XXI пешбарӣ намудани ғояи барпо намудани тартиби нави дунё ба асоси амният ва ҳамкориҳои байналмилалиро тақозо карданд. Аммо амалӣ кардани ин вазифа ҳамкориҳои кишварҳои дунё, пеш аз ҳама, давлатҳои намоёнро талаб мекунад.

Баъди поён ёфтани “ҷанги сард” дар муносибатҳои байналмилалӣ, пеш аз ҳама ҳолати ҳамкориҳои байни ШМА ва Россия то соли 2014 давом кард. Ҳамон сол дар Украина бӯҳрони сиёсӣ сар зад ва байни Россияю давлатҳои Ғарб муқовимати қиддию саҳт ба марҳилаи нав баромад.

Дар ибтидои солҳои 1990 дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ гардиши кулӣ ба вучуд омад.

Ҳолати ҳамкориҳои байни ШМА ва Россия бавучуд-омада то соли 2014 давом кард.

Инсонияти ба асри XXI расида омада на танҳо ба мушкилиҳои глобалӣ, балки ба муаммоҳое рӯбарӯ омад, ки ба дигаршавии ҳолати геосиёсӣ вобаста мебошанд. ШМА, ки давлати ягонаи тавоно аст, роли пешсафии худро ба сифати хоҳишу иродаи ҷомеаи ҷаҳонӣ нишон дода меояд. Истифодаи қувваҳои ҳарбӣ дар Ироқ ва собиқ Югославия, Афғонистон ва Сурия, васеъшавии Иттифоқи Атлантикаи Шимолӣ, истифодаи васеи қувва дар дигар минтақаҳои сайёраамон гегемонии мутлақи ШМА-ро дар дунё намоиш дод. Аммо Хитой, Россия, Ҳиндустон барин давлатҳо, ки дар муносибатҳои байналмилалӣ бештар аз пешина нақш доранд, ба он даъвои гегемонии ШМА розӣ намешаванд. Дар ин шароит беҳатариҳои ҳақиқии инсоният на бо чуқур шудани зиддияти байни мамлакатҳо ва халқҳо, балки бо ҳифзи тамаддун (сивилизатсия) ва ҳамкорие, ки ба таъмини тараққиёти он хизмат хоҳад кард, вобаста мешавад.

Глобализация – (фарогирӣ) – чараёни якҷояшавӣ ё наздикшавии кишварҳои дунё аз ҷиҳати иқтисодӣ, маданӣ ва динӣ мебошад.

Модернизация – пурра ё қисман нав кардани низоми (тартиботи) иҷтимоӣ бо мақсади тараққиёти босуръат, чараёни гузариш аз ҷамъияти анъанавӣ ба ҷамъияти нав, аз тамаддуни аграрӣ ба тамаддуни индустриалӣ (саноатӣ).

Мафкураи тоталитарӣ – шакли режими мафкуравӣ буда, дар ҷомеаи тоталитарӣ воситаи ба таври оммавӣ аз нав тарбия кардани аҳоли мебошад.

Дунёи бисёрқутбӣ – ҳолати мавҷуд будани якчанд марказҳо (қутбҳои) сиёсӣ, иқтисодӣ, ҳарбӣ ва маданӣ дар ҷаҳон, ки аз якдигар афзалият надоранд.

Дунёи сеюм – истилоҳи сиёсии хоси нимаи дуюми асри XX. Он нисбат ба “ҷанги сард” ва вобаста ба он нисбат давлатҳое, ки ба мусобиқаи мусаллаҳшавӣ бевосита иштирок намекарданд, истифода шудааст. Аввал тарафдорони ШМА ва ҳамаи он мамлакатҳое, ки ба лагери сотсиалистӣ дохил набуданд, “дунёи сеюм” ном гирифта буданд.

ИИТ (инқилоби илмию техникӣ) – гузаштан ба даври сифатан нави инкишофи илму техника, ҷаҳиши бузург ва дар асоси он ба кулӣ аз нав сохтани қувваҳои истеҳсолот.

Интеграция – чараёни муттаҳид шудани давлатҳои мустақил бо мақсади ташкил кардани майдони иқтисодие, ки дар он мол, хизмат, молия, сармоя (инвеститсия), қувваи корӣ озод ҳаракат менамояд.

Савол ва супоришҳо барои мустаҳкамкунӣ

1. Баъди барҳам хӯрдани ду блоки ба ҳам зидди ҳарбию сиёсӣ муаммоҳои муҳимтарини муносибатҳои байналмилалӣ аз ҷиҳати иборат шуд?
2. Дигаргуниҳои куллие, ки дар ибтидои солҳои 1990 рӯй дод, дар ҷиҳати намоён мегардид?
3. Ташкилҳои модели дунёи бисёрқутбӣ дар асри XXI дар кадом чараёнҳои муносибатҳои байналмилалӣ намоён шуд?
4. Аз материалҳои китоби дарсӣ истифода бурда рӯйхати омилҳои муҳимро, ки ба муносибатҳои байналмилалӣ дар охири асри XX-ибтидои асри XXI таъсир мерасонданд, тартиб диҳед.

Кори мустақилона

Бо харитае, ки дар матн оварда шудааст, шинос шавед ва дар мавзӯи “Дунёи садранг” эссе нависед.

МАВЗӢИ 2. ИНҚИЛОБҲОИ ДЕМОКРАТӢ ДАР КИШВАРҲОИ ЕВРОПАИ ШАРҚӢ ВА ПОШХӢРИИ ЛАГЕРИ СОТСИАЛИСТӢ

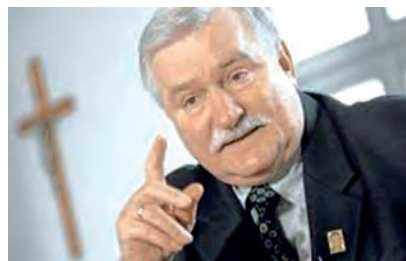
Пошхӯрии сохти сотсиалистӣ. Барҳам хӯрдани сохти сотсиалистӣ дар кишварҳои Европайи Шарқӣ ҳар гуна сурат гирифт. Дар он кишварҳое, ки дар замони бозсозӣ ислоҳот ҷаълона ба амал баромада, плюрализми мафкуравӣ татбиқ шуда буд ва раҳбарони он мамлакатҳо дигаргуниҳоро ҳис намуданд, барҳамхӯрии сотсиализм ҳамвор ба амал омад.

Ҷанги дуҷоми ҷаҳонӣ дар мамлакатҳои Европайи Шарқӣ бо кадом натиҷаҳо поён ёфта буд?

Дар Полша эътирози аҳоли аз сохти сотсиалистии мамлакат аз соли 1988 сар шуд ва онҳо ислоҳоти сиёсиро, ҳуқуқи ҷаъолияти озодона бурдани иттифоқи касабаи “Яқдилӣ”-ро бо раҳбарии Лех Валенса талаб намуданд.

Интиҳоботи соли 1989 беобрӯгии Партияи муттаҳидаи коргарони Полша (ПМКП) ва дар айни вақт оммавӣ ғаштани иттифоқи касабаи “Яқдилӣ”-и дар муҳолифат бударо нишон дод. Парламенти нав ба конститутсия тағйирот дохил карда, Полшаро давлати ҳуқуқбунёди демократӣ эълон намуд. ПМКП ҷаъолияти худро боздошт. Соли 1990 дар интиҳоботи ғайринавбатии президентӣ Лех Валенса ғалаба кард.

Лех Валенса

Ион Илиеску

Дар Руминия барҳом хўрдани тартиботи коммунистӣ бар оқибати задухўрди чиддии ҳарбӣ рӯй дод. Моҳи декабри соли 1989 дар шаҳри Тимишоара аҳоли ба намоиши сулҳхоҳонаи зидди тартиботи Н.Чаушеску баромад. Аммо ходимони хизмати махфии Руминия ба намоишгарон тир кушоданд. Дар натиҷаи он дар сар осари кишвар шўриш сар шуд. Армия ба тарафи шўришгарон гузашт. Чандин ҳазор одамон танксавор бинои Шўрои давлатиро ихота карданд. Ин шўриш бо ҷараёни суд бар Н.Чаушеску ва рафиқаш, бино ба ҳукми суд паррондани онҳо анҷом ёфт. Дар ин шўришҳо беш аз ҳазор нафар ҳалок гардиданд. Ҳокимият ба ихтиёри Фронти начоти миллӣ, ки рӯзҳои шўриш ташкил шуда буд, гузашт. Раиси кумита Ион Илиеску дар интихоботи соли 1990 президенти мамлакат интихоб шуд.

Аз соли 1988 дар Полша...

Дар соли 1989 дар Полша...

Дар соли 1990...

ПМКП-ин...

Муттаҳид шудани Германия яке аз воқеаҳои муҳимтарини баъди Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ гардид. Дар охири солҳои 1980 дар Республикаи Демократии Германия бӯҳрони иҷтимоию иқтисодӣ ва сиёсӣ авҷ гирифт ва он моҳи ноябри соли 1989 ба афтидани девори Берлин, ки ду давлати немисро аз ҳам ҷудо мекард, оварда расонд. Дар амал ин воқеа кушода шудани сарҳади ду Германия буд. Моҳи сентябри соли 1990 дар Москва шартнома дар бораи ба Республикаи Федеративии Германия муттаҳид шудани ду давлати немис ба имзо расид.

Кишварҳои Европай Шарқӣ дар охири асри XX-ибтидои асри XXI. Дар натиҷаи инқилобҳои демократии асосан бо роҳи сулҳ ба амал омада давлатҳои Европай Шарқӣ Иттифоқи Европаро ҳамчун роҳи тараққиёти иқтисодию сиёсӣ интихоб карданд. Ҳамаи давлатҳои Европай Шарқӣ аъзои НАТО шуданд.

Гузариш ба иқтисоди пурҷадали бозор якҷанд муаммоҳои чиддиро ба пеш овард. Афзоиши дараҷаи инфлятсия ва бекорӣ, паст рафтани сатҳи зиндагӣ, тақсимшавии ҷамъият ба бойҳо ва камбағалони сершумор мушоҳида мешуд. Дар натиҷа, аҳоли ҳукуматхоеро, ки барои ислоҳот ҷавобгар буданд, дастгирӣ накард. Дар оқибати дигаршавии муҳити

ичтимой дар Полша яке аз машхуртарин сиёсатмадорони солҳои 1990 дар Полша Лех Валенса дар интихоботи президентӣ мағлуб шуд. Сарфи назар аз таъйиқи зӯри мафкуравӣ чапҳо дар Литва, баъд дар Албания ба сари ҳокимият омаданд.

Давлатҳои Европай Марказӣ ва Шарқӣ

Дигаргунсозиҳо нисбат ба дигар кишварҳои Европа дар **Югославия** каме мураккаб сурат гирифтанд. Афтидани сохти сотсиалисти дар Республикаи Федеративии Югославия, ки аз шаш республика иборат буд, барои фаъол шудани қувваҳои миллатгаро ва ҷудоихоҳ (сепаратистон) имконият фароҳам овард. Дар оқибати он солҳои 1991–1992 давлати Югославия пароканда шуд. Фақат Сербия ва Черногория дар федератсия монданд. Словения, Хорватия, Босния-Герцеговина ва Македония ба давлатҳои мустақил табдил ёфтанд. Аммо ба давлатҳои мустақил ҷудо шудани онҳо зиддиятҳои этникиро авҷ гирифтанд.

Ноябри соли 1989...
Соҳҳои 1991–1992...

Соли 1990 дар Москва...

Баъд аз соли 1990 дар Сербия албанҳои мусулмон “Республикаи Косово”-и худро эълон карданд. Он ҳодиса ба мочарои мусаллаҳона бо Сербия оварда расонд ва ба он НАТО даҳлат кард. Соли 1999 лашкари НАТО Югославию бомбардирон намуд. Мочаро ба бӯҳрони сартосарии Европа табдил ёфт.

Пароканда шудани Югославия

Боз як вазъияти вазнин дар Босния ва Герсоговина ба вучуд омад. Дар ин чо сербҳо, хорватҳо ва мусулмонҳо таърихан ҳамсоявор зиста омадаанд. Аз ин сабаб ба фарқи этникӣ зиддияти динӣ низ зам шуд. Зиддиятҳои миллӣ дар Босния ва Герсоговина алоҳида тезутунд шуданд. Сербҳо, ки нисфи аҳолиро ташкил медоданд, аз таркиби Югославия баромадан нахостаанд ва Республикаи сербҳои Босниро эълон карданд. Солҳои 1992–1994 байни сербҳо, мусулмонҳо ва хорватҳо мочарои ҷарбӣ сар шуда ин ба қурбониёни зиёд дар байни аҳоли оварда расонд. Барои яктарафа намудани мочарои этникӣ дар Босния ба ин чо қувваҳои ҳомии сулҳи СММ дароварда шуд ва ҷанг дар кишвар қатъ ёфт. Бино ба референдуми соли 2006 Черногория аз Сербия ҷудо шуда баромад. Республикаи Югославия барҳам хӯрд.

Чехословакия роҳи сулҳомези ҳалли муаммоҳои миллиро интихоб кард. Дар натиҷаи референдуми соли 1992 аҳолии кишвар барои ҷудо шудан қарор намуд. Ҷараёни ҷудошавӣ ҷиддӣ муҳокима шуд ва ба он пухта тайёри диданд. 1-уми январӣ соли 1993 дар харитаи дунё ду давлати мустақил – Республикаи Чехия ва Республикаи Словакия пайдо шуданд.

Дар Чехословакия бо мақсади ҳалли муаммоҳои миллӣ соли 1992 референдум гузаронида шуд. Соли 1999 лашкари НАТО Югославию зери бомбаҳо гирифт.

Воқеаҳои кишварҳои Европай Шарқӣ ба дигаргуншавии сиёсии байналмилалӣ таъсири калон расонд. Ин кишварҳо акнун ташкилотҳои иқтисодӣ ва ҷарбию сиёсии давлатҳои Европай Ғарбӣ, пеш аз ҳама ИЕ ва НАТО-ро ба худ ҷалб намуданд. Венгрия, Латвия, Литва, Эстония, Польша, Словения, Словакия ва Чехия, Руминия ва Булғория ба ИЕ аъзо шуданд. Мавҷуд будани анъанаҳои демократӣ дар ин кишварҳо ва мансуб будан ба тамаддуни умумии Европай Ғарбӣ ба инкишофи онҳо таъсири мусбӣ расонд. Болоравии сатҳи зиндагии аҳоли дар кишварҳои Европай Марказӣ ва Шарқӣ боварии онҳоро ба ислоҳоти демократии ҷамъият пузӯр намуд.

Аммо дар аксари ин кишварҳо сатҳи бекорӣ баланд аст, як қисми аҳоли ба давлатҳои мутараққии Европай Ғарбӣ баромада, барои дарёфти кор маҷбуранд. Сарфи назар аз он Европай Марказӣ ва Шарқӣ барои аз нигоҳи иқтисодӣ ва маданӣ наздик шудан ба Европай Ғарбӣ қадами

катгӣ гузошта истодаанд. Баланд будани сатҳи коррупсия дар ҷамъият яке аз муаммоҳои калонтарини ин давлатҳо боқӣ мондааст.

Принципи бисёрҳизбӣ (бисёрпартиявӣ) – яке аз усулӣҳои асосии конституциявии ташкил намудани ҳаёти сиёсӣ дар кишварҳои замонавии демократӣ буда, зухуроти намоёни плюрализми (гуногунадешӣ) мафкуравӣ ба ҳисоб меравад.

Мочарои этникӣ – одатан задухӯрди ҷамоаҳои мансуб ба гурӯҳҳои гуногуни этникӣ аст, ки бо якдигар ҳамсоя мебошанд.

Савол ва супоришҳо барои мустаҳкамкунӣ

1. Дар кишварҳои Европайи Шарқӣ пош хӯрдани сохти сотсиалистӣ чӣ гуна ба амал омад?
2. Кишварҳои Европайи Шарқӣ ҳангоми аъзо шудан ба НАТО ғайр аз кафолати бехатарияшон боз кадом афзалиятро диданд?
3. Дар кишварҳои Европайи Шарқӣ баъди пош хӯрдани сотсиализм чӣ гуна муаммоҳо пайдо шуданд?
4. Аз матн истифода бурда рӯйхати нави давлатҳоро тартиб диҳед, ки баъди пароканда шудани сотсиализм дар Европайи Шарқӣ пайдо шуданд?

Кори мустақилона

Аз харита истифода бурда, ҳудудҳои мансуб ба давлатҳои Европайи Марказӣ ва Шарқиро ба мақомашон нигоҳ карда, тасниф диҳед ва эзоҳ намоед.

Аз матн истифода бурда, хронологияи (солномаи) тағйироти демократиро дар кишварҳои Европайи Шарқӣ тартиб диҳед.

МАВЗЎИ 3. ПОШ ХЎРДАНИ ДАВЛАТИ СОВЕТЇ ВА ЭЪЛОН ШУДАНИ МУСТАҚИЛЇ ДАР СОБИҚ РЕСПУБЛИКАҲОИ СОВЕТЇ

Ташкилѐбии ИДМ. Охири соли 1991 Ҳамаи республикаҳо аз таркиби СССР баромаданашонро эълон карданд. 8 декабри соли 1991 раҳбарони Россия, Украина ва Беларус вохӯрда, ҳамчун воҳиди сиѐсӣ барҳам хӯрдани СССР ва ташкил шудани Иттиҳоди давлатҳои мустақил (ИДМ)-ро тасдиқ карданд.

СССР кай ва бо иштироки кадом давлатҳо таъсис ѐфта буд?

25 декабри соли 1991 президенти СССР М.Горбачѐв дар бораи аз худ соқит кардани ваколатҳои сарвари давлат баѐнот дод.

Декабри соли 1991 раҳбарони панҷ республикаи Осиѐи Марказӣ дар пойтахти Туркманистон шаҳри Ашқобод чамъ омада, дар он баробархуқуқ будани давлатҳои аъзо ва ҳамчун таъсисчии ИДМ ба иттифоқ қабул шуданро маълум карданд. Декабри соли 1991 дар мулоқоте, ки дар шаҳри Олмаатои Қазоқистон баргузор шуд, Декларатсия (Баѐния)

Байрақи ИДМ

қабул карда, ба сифати субъекти ҳуқуқи байналмилалӣ ва воқеияти геосиѐсӣ аз байн рафтани СССР таъкид карда шуд. Охири он сол ғайр аз республикаҳои соҳили Балтика—Латвия, Литва, Эстония Ҳамаи собиқ республикаҳо ба ИДМ аъзо шуданд. Аммо Грузия соли 2008, Украина аз соли 2014 ба фаолияти ИДМ иштирок накарданашонро маълум карданд. Муғулистон дар якҷанд сохтори ИДМ ҳамчун мушоҳид иштирок карда меояд. Соли 2008 Афғонистон нияти ба ИДМ дохил шуданро баѐн намуд, ҳоло дар ассамблеяи байни парламенти ИДМ ҳамчун мушоҳид иштирок менамояд.

Ташкилѐбии ИДМ баъди пош хӯрдани СССР дар бобати нигоҳ доштани робитаҳои иқтисодию гуманитарии байни собиқ республикаҳои советӣ, ҷилавгирӣ намудани ҳалокатҳои иҷтимоию гуманитарӣ, ҳалли муаммоҳои пайдошуда дар ҳамкорӣ роли муҳим бозид.

Муаммоҳо баъди пошхӯрии СССР. Баъди пошхӯрии СССР дар давлатҳои мустақили ташкилшуда як қатор мушкилиҳо пайдо шуданд. Яке аз онҳо бо инкишофи сиёсии онҳо вобаста буд. Дар давлатҳои дар ҳудуди собиқ СССР ташкилшуда барпо намудани соҳти демократӣ аз ҷиҳати сиёсӣ хеле мушкил шуд, дар аксарияти давлатҳо режимҳои авторитарӣ ҷорӣ гардид. Ин ҳам якчанд сабаб дошт. Аз ҳама асосиаш сарфи назар аз эълони усулҳои демократӣ дар усулҳои раҳбарӣ, дар шуури иҷтимоӣ тафаккури дар замони шӯроҳо (советҳо) мавҷудбуда бартарӣ дошт. Дар натиҷаи он дар республикаҳои собиқ советӣ раҳбарони нисбатан бо роҳи демократӣ ба ҳокимият омада онҳоро давом дода натавонистанд, бо ҳар гуна роҳҳо ва баҳонаҳо ҳокимияти шахсии худро мустақкам карда, барои нигоҳ доштани он кӯшиданд. Муҳолифат бешафқат бартарарф карда шуд ва дар оқибат режимҳои авторитарӣ ташаккул ёфтанд.

Тараққиёти иқтисодии республикаҳои собиқ советӣ каме дигар хел сурат гирифт. Дар қисме аз онҳо нишонаҳои иқтисоди речавӣ боқӣ монд, қисми асосӣ роҳи иқтисоди бозорро интихоб намуд.

Декабри соли 1991... Соли 2008...
25 декабри соли 1991...

Парокандашавии СССР ба канда шудани алоқаҳои анъанавии иқтисодии байни собиқ республикаҳо оварда расонд. Собиқ республикаҳои советии ба мустақили ноилшуда барои аз сари нав зери таъсири Россия намондан эҳтиётгарона ҳаракат мекарданд. Аз сабаби пастравии иқтисодӣ, технологӣ ва имкониятҳои ҳарбии Россия обрӯи вай дар арсаи ҷаҳонӣ низ поён рафт. Дар даҳсолаи охири асри XX иштироки Россия дар алоқаҳои иқтисодии дунё хеле кам шуд.

Пошхӯрии СССР ҳолати геостратегии Россияро тамоман дигар намуд. Обрӯи байналмилалӣ Россия паст шуда, дар ҳалли муаммои бузурги байналмилалӣ аз қабилӣ бӯҳрони Югославия, Ироқ умуман иштирок накард.

Дар нимаи дуюми солҳои 1990 ҳолати иқтисодию иҷтимоии Россия ва муаммои русҳои берун аз Россия аҳамияти алоҳида касб намуд. Ба он муаммоҳои аз ҳудудҳои гуногуни собиқ СССР ба Россия кӯчида омадагон зам шуд. Дар ин замон русҳо яке аз миллатҳои хеле парокандаи дунё шуда монданд. Баъди пароканда шудани СССР 80 млн русҳо берун аз ҳудуди Россия монданд.

**Дар нимаи дуҷоми солҳои 1990 ...
Дар охири соли 1999 ...
Ба ибтидои асри XXI омада ...**

Охири соли 1999 Б.Елсин ваколати президентиро ба В.Путин супурд. Дар интиҳоботи моҳи марти соли 2000 В.Путин президенти Россия интиҳоб шуд. Ӯ низоми идоракунии давлатро ислоҳ кард. Ҳокимияти марказиро мустаҳкам намуда, ба худсариҳои маҳаллӣ хотима гузошт. Ба туфайли сиёсати оқилонаи иқтисодӣ, иҷтимоӣ, молиявӣ дар ибтидои солҳои 2000 Россия аз аҳволи вазнин баромад. Дар сиёсати хориҷӣ муносибатҳояш бо ШМА ва давлатҳои намоёни Ғарб мисли пешина таранг монд. Хусусан, баъди он, ки соли 2014 дар Украина инқилоби навбатии “рангин” ба амал омаду ҳокимият иваз шуд, Қрим ба Россия ҳамроҳ гардид, давлатҳои Ғарб ба Россия санксияҳои (ҷазоҳои) иқтисодӣ эълон намуданд, вай аз “Ҳаштгонаи бузург”—G-8 бароварда шуд. Дар иқтисодиёти Россия якҷанд муаммоҳо ба вучуд омад, қиммати рубл паст фаромад. Ҳоло Россия дар доираи БРИКС ва ТҲШ ҳамкориро инкишоф медиҳад. Муносибатҳои байни ҳамдигарии давлатҳои ИДМ низ осон сурат нагирифт. Дар атрофи тақсим шудани флоти баҳри Сиёҳ дар байни Россия ва Украина, мақоми шаҳри Севастопол дар нимҷазираи Қрим бахсҳо тезтунд давом кард. Байни Россия ва давлатҳои соҳили Балтика дар масъалаи аҳолии сершумори русизабони он ҷо ва ҳуқуқи онҳо мунозираҳо саҳт давом карданд. Ҳангоми сар шудани ҷанги дохилӣ дар республикаҳои Тоҷикистон ва Молдова Россия бо назардошти манфиатҳои иқтисодию стратегияш дар бартараф намудани ин муаммоҳо иштирок кард.

**Аз соли 2000 сар карда давлатҳои ИДМ суръатҳои хуби иқтисодиро нишон медиҳанд.
Соли 2014 ба туфайли “инқилоби рангин” дар Украина ҳокимият иваз шуд.**

Дар ибтидои асри XXI дар сиёсати хориҷии Россия дигаргуниҳои калон рӯй доданд. Ба муносибатҳо бо давлатҳои ИДМ низ эътибори калон дода шуд. Масалан, соли 2017 муносибатҳои Ўзбекистон ва Россия ба сатҳи нав баромад, созишномаи калони ҳамкорӣ ба имзо расонда шуд.

Аз солҳои 2000 сар карда давлатҳои ИДМ суръати баланди пешравии иқтисодиро нишон дода меоянд. Аз рӯйи натиҷаҳои соли 2012 дар давлатҳои ИДМ афзоиши МУД (маҳсулоти умумии дохилӣ) 4 фоизро ташкил дод. Дар бобати ҳаҷми МУД ба саршумори аҳолии кишварҳои ИДМ аз Америкаи Лотинӣ, Шарқи Наздик барин минтақаҳо пеш рафтанд.

Ҳоло ғайр аз ИДМ ташкилотҳои минтақавии байналмилалӣ пайдо шуданд. Ташкилоти Ҳамкориҳои Шанхай (ТҲШ), Иттифоқи Гумрукӣ аз ҷумлаи онҳост. Республикаи Ўзбекистон дар фаъолияти ин ташкилотҳо дар заминаи манфиатдорӣ ва баробарӣ иштирок менамояд.

Геостратегия – самтҳои фаъолияти берунии сиёсӣ ва иқтисодии давлат дар майдони байналмилалӣ. Геостратегия қисми ҷудонопазири доктринаи амнияти миллӣ буда, дар арсаи геосиёсӣ ё геоиқтисодӣ аз ҷониби давлат барои расидан ба мақсади худ технологияҳои ҳаракатро низ дар бар мегирад.

“Инқилоби рангин” – номи умумии намоишҳои эътирозӣ дар охири асри XX—ибтидои асри XXI ва дар натиҷаи онҳо рӯй додани ивазкунии ҳокимият.

Савол ва супоришҳо барои мустаҳкамкунӣ

1. Баъди пошхӯрии СССР дар ҳудуди собиқ давлати советӣ ИДМ чӣ гуна нақш бозид?
2. Дар инкишофи республикаҳои собиқ советии ба мустақилӣ ноилшуда кадом муаммоҳои сиёсӣ ва иқтисодӣ ба вучуд омаданд?
3. Баъди солҳои 2010 дар муносибатҳои байни Россия ва давлатҳои ИДМ чӣ гуна дигаргуниҳо рӯй доданд?
4. Аз солҳои 2000 сар карда дар пешравии давлатҳои ИДМ кадом тағйиротҳо ба вучуд омаданд?

Кори мустақилона

Аз Интернет истифода бурда, оид ба Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил суратҳо ёбед ва кластери рангин тартиб диҳед.

БОБИ II. КИШВАРҲОИ ДУНЁ ДАР СОЛҲОИ 1991–2017

МАВЗЎИ 4. ФЕДЕРАТСИЯИ РОССИЯ ДАР СОЛҲОИ 1991-2017

Ислоҳоти иқтисодӣ. Пас аз инқирози моҳи август соли 1991 ба лавозимҳои асосии Россия на намояндагони қувваҳои демократӣ, балки фаълони партияи коммунистӣ омаданд. Аксари ин фаълон гарчанде дар солҳои бозсозӣ алоқашонро аз ҳизби коммунистӣ қанда буданд, имкониятҳои ислоҳотхоҳашон маҳдуд буд. Е.Гайдар, ки аз тарафи Б.Елсин ба мансаби Сарвазирӣ пешниҳод шуд, “меъмори” ислоҳот дар Россия гардид.

“Бозсозӣ” бо кадом сабабҳо худро сафед карда натавонист?

Ислоҳот хеле бо душворӣ чорӣ мегардид. Даромади миллий ва истеҳсолоти саноатӣ хеле паст рафт. Баъди озод намудани нарх аз 1-уми январи соли 1992 қиммати чизҳо боло рафт. Дар аксари оилаҳо хароҷоти хӯрокворӣ қисми асосии даромади оиларо ташкил меод. Дар натиҷаи он дар Россия бори аввал баъд аз ҷанг нуфуси аҳоли ба кам шудан сар кард.

Инфлятсия ва беқарорӣ сиёсӣ ба овардани сармоя аз хориҷа ҳалал мерасонд. Соли 1999 қарзи хориҷии Россия аз 130 млрд доллар зиёд шуд. Ташкилотҳои байналмилалӣ молиявӣ қарз наметодид шуданд. Вазъи иқтисодии мамлакат ба аҳволи иҷтимоии аҳоли ҳам таъсир кард. Шумораи бекорон, гурезаҳо, қашшоқҳо ва бехонумонҳо афзуд.

Август соли 1991.. . 1-уми январи соли 1992...
Е.Гайдар... Ба соли 1999 омада...

Ҳаёти сиёсии дохилӣ. Дар соҳаи ҳаёти сиёсӣ низ дигаргунӣ рӯй доданд. Воқеаҳои август соли 1991, пошхӯрии СССР ва “терапείи шок” дар ҷамъият бӯҳрони иҷтимоиро ба вуҷуд оварданд. Корпартоиҳо ва намоишҳои сиёсӣ ҳама чоро фаро гирифтанд.

Соли 1993 президент Б.Елсин съезди депутатҳои халқ ва Шӯрои Олиро пароканда кард, дар бораи ташкили мақомоти нави ҳокимияти давлатӣ--

Шўрои Федератсия ва Думаи давлатӣ ва оида гузаронидани референдум дар бораи конституцияи нав фармон имзо кард. Аксарияти раҳбарияти Шўрои Олӣ ва аъзоёни Суди конституционӣ фармони Президентро хилофи конституция гуфта, бар зидди вай баромаданд.

Федератсияи Россия

Чавобан ба он бинои Шўрои Олӣ бо лашкар муҳосира карда, аз артиллерия парронда шуд.

Моҳи декабри соли 1993 ба Шўрои Федератсия ва Думаи давлатӣ интихобот баргузор шуд. Он бори аввал бар асоси рӯйхати ҳизбӣ гузаронида шуд. Бино ба натиҷаҳои интихобот дар Думаи давлатӣ ҳизби “Роҳи Россия”, ЛДПР (Ҳизби либерал-демократии Россия), КПРФ (Ҳизби коммунистии Федератсияи Россия) ҷои бештарро ишғол карданд.

Борис Елсин

Аксарияти иштироккунандагони интихобот лоиҳаи Конституцияи Россияро, ки президент пешниҳод карда буд, маъқул донистанд. Баробари қабули Қонуни Асосии нав сохти шўравии ҳокимият аз байн рафт.

Ҳамин тариқ, дар Россия аз ислоҳоти муҳимтарини сиёсӣ, ки дар солҳои 90-уми сари ХХ сар шуда буданд, бартараф кардани сохти ҳокимияти аз даври шўроҳо монда ва ба ҷойи он оғози ташкил намудани сохти замонавӣ ва ҳокимияти демократӣ шуд.

Муносибатҳои байни миллатҳо. Россия кишвари аҳолиаш бисёрмиллат аст. Аз ин сабаб дар Россия муносибатҳои байни миллатҳо ҳамеша масъалаи муҳим ба ҳисоб меравад. Хусусан, ин муаммо дар замони дигаргунсозиҳо ба ҷойи яқум баромад. Баъди пош хӯрдани СССР вазъияти вазнин ба вуҷуд омад. Охири соли 1991 – аввали соли 1992 ҳаракатҳои миллии Тотористон, Бошқирдистон ва Ёқутистон съездҳои худро гузаронида, дар онҳо масъалаи баромадан аз таркиби РСФСР гузошта шуд. Дар Республикаи Мухтори Чечену Ингуш конгресси умумимиллии халқи Чечен дар бораи ба Чеченистон ва Ингушетия ҷудо намудани мухторият (автономия), аз таркиби РСФСР баровардани Чеченистон қарор қабул кард. Соли 1992 Тотористон низ истиқлолияти давлатиашро эълон намуд.

Ин ҷараён ҳокимияти марказиро маҷбур кард, ки имзо намудани Шартномаи Федеративиро тезонад. То моҳи марти соли 1992 Шартномаи Федеративӣ ғайр аз Тотористон ва Чеченистон дар ҳамаи субъектҳо ба имзо расид. Ваколати марказ ва минтақаҳо дар Конститутсияи Россия низ инъикос гардид.

Соли 1992 Тотористон истиқлолияти давлатии худро эълон намуд.

Соли 1999 қарзи хориҷии Россия аз 130 млрд доллар афзуд.

М. Шаймиев, ки президенти Тотористон интихоб шуда буд, ҷилави ривочи воқеаҳо ба дасти худ гирифта тавонист. Тотористон соли 1994 бо ҳокимияти федералӣ оид ба тақсими ваколат шартнома имзо намуд.

Чеченистон хилофи ҳар гуна шартнома бо марказ шуд. Муносибат характери фоҷианок касб намуд. Ҷанге, ки байни Чеченистон ва марказ соли 1996 сар шуд, то соли 2000 давом кард. Ин ҷанг задухӯрди калонтарин баъди Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ дар ҳудуди собиқ СССР ба ҳисоб меравад. Ҷанг ба Россия якчанд миллиард доллар зарар расонд, аз ду тараф зиёда аз 120 ҳазор нафар кушта шуд.

Сиёсати хориҷӣ дар соҳои 1990. Пароқандашавии СССР ба тағйироти ҷиддии геосиёсии Россия оварда расонд. Мамлакат аз иттифоқчиёни анъанавиаш дар Европаи Шарқӣ ва Марказӣ ҷудо шуд, онҳо бо НАТО ҳамкорӣ мекардагӣ шуданд. Ба сари ҳокимият омадани пешвоёни миллӣ дар кишварҳои соҳили Балтика ва аксари дигар кишварҳои ИДМ муносибатҳо бо Россия мураккаб намуд.

Ҳаракатҳо барои беҳтар намудани муносибатҳо бо Ғарб ба он оварда расонд, ки Россия оҳиста-оҳиста роли мустақили худро дар арсаи байналмилалӣ аз даст дод. Мутеъгии иқтисодии сол то сол афзояндаи Россия аз давлатҳои Ғарб ба бехатарии кишвар футур расонд.

Россия дар асри XXI. Б.Елсин декабри соли 1999 ба истеъфо баромад. Владимир Путин лавозими президентиро муваққатан ишғол карда, дар интихоботи моҳи марти соли 2000 президенти Россия интихоб шуд.

**Декабри соли 1993 ...
Соли 1996 ...**

**Марти соли 1992 ...
Марти соли 2000 ...**

В.Путин тарафдори ҳокимияти пурқудрат будани худро нишон дод. Ҳаракатҳои нахустини президенти нав дар ҳаёти ҷамъият ба мустақкам намудани ролу обрӯи ҳокимияти давлатӣ нигаронида шуд. Дар майдони байналмилалӣ низ роли Россия барқарор шуд.

Моҳи августи соли 2008 Грузия ба Осетияи Ҷанубӣ ва Абхазия, ки қисми таркибии худ медонист, барои ҷорӣ намудани тартиботи конституционӣ ин худуро зери оташи артиллерия гирифт. Баъд аз он ба ин мочаро лашкари Россия ҳамроҳ шуда, то худуди Грузия зада даромад. Мочарои ҳарбӣ зуд ба охир расид. Аммо муносибатҳои Россия-Грузия тезтунд шуда монд.

Моҳи феввали соли 2014 ҳокимияти Украина иваз шуд. Россияпарастони ба сари ҳокимияти Қрим омада, ҳукумати нави Киевро эътироф накарданд. Онҳо референдум гузаронида, бино ба натиҷаҳои он мустақилии Қрим эълон шуд ва барои ба таркиби Федератсияи Россия дохил шудан шартнома ба имзо расид.

Владимир Путин

Боз як муаммо дар сиёсати Россия нисбат ба Украина ин бо воқеаҳои дар Шарқи Украина, хусусан дар вилоятҳои Донецк ва Луганск рӯйдода вобаста аст. Дар ин ҷо низ ивазшавии ҳокимиятро дар Украина пешвоёни як гурӯҳ аҳолии русзабон тан нагирифта, Республикаҳои Халқии Донецк ва Луганскро эълон намуданд ва армияи худро ташкил доданд.

Муаммои Сурия низ яке аз масъалаҳои муҳим, ки Россия дар бобати сиёсати хориҷӣ бояд ҳал намояд. Қувваҳои ҳарбию кайҳонии Россия аз моҳи сентябри соли 2015 дар ҷангҳои Сурия иштирок менамояд. Россия дар муборизаи зидди ДИИШ (Давлати исломии Ироқ ва Шом) ва дигар ташкилотҳои террористии байналмилалӣ ба якҷанд

муваффақиятҳо ноил шуд. Ин ҳама имкони мустаҳкам намудани мавқеи геосиёсии онро дод.

Терапияи шок – назарияи иқтисодӣ, инчунин ислоҳоти пуришиддати иқтисодиест, ки бар асоси ин назария татбиқ мегардад.

Савол ва супоришҳо барои мустаҳкамкунӣ

1. Ислоҳоти иқтисодие, ки дар Россия аз тарафи ҳукумати Е.Гайдар ба амал бароварда шуд, ба кадом натиҷаҳо оварда расонд?
2. Моҳияти ислоҳоти муҳимтарини сиёсие, ки дар солҳои 1990 дар Россия ба амал бароварда шуд, аз чӣ иборат аст?
3. Бӯҳрони байнимиллӣ, ки дар Россия дар солҳои 1990 ба вучуд омад, бо чӣ гуна усулҳо ҳал карда шуд?
4. Дар асри XXI Россия барои ҳалли кадом муаммоҳо дар сиёсати хориҷӣ кӯшида истодааст?

Кори мустақилона

Дар асоси харита ҳудуди Федератсияи Россия баъди парокандашавии СССР-ро таҳлил намоед.

МАВЗЎИ 5. РЕСПУБЛИКАҶОИ УКРАИНА, БЕЛАРУС ВА МОЛДОВА ДАР СОЛҶОИ 1991–2017

Украина. Украина 24 августи соли 1991 мустақилии худро эълон кард. Дар референдуми моҳи декабри соли 1991 аксарияти мутлақи Украина ба мустақилии республика овоз доданд.

Дар баробари референдум интихоботи президенти Украина ҳам гузаронида шуд ва дар он Леонид Кравчук президенти нахустини Украина интихоб шуд.

Мустақилии эълон шуд. Аммо иқтисоди миллии барқарорӣ самараш бандро ташкил накарда, мустақилии воқеии сиёсиро таъмин кардан имкон надорад.

Леонид Кравчук

Бўхрони иқтисодие, ки СССР-ро фаро гирифта буд, барбод рафтани маҷмӯаи умумииттифоқии иқтисодӣ дар қатори дигарон ба Украина низ таъсири ҷиддӣ расонд. Ҳангоми эълони мустақилӣ иқтисодиёти Украина дар ҳолати заиф буд.

Инқироз саноат ва соҳаи кишоварзиро фаро гирифт. Чандин барномаҳои баромадан аз инқирозро кор карданд, лекин ягонтои онҳо то охир татбиқ нагардид.

Рӯзҳои 19-21-уми августи соли 1991 дар собиқ Итифоқ кадом воқеаҳо рӯй дода буд?

Республикаи Украина

Аз ҳисоби бартараф намудани қарздории маош аз нимаи дуюми солҳои 1990, ба тартиб даровардани кредитҳои хориҷӣ ва бозори валюта аҳволи иқтисодӣ тағйир ёфт, соли 1996 валютаи миллий-гривна ба муомилот ҷорӣ шуд. Аммо сармояи (инвеститсияи) хориҷӣ ҷуноне ки мехостанд, наомад, гривна зуд беқурб гардид.

Дар охири асри XX мулкдорони аксар корхонаҳо иваз шуданд, соҳибони нав барои ба роҳ мондани истехсолот кӯшиданд. Қувваи кории баландмалака ва хеле арзон ва базаи мустаҳкамаи саноатӣ даровардани маблағро ба иқтисоди Украина ғоиданок карда монд. Ин дигаргунӣҳо ба барқарории иқтисодӣ, баъдтар болоравии онро таъмин карданд. Аммо чун дар аксари кишварҳои ИДМ дар Украина низ ба коррупсия омехташавии элитаи раҳбарӣ, ба қашшоқшавии қисми зиёди аҳоли оварда расонд.

Соҳтмони давлатии Украина ва ҷараёнҳои сиёсӣ. Дар солҳои аввали мустақилии соҳмони давлатӣ яке аз муаммоҳои муҳимтарине буд, ки дар назди Украина меистод. Конституцияи Украина, ки дар соли 1996 қабул гардид, асоси ҳуқуқии ин ҷараён шуд.

Аммо беқарории сиёсӣ ва мушкилиҳои иқтисодӣ бо муаммоҳои иҷтимоӣ, ки солҳои зиёд ҳалли худро мунтазир буданд, омехта шуда, як қатор бўҳронҳои сиёсиро ба вуҷуд овард. Дар интиҳоботи соли 2004 ғолиб эълон шудани Виктор Янукович ба эътирози ҳазорон одамон сабаб шуд. Дар натиҷаи гузаронидани марҳилаи дуюми интиҳобот пешвои блоки “Украинаи мо” Виктор Ющенко президент интиҳоб шуд.

Пётр Порошенко

Лекин В.Ющенко дар мамлакат ислоҳоти самарбахшро гузаронида натавонист. Аз ин сабаб дар интиҳоботи соли 2010 В.Янукович ғолиб баромад. Вай ба ислоҳи тамоми соҳтори иҷтимоӣ пардохт. Лекин саркашӣ аз имзо намудани созишномаи ҳамкорӣ бо Иттифоқи Европа дар соли 2013 ба инқирози сиёсӣ сабаб шуд. Дар Киев ва дигар шаҳрҳо норозигии оммавӣ авҷ гирифт, онҳо дар шабакаҳои иҷтимоӣ номи “Евромайдан”-ро гирифт. В.Янукович Украинаро тарк намуд. Дар интиҳоботи соли 2014 Пётр Порошенко президенти Украина интиҳоб шуд.

Баъди ҳамроҳ шудани Республикаи мухтори Крим ва шаҳри Севастопол ба Россия миёни Украина ва Россия муносибатҳо хеле тезуғунд шуд.

24 августи соли1991 ...
Дар соли 2004 ...

Соли 1996 ...
Соли 2014 ...

Ҳокимияти нави Украинаро чомеаи ҷаҳонӣ эътироф намуд. Агар дар пойтахт, дар минтақаҳои шимолӣ, марказӣ ва ғарбӣ ҳукумати нави ба Евроинтегратсия моилшуда дарҳол эътироф гардида, хайрхоҳии аҳолиро ба вучуд оварда бошад, дар ҳудудҳои ҷанубу шарқӣ аҳолии русзабон ба эътирози давомдор баромаданд. Сокинони ин ҳудуд аз сабаби он, ки таърихан бо Россия вобаста буданд, талаб карданд, ки ҳар ду давлат алоқадорро нигоҳдоранд ва бар зидди паҳн нашудани қувваҳои рост, гуруҳҳои экстремистӣ, маллатҷӣ баромаданд. Ин ҳаракатҳо таҳти раҳбарии раҳнамоёни россияпараст ба задухӯрди мусаллаҳона дар вилоятҳои Донетск ва Луганск тағдил ёфтанд. Раҳбарони Украина оғоз намудани амалиётҳои зиддитеррористиро дар ин ҳудудҳо эълон карданд. Ин бошад боиси авҷи ҳаракати ҳарбии калонмиқёс байни ду тараф гардид. Сентябри соли 2014 дар пойтахти Беларус—шаҳри Минск байни намоёндагони Украина ва вилоятҳои Донетск ва Луганск оид ба қатъи ҳаракатҳои ҳарбӣ созишнома ба имзо расид. Аммо аз миёнаҳои моҳи январӣ соли 2015 ҷанг боз сар шуд. Феврале ҳамон сол раҳбарони Германия, Франция, Россия ва Украина дар шаҳри Минск ҷамъ омада дар бораи ҳалли мочарои низомӣ дар шарқи Украина созишномаи навро ба имзо расонданд (Минск-2). Аммо ҷанг давом дорад. Ноябри соли 2017 истифода аз артиллерия авҷ гирифт. Давлатҳои Ғарб ва Украина Россияро дар бобати Ҳимоя аз исёнгарон айбдор карда меоянд. Россия бошад, инро рад намуда, мочаро кори дохилии Украина буданаширо таъкид менамояд.

Александр Лукашенко

Республикаи Беларус. Аз фашистони немис рӯзи озод шудани пойтахти Беларус дар соли 1944, яъне 3 июл ҳамчун Рӯзи мустақилий қайд карда мешавад.

Бино ба конститутсияи соли 1994 Республикаи Беларус давлати унитарии демократии ҳукукии иҷтимоӣ ба шумор меравад. Дар интиҳоботи соли 1994 Александр Лукашенко перзиденти мамлакат интиҳоб шуд. Бо ташаббуси ӯ референдум гузаронида шуда, бино ба натиҷаҳои он дар баробари забони

беларусӣ русӣниза мақоми забони давлатӣ гирифт, байрақи давлат дигар гашта, ваколати президент васеъ шуд.

Байни Беларус ва Россия Шартнома “Дар бораи дӯстӣ, ҳамсоғии нек ва ҳамкорӣ”, баъдтар шартнома дар бораи ташкил намудани Давлати иттифоқӣ байни Россия ва Беларус имзо шуд. Дар шартнома ба ҳам наздикшавии Россия ва Беларус, як кардани сохтори ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, молиявӣ ва дигар соҳаҳо, ташкил намудани идораҳои ҳокимияти байни давлатиро, дар айни вақт нигоҳ доштани мустақилии ва соҳибхитиёрии давлатҳо дар назар дошта шудааст.

Соли 1996 дар чамъомади якуми умумибеларусии халқӣ самтҳои асосии тараққиёти мамлакат дар солҳои 1996-2000 қабул карда шуд, баъд аз он болоравии иқтисодии Беларус ба назар расид. Дар соли 2000 саноат ва истеҳсолти маҳсулоти истеъмоли халқ ва даромади аҳоли аз дараҷаи пеш аз инқирозӣ гузашт. Даромади миёнаи моҳонаи шахрвандон дар байни давлатҳои ИДМ аз ҳама баланд шуд.

Беларус дар бобати истеҳсоли маҳсулоти озуқаворӣ низ дар ИДМ яке аз ҷойҳои аввалинро ишғол мекунад. Беларус ба қатори кишварҳои пешқадами дунё дар бобати истеҳсоли шир ва маҳсулоти ширӣ ба ҳисоб меравад.

Республикаи Молдова. Республикаи Молдавия 27 августи соли 1991 мустақилии худро эълон кард. Баъд номи Республикаи Молдоваро гирифт, президенти нахустини вай Мирча Снегур шуд.

Вақте, ки соли 1990 дар ҷараёни интергацияи Молдова ба Руминия дар байни аҳолии русзабон, ки дар минтақаҳои ҷанубу шарқии республика зиндагӣ мекарданд, рӯҳияти ҷудохоҳӣ (сепаратистӣ) авҷ гирифт. Онҳо худуди зиндагиашонро Республикаи соҳили Днестри Молдавия эълон карданд. Ин ба задухӯрди хунин оварда расонд ва баъди даҳолати армияи Россия ҷанг боздошта шуд.

24 августи соли 1991 Украина мустақилии худро эълон кард.

Дар Беларус 3 июл ҳамчун Рӯзи мустақилии қайд мешавад.

Молдавия 27 августи соли 1991 мустақилии худро эълон намуд.

Игорь Додон

Молдова аз ҷиҳати иқтисодӣ кишвари аграрӣю индустриалӣ ба шумор меравад. Иқлими он барои кишоварзӣ хеле мувофиқ аст. Дар мамлакат захираҳои минералӣ мавҷуд нест, аз ин сабаб асоси иқтисодиёти кишварро хоҷагии қишлоқ ташкил медиҳад. Аз нисф зиёди аҳоли дар деҳот зиндагӣ мекунад. Қисми асосии экспортро озуқаворӣ ва маҳсулоти бофандагӣ ташкил медиҳад. Молдова яке аз кишварҳои камбағалтарини

Европа аст. Аммо баъд аз инқирози соли 2009 Молдова ба тараққиёти босуръат сар кард.

Сарфи назар аз он, вазъият дар ҳолати беқарорӣ мондааст. Дар интиҳоботи президентии моҳи майи соли 2017 тарафдори муносибатҳои нек бо Россия Игорь Додон ғалаба кард.

Коррупсия – аз тарафи шахси мансабдор ваколатҳо ва ҳуқуқҳои ба вай бовар карда супурдари, инчунин хилофи қонун ва меъёрҳои ахлоқӣ барои манфиатҳои шахси суиистеъмом кардани обрӯ ва эътибори вобаста ба лавозими расмӣ мебошад.

Амалиёти зиддитеррористӣ – гузаронидани маҷмӯи тадбирҳои махсус (чанговар, ҳарбӣ) барои бартараф намудани кирдори террористӣ, таъмин намудани амнияти аҳоли, ташкилот ва муассисаҳо, инчунин бартараф сохтани оқибатҳои кирдорҳои террористӣ мебошад.

Савол ва супоришҳо барои мустаҳкамкунӣ

1. Дар охири асри XX кадом дигаргуниҳо боиси ташаккули иқтисодиёти капиталистӣ дар Украина гардид?
2. Дар натиҷаи инқирози сиёсии соли 2014 дар Украина кадом муаммоҳо ба вуҷуд омаданд?
3. Республикаи Беларус дар солҳои истиқлолият ба кадом муваффақиятҳои тараққиёти иқтисодӣ ноил шуд?
4. Дар назди Республикаи Молдова солҳои истиқлолият чӣ гуна мушкилиҳои сиёсӣ ва иқтисодӣ пайдо шуданд?
5. Ҷиҳатҳои умумии тараққиёти республикаҳои Украина, Беларус ва Молдоваро нишон диҳед.

Кори мустақилона

Аз матн истифода бурда дар асоси нақшаи SWOT муваффақият ва камбудихоеро, ки республикаҳои Украина, Беларус ва Молдова дар солҳои истиқлол ба даст оварданд, таҳлил намоед ва ба дафтарадон нависед.

Маълумотҳоро дар бораи Пётр Порошенко, Александр Лукашенко, Игор Додон ҷустуҷӯ карда ёбед ва ба фаъолияти шахси таърихӣ баҳо диҳед.

МАВЗЎИ 6. ДАВЛАТҲОИ СОҲИЛИ БАЛТИКА ДАР СОЛҲОИ 1991–2017

Вақте ки республикаҳои соҳили Балтика мегўянд, одатан Латвия, Литва ва Эстонияро дар назар доранд.

Дар асрҳои миёна дар ҳудуди республикаҳои соҳили Балтика кадом халқҳо зиндагӣ мекарданд?

Аз айёми эълони истиқлоли худ республикаҳои соҳили Балтика ба ҳарчи зудтар гузаштан ба иқтисодиёти бозор, мустаҳкам намудани муносибатҳо бо давлатҳои Ғарб пардохтанд. Ҳар се давлати мазкур соли 2004 ба НАТО, ҳамон сол ба ИЕ аъзо шуданд.

Ин давлатҳои ба аъзогии ташкилотҳои бонуфузи байналмилалӣ дохил шуда баъди эълони истиқлол ба тараққиёти бошиддати иқтисодӣ гузаштанд. Ба туфайли ин тараққиёти босуръат онҳоро “Палангҳои Балтика” номиданд. Аммо ин суръати пешравӣ то инқирози солҳои 2008–2009 давом кард.

Латвия. Фронти халқии Латвия, ки соли 1988 ташкил шуда буд, барои мустақилии мубориза сар кард. Дар натиҷа 4 майи соли 1990 Латвия мустақилии худро эълон намуд.

Баъди эълони истиқлол Латвия корхонаҳои азими даври советиро, аз ҷумла, корхонаи калонтарини истеҳсолкунандаи маҳсулоти электротехникии ВЭФ, заводи истеҳсолкунандаи микроавтобусҳо РАФ-ро пӯшид. Ин боиси кам шудани коргарон ва мутахассисони ботаҷриба, якбора афзудани сафи бекорон гардид. Заводи аз нав коркарди маҳсулоти моҳӣ ҳам зарари калон дид.

Раймондс
Вейонис

Қувваҳои нави сиёсӣ, ки ба ҳокимият омаданд, ба пеш бурдани сектори банкӣ ва логистика қарор намуданд. Аввал инвестицияи давлатҳои Ғарб ба инкишофи босуръати иқтисодӣ оварда расонд. Аммо инқирози соли 2008 нишон дод, ки иқтисодиёти мамлакат ба сармоияи хориҷӣ саҳт мутеъ шуда мондааст. Ин ҳолат ба бесуботи иқтисодии кишвар сабаб шуд ва зарари калон овард. Аз ин давр сар карда, нишондиҳандаҳои тараққиёти иқтисодӣ паст шуда рафт. Ба соли 2010 омада, маҳсулоти умумии миллии мамлакат ба ҳаҷми нишондиҳандаи соли 1990 ҳам нарасид.

Бино ба баландии дараҷаи бекорӣ, аҳоли маҷбур шуда, дар ҷустуҷӯи кор ба кишварҳои Ғарб меравад. Баъди пошхӯрии СССР аҳолии Латвия ба 400 ҳазор нафар кам шуд.

Боз як муаммо, ки ҳаллаш дар назди мамлакат истодааст, масъалаи этникӣ аст. Баъди эълони мустақилӣ ба аҳолии русзабоне, ки дар замони шӯро ба ин ҷо кӯчида омада буданд ва ба авлодҳои онҳо шаҳрвандӣ дода нашуд. Аҳолии русзабон алҳол 30 фоизи аҳолии Латвияро ташкил мекунад. Муносибати байни латишҳо ва шаҳрвандони мансуб ба миллати рус хеле ногувор шуда мондааст.

Литва. Моҳи июни соли 1988 дар Литва ташкилоти “Саюдис”, “Ҳаракат” сохта шуд, он дар назди худ мақсад гузошт, ки мустақилии Литваро таъмин мекунад.

Давлатҳои соҳили Балтика

11 марти соли 1990 Шўрои Олии Литва мустақилии Республикаи Литваро эълон намуд. Аммо истиқлол ба осони ба даст наомад. 13 январи соли 1991 ҳангоми намоиш барои пуштибонии мустақилии дар Вилнюс 14 нафар намоишчиён, ки ба ҳимояи манораи телевизионӣ ва бинои парламент аз лашкари советӣ баромада буданд, ҳалок шуданд. Баъд аз ин воқеа муносибатҳои байни Литва ва раҳбарияти СССР, ки умраш ба охир мерасид, дар амал қанда шуд.

**“Палангҳои Балтика”... 13 январи соли 1991...
Дар соли 2008... Соли 2010...**

Таркибии этникии ин республика бо як хел будан аз Латвия ва Эстония фарқ мекунад. 90 фоизи аҳолиро литвониҳо ташкил мекунад. Аз ин сабаб баъди эълони истиқлол ба тамоми сокинони мамлакат сарфи назар аз миллаташон шаҳрвандии Литва дода шуд.

Литва низ баъд аз соли 2008 инқирози вазини иҷтимоию иқтисодиро гузаронд. Соли 2010 сафи бекорон ба 20 фоиз наздик шуд. Дар натиҷаи аз пайи қор ба аксар кишварҳои Европа кўчида рафтани одамон аҳоли умуман намеафзояд, баръакс кам шуда истодааст. Бар оқибати инқироз бисёр литвагиҳо ба Ғарб кўчиданд.

Президенти Литва
Даля Грибаускайте

Эстония. Дар Эстония соли 1988 “Фронти халқӣ” ташкил ёфт. Он дастгирӣ намудани бозсозиро эълон карда, аз таркиби СССР баромаданро вазифаи ошқорои худ қарор надод.

4 майи соли 1990 Латвия мустақилии худро эълон намуд.

11 марти соли 1990 Шўрои Олии Литва мустақилии Республикаи Литваро эълон кард.

16 ноябри соли 1988 Шўрои Олии Эстония “Декларатсия дар бораи соҳибхотёрии давлатии РСС Эстония”-ро қабул кард.

Сарфи назар аз он 16 ноябри соли 1988 Шўрои Олии Эстония “Декларатсия дар бораи соҳибхотёрии давлатии РСС Эстония”-ро қабул кард.

Президенти Эстония
Кёристи Калюлайд

Республикаи аз ҳама шимолии соҳили Балтика – Эстония низ дар замони шўравӣ саноати пешрафта дошт. Бисёр ҷалб намудани коргарони соҳибмалака ҳолати демографӣ ва этникии мамлакатро дигар кард. Саҳми эстонҳо дар ҳисоби умумии аҳоли кам шуда рафт, қисми зиёди аҳолиро русҳо ташкил медоданд. Пас аз эълони истиқлолият Эстония барои шаҳрвандӣ гирифтани русҳо чандин қонунҳои қатъии монеткунанда қабул кард. Он ба кўчида рафтани русҳо наовард, лекин муносибатҳои байнимиллиро мураккаб намуд. Зиёда аз ин, дар Эстония (умуман дар давлатҳои соҳили Балтика) нобуд кардан ё ба канои шаҳр кўчонидани ёдгориҳои даври шўравӣ, хусусан замони ҷанг боиси эътирози Россия гардида, дар муносибатҳои ҳар ду тараф муаммоҳои калонро ба вуҷуд оварда истодааст. Дар задухўрди байни намояндагони аҳолии русзабон ва политсияи Эстония дар соли 2011 як нафар ҳалок, бисёриҳо захмӣ шуданд.

Сарфи назар аз душвориҳои кишварҳои соҳили Балтика бо роҳи интеграцияи Иттифоқи Европа пеш меравад. Ҳамаи онҳо ба ҳудуди муомилоти воҳиди пулии евро даромадаанд.

Баъди бӯҳрони Украина аз сиёсати таҷовузгаронаи Россия ба хавотир омада раҳбарони давлатҳои Балтика ва НАТО оид ба зиёд кардани қувваҳои ҳарбии НАТО дар ин кишварҳо ба созиш омаданд. Дар солҳои 2016–2017 техникаи камшумори ҳарбӣ ва лашкари НАТО дар кишварҳои соҳили Балтика ҷойгир карда шуд. Хусусан, баъди аз тарафи Россия ва Беларус гузаронида шудани машқҳои ҳарбии “Ғарб–2017” дар кишварҳои Балтика аз сиёсати Россия ҳисси хавотир ва ташвиқоти ғайрироӣ авҷ гирифт. Ин ҳолат дар навбати худ ба норозигии Россия ҳам сабаб шуда истодааст.

Демография – илмест дар бораи аҳоли ва қонуниятҳои афзоиши он. Ин илм аҳолиро аз ҷиҳати нуфус, дигаршавӣ, ҷойгиришавӣ ва монанди инҳоро меомӯзад.

Логистика ташкил намудани низоми аз як ҳудуд ба ҳудуди дигар интиқол намуда, расондани молу мулк, бор ва монанди инҳо аст.

Савол ва супоришҳо барои мустақкамкунӣ

1. Баъди эълони истиқлолият давлатҳои соҳили Балтика дар муносибат бо Ғарб чӣ гуна роҳро пеш гирифтанд?
2. Дар солҳои мустақили Латвия ба кадом мушкилиҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ дучор омад?
3. Республикаи Литва бо кадом ҷиҳатҳояш аз Латвия ва Эстония фарқ мекунад?
4. Дар муносибатҳои байни Эстония ва Россия чӣ гуна муаммоҳо мавҷуд аст?

Кори мустақилона

Харитаи охирини давлатҳои соҳили Балтикаро баъди пошхӯрии Иттифоқи Советӣ таҳлил намоед ва сарҳади онҳоро аниқ кунед.

МАВЗЎИ 7. ДАВЛАТҲОИ НАЗДИ КАВКАЗ ДАР СОЛҲОИ 1991-2017

Республикаи Озарбойҷон 18 октябри соли 1991 мустақилии худро эълон намуд. Озарбойҷон аз соли 1991 дар давоми вақти паси саршуда исбот кард, ки ин давлат роҳи мустақили худро дорад. Он дар сиёсати минтақа нақши муҳим дорад. Озарбойҷон бо захираҳои бузурги нефту газ ва мавқеи стратегияш дар байни Россия ва давлатҳои Ғарб мувозинатро моҳирона нигоҳ дошта, манфиатҳои худро таъмин карда меояд.

Аммо баробари муваффақиятҳои сиёсати хориҷӣ як қатор муаммоҳои дохилӣ боқӣ мондааст. Ба қатори онҳо пеш аз ҳама муаммоҳои Қаробоғи кўҳиро мансуб донистан мумкин аст.

Дар нимаи дуюми солҳои 1980 муаммои доимии байни Озарбойҷон ва Арманистон – мушкилоти Қаробоғи кўҳӣ боз ба миён гузошта шуд. Қаробоғи кўҳӣ дар ҳудуди Озарбойҷон ҷойгир аст ва вилояти мухтор (автономӣ) буд, ки асосан аҳолии мансуб ба миллати арман зиндагӣ карда меомад. Мууроҷиати раҳбарони вилояти мухтори Қаробоғи кўҳӣ оид ба таркиби Арманистон гузаштан дар минтақа муаммоҳои миллиро ба амал овард.

Соли 1990 дар шаҳри Боку ташкилоти сиёсии муҳолифат – fronti халқии Озарбойҷон намоиш сар кард. Frontи халқӣ ташкил намудани шӯрои мудофияи миллиро бо сарвари Абулфайз Элчибей эълон намуд. Митингҳои fronti халқӣ дар рӯҳи миллатчиғӣ ба куштори сартосарии арманҳо дар Боку сабаб шуд. Бар зидди ин ҳолат лашкари советӣ ба Боку дароварда шуд. Дар мамлакат вазъияти фавқулодда ҷорӣ гардид. Дохил шудани армия барои Озарбойҷон фоҷиаи бузург шуд. Дар задухӯрдҳо садҳо нафар одаман ҳалок шуданд.

Давлатҳои назди Кавказ

Президент Абулфайз Элчибей

Моҳи майи соли 1992 дар Боку табаддулоти давлатӣ ба амал бароварда шуд. Президент Аяз Муталибов аз ҳокимият дур шуда, Frontи халқӣ бо роҳбарии А.Элчибей ба сари ҳокимият омад. Аммо Frontи халқӣ дар кишвар сулҳу осоиш ва аҳлиро таъмин накард. Дар натиҷаи он Миллий Мажлис А. Элчибейро аз лавозим маҳрум карда, ваколати онро ба раиси Миллий Мажлиси Озарбойҷон Гейдар Алиев супурд.

Дар интихоботи соли 1993 Г.Алиев Президенти Республикаи Озарбойчон интихоб шуд.

Гейдар Алиев баъди ба сари ҳокимият омадан ба нармтар шудани вазъияти шиддатноки республика ноил шуд. Даҳ соли президентии ӯ дар Озарбойчон чандон демократӣ набошад ҳам, тараққиёти сулҳомезонаи кишварро таъмин кард, бо ҳамсояхо муносибатҳои хуби ҳамкориро ба роҳ монд. Муаммои Қаробоғи кўҳӣ гарчанде ҳал нашуд, ҳаракатҳои ғайриқонунии ҷангӣ қатъ ёфт, музокираҳо сар шуд.

Гейдар Алиев

Баъди вафоти Г.Алиев дар моҳи декабри соли 2003 писари ӯ Илҳом Алиев президенти мамлакат интихоб шуд. И.Алиев сиёсати падарашро давом дода меояд.

Грузия. Дар референдуме, ки моҳи марти соли 1991 гузаронида шуд, қисми аксарияти мутлақи аҳолии Грузия барои мустақилии мамлакат овоз дод. 9 апрели соли 1991 Грузия мустақилии худро эълон кард. Дар айни вақт лавозими президентӣ чорӣ карда шуд. Дар интихоботи ҳамон сол баргузоршуда пешвои муҳолифат Звиад Гамсахурдия президенти мамлакат интихоб шуд. З.Гамсахурдия, ки таҷрибаи раҳбарӣ надошт, дар давоми ҳашт моҳи президентиаш муносибатро бо элитаи мамлакат, рӯшанфикрон вайрон кард, муносибатҳои байни миллатҳоро тезтунд намуд, мочарои грузину абхаз ба вучуд омад. Соли 1991 раҳбарони партиаи халқии демократии Грузия истеъфои З.Гамсахурдияро талаб кард. Дар кишвар исён сар зад, дар Тбилиси ҷангҳои ҳақиқӣ рӯй дод. З.Гамсахурдия бо тарафдоронаш Тбилисиро тарк намуд.

Звиад Гамсахурдия

Баъди аз президентӣ дур намудани З.Гамсахурдия ҳокимият ба Шӯрои давлатӣ бо раҳбарии Эдуард Шеварднадзе гузашт. Ин замон вазъияти мамлакат хеле вазнин буд, ҷанги грузину абхазҳо давом мекард. Э.Шеварднадзе ба хотима додани ин ҷанг муваффақ шуд.

Октябри ҳамон сол интихобот ба амал омад, Э.Шеварднадзе раиси Шӯрои Олии Грузия интихоб шуд. Аммо муаммоҳои дар мамлакат ғуншуда, хусусан вазнинии аҳолии иқтисодӣ эътирози мардумро нисбат ба идоракунии Э.Шеварднадзе пурзӯр намуд. Баъди интихоботи парламенти соли 2003 Э.Шеварднадзе истеъфои худро эълон кард. Дар интихоботи нав Михаил Саакашвили интихоб шуд. Ин ҷараёнҳо дар Грузия ва дар

матбуоти Ғарб номи “Инқилоби гули садбарг”-ро гирифт. Ба ҳокимият “демократҳои нав”-и аксарияташон дар давлатҳои Ғарб таҳсилгирифта омаданд.

Михаил Саакашвилӣ

Ҳукумати М.Саакашвилӣ дар бобати осон намудани мурочиати шаҳрвандон ба идораҳои давлатӣ, кам кардани андоз, хусусигардониҳои мулки давлатӣ ислоҳоти муҳимро ба амал баровард. Дар мамлакат бар зидди коррупция мубориза эълон шуд. Аммо дар даври М. Саакашвилӣ низ мочарои Грузия бо Осетияи Ҷанубӣ ҳали худро наёфт. Августии соли 2008 дар оқибати задухӯрди ҳарбии байни Грузия, Россия, Осетияи Ҷанубӣ ва Абхазия Россия мустақилии Абхазия ва Осетияи Ҷанубиро эътироф кард ва бо онҳо муносибатҳои дутарафаро ба роҳ монд.

Дар интиҳоботи соли 2012 партияи муҳолифат – “Орзуи Грузия” ғолиб омад. Наомандаи ин партия Георгий Маргвелашвилӣ президенти Грузия интиҳоб шуд.

Дар интиҳоботи парламенти соли 2016 низ “Орзуи Грузия” пирӯз шуд.

Моҳи майи соли 1992 ...

Соли 1993 ...

Моҳи мартии соли 1991 ...

Соли 1990 дар шаҳри Боку ...

Арманистон. 21 сентябри соли 1991 дар Арманистон оид ба мақоми республика референдум гузаронида шуд. Аксарияти мутлақи аҳоли барои аз таркиби СССР баромадани Арманистон овоз дод. Сипас “Декларатсия дар бораи мустақилии давлатии Арманистон” қабул шуд. Ҳамин тариқ референдум дар Арманистон сохти республикаро қарор намуд. Дар интиҳоботи моҳи октябри соли 1991 Левон Тер-Петросян президенти нахустини Арманистон интиҳоб шуд.

Ба давлати мустақил табдил ёфтани Арманистон нисбат ба республикаи дигар хусусияти ба худро хос дошт. Мубориза барои мустақилии ба туфайли омили берунӣ, аллакай дар солҳои 1980, ҳангоме, ки муаммои Қаробоғи кӯҳӣ ба миён омад, сар шуда буд. Ба республика ҳамроҳ намудани Қаробоғи кӯҳӣ дар ҷамъият ҳамчун омили яқшавии ҷамъияти арманҳо, барқарор шудани адолати таърихӣ арзёбӣ мешуд. Дар ҷараёни ин мубориза ба ҷойи раҳбарони партияи коммунистӣ элитаи миллии

сиёси ташаккул ёфт. Ин элита имрӯз низ самти тараққиёти Арманистонро муайян менамояд.

Арманистоне, ки дар солҳои охири СССР бар зидди маркази иттифоқ муборизаро сар карда буд, баъди эълони мустақили муносибатҳояшро бо Москва аниқ муқаррар намуда гирифт. Дар қатори баъзе республикаҳои собиқ айби советҳоро ба гардани Россияи замони нав бор накард. Зеро сарҳадҳои Арманистон бо

Серж Саргсян

Озарбойҷон ва Туркия дар амал бастааст, муносибатҳо бо Грузия мураккаб, бо Эрон оиди баъзе масъалаҳои геосиёсӣ тазодҳо дошт. Ҳамин тариқ, Россия дар ин минтақа иттифоқчи ягонаи Арманистон ба ҳисоб меравад. Серж Саргсян, ки дар интиҳоботи соли 2008 президент интиҳоб шуд, ҳамин сиёсатро моҳирона дар амал татбиқ намуд.

Саноати Арманистон асосан дар замони советҳо барпо шудааст. Он ба бозори дохилии СССР дастгоҳҳо, ускунаҳо, маҳсулоти бофандагӣ ва монанди инҳоро расонда меод, ба ҷойи онҳо аёши хом ва энергияи электр мегирифт. Соҳаи кишоварзӣ дар заминаи маҷмӯаҳои азими агросаноатӣ инкишоф ёфт.

18 октябри соли 1991 Республикаи Озарбойҷон мустақилии худро эълон кард.

9 апрели соли 1991 Грузия мустақилиашро эълон намуд.

Дар интиҳоботи моҳи октябри соли 1991 Левон Тер-Петросян президенти нахустини Арманистон интиҳоб шуд.

Арманистон кишвари индустриалию аграрӣ аст. Сарватҳои зерзаминии он миқдоран хеле зиёд аст. Истеҳсоли каучики сунъӣ, маҳсулоти бофандагӣ, саноати озуқаворӣ, масолеҳи сохтмон ва мошинсозӣ ривож ёфта аст.

менамояд.

Элитаи сиёсии миллӣ (элита — аз ҳама хуб, яққачин) — гурӯҳи шахсони ба лаёқати маълуми идоракунии ҷамъият қодирбуда, он ҳокимияти сиёсиро ба дастони худ гирифта, лавозимҳои раҳбариро ишғол карда, ҷамъиятро идора

Савол ва супоришҳо барои мустақамкунӣ

1. Ҳаракатҳои миллатгароёнаи Шӯрои мудофияи миллӣ таҳти раҳбари А.Элчибей дар Озарбойҷон ба кадом оқибатҳо оварда расонд?
2. Баъди Президент интиҳоб шудани Г.Алиев сиёсати дохилӣ ва хориҷии Озарбойҷон чӣ гуна тағйир ёфт?
3. Ислоҳоти ҷоринамудаи М.Саакашвили дар Грузия чӣ гуна натиҷаҳо дод?
4. Дар муносибатҳои Арманистон бо давлатҳои ҳамсоя кадом омилҳо нақши асосӣ доранд?
5. Аз матн истифода бурда, рӯйхати мушкилиҳои этникии мамлакатҳои назди Кавказро тартиб диҳед.

Кори мустақилона

Харитаи кишварҳои назди Кавказро баъд аз соли 1991 таҳлил кунед ва сарҳади онҳоро муайян намоед.

МАВЗҶИ 8. ДАВЛАТҶОИ ОСИЁИ МАРКАЗӢ ДАР СОЛҶОИ 1991 – 2017

Ба мамлакатҳои Осиеи Марказӣ ғайр аз Ўзбекистон Қазоқистон, Туркменистон, Тоҷикистон ва Қирғизистон дохил мешаванд.

Истилоҳи “Туркистон” кай пайдо шудааст?

Республикаи Қазоқистон. 16 декабри соли 1991 Қазоқистон мустақилии худро эълон кард. Дар интиҳоботи ҳамон сол баргузоршуда Нурсултон Назарбоев ҳамчун президенти нахустини Қазоқистон интиҳоб шуд. Соли 1993 конституцияи нави Қазоқистон қабул шуд. Мувофиқи он ба президент ваколатҳои зиёд дода шуд. Ҳукумат ислоҳоти иқтисодиро сар кард.

Соли 1993 валютаи миллий – тенге ба муомила бароварда шуд. Моҳи декабри он сол ҳукумати Қазоқистон бо консернҳои бузурги нефт оид ба ташкили корҳои ҷустҷӯии дар қисми шимолии баҳри Каспий қарордод имзо кард. Хусусигардонии корхонаҳои азим дар амал татбиқ карда шуд. Ҳамон сол парламент дар бораи ба шаҳри Акмола кўчонидани пойтахти мамлакат қарор қабул намуд. Он аз соли 1998 номи Остонаро гирифт.

Дар даври гузашта истехсоли нефт, газ ва металлургия соҳаҳои асосии иқтисодии Қазоқистон шуда монд. Аз ҳисоби тараққиёти айнан ин соҳаҳо дигар соҳаҳои иқтисодиёт босуръат пеш рафт.

Моҳи феввали соли 2007 Н.Назарбоев бо ташаббуси аз мuddати ҳафт сол ба мuddати панҷ сол гузаронидани ваколати президент ва зиёд намудани шумораи депутатҳо баромад. Ин ҳолат технологияи сиёсии дар давлатҳои ИДМ васеъ паҳншуда мебошад, яъне роҳи осони ба канор гузоштани манъи паси ҳам беш аз ду маротиба ба мансаби президентӣ аст. Н.Назарбоев ҳам баъди дохил кардани тағйирот имконияти бори дигар иштирок намудан ба интихоботи президентиро ба даст овард.

Соли 2010 қонун дар бораи президенти нахустини Қазоқистон-Элбоши қабул карда шуд. Аммо соли 2011 дар вилояти Мангистау коргарони конҳои нефт аз шароити меҳнат ва маош норозӣ шуда, дар солҳои истиқдол намоиши аз ҳама азимтарини эътирозӣ гузарониданд. Дар бетартибҳои шаҳри Жанаозен 15 нафар ҳалок гардида, даҳҳо нафар намоишгарон ба ҳабс гирифта шуданд.

Дар интихоботи ғайринавбатии президентӣ, ки соли 2015 баргузор шуд, Н.Назарбоев ғалаба кард.

Туркменистон. 26 октябри соли 1991 аксари иштирокчиёни референдуми баргузоршуда ба мустақилии Туркменистон овоз доданд. Моҳи декабри соли 1991 мамлакат ба ИДМ аъзо шуд. Аз соли 1999 бино ба қарори Маҷлиси Халқӣ Сапармурод Ниёзов умрбод лавозими сарвари давлатро ишғол кард. Ҳукумати С.Ниёзов фаъолияти партияҳои мухолифатро манъ кард. Ӯ унвони “Туркманбоши”-ро гирифт. Китоби “Рухнома”-и С.Ниёзов дар воситаҳои ахбори оммавӣ васеъ тарғиб карда, дар таълимгоҳҳо омӯзонида мешуд. С.Ниёзов соли

Нурсултон Назарбоев

Сапармурод Ниёзов

2006 вафот кард. Президенти Туркменистон Гурбангули Бердимухамедов интихоб шуд.

Давлатҳои Осиёи Марказӣ

Гурбангули
Бердимухамедов

Дар солҳои аввали мустақилии иқтисодии Туркменистон инқирози чуқурро аз сар мегузаронд. Соли 1998 ҳаҷми маҳсулоти умумии миллии нисбат ба соли 1991 ду баробар кам шуда буд. Дар мамлакат норасоии озуқаворӣ рӯй дод, сатҳи зиндагии мардум хеле паст рафт. Қабул қардани қарор дар бораи ба мардум бепул тақсим карда додани якчанд намуди молҳои сермасрафи рӯз ва хизматрасониҳо аҳволро каме беҳтар кард. Афзоиши истеҳсоли газ ба иқтисодии мамлакат мадад шуд.

Аз аввали солҳои 2000 Туркменистон аз инқироз баромад. Сарватҳои табиӣ, дар навбати аввал захираи азими гази табиӣ таваҷҷӯҳи чандин кишварҳо ва корпоратсияҳои трансиллиро ба худ ҷалб менамуд. Аммо бинобар он, ки дар ҷаҳон солҳои охир эҳтиёҷ ба углеводород паст шуд, суръати афзоиши иқтисодиёти Туркменистон ҳам суст гардид. Инқирозе, ки соли 2015 дар мамлакат оғоз ёфт, дар соли 2016 ба авҷаш расид.

Дар моҳи сентябри соли 2017 дар шаҳри Ашхобод Бозиҳои V-уми Осиё дар биноҳои пӯшида гузаронида шуд. Ин бозиҳо барои болоравии имконияти сайёҳии Туркменистон ва бештар омадани инвеститсияҳои хориҷӣ хизмат карданад мумкин.

Тоҷикистон. 9 сентябри соли 1991 Тоҷикистон мустақилии худро эълон кард. Баъди эълони мустақилият байни элитаҳои маҳаллии минтақаҳои гуногуни мамлакат барои ҳокимият мубориза тезтунд гардид. Ин мубориза ба ҷанги дохилӣ оварда расонд, ки аз соли 1992 то соли 1997 давом кард. Мамлакат аз ин ҷанг зарари азими иқтисодӣ дид.

Эмомалӣ Раҳмон

6-уми ноябри соли 1994 конституцияи Тоҷикистон қабул шуд ва дар интихоботи ҳамон рӯз гузашта Эмомалӣ Раҳмонов Президенти Тоҷикистон интихоб гардид.

Баъди барқарор шудани сулҳ дар кишвар дар ҳамкорӣ ҳукумат бо Россия, Хитой, Эрон ҳамкорӣ кард, барои барқарор намудани иқтисодиёти кишвар чораву тадбирҳо дида шуд. Тоҷикистон диёри кӯҳист, аз ин рӯ имкониятҳои гидроэнергетикааш зиёд аст.

Аз соли 1992 то соли 1997 ...
Соли 2000 ...

Соли 1994 ...
Соли 2017 ...

Тоҷикистон соли 2000 ба шартномаи таъсиси Ҳамкориҳои иқтисодии Евроосиё ҳамроҳ шуд. Вай аъзои Ташкилоти ҳамкориҳои Шанхай, Ташкилоти шартномавӣ оид ба амнияти коллективӣ мебошад. Дар ҳамкорӣ бо Россия, Хитой ва Эрон дар бобати ба амал баровардани якҷанд лоиҳаҳои инвеститсионӣ корҳо сар шудааст.

Республикаи Қирғизистон. 31 августи соли 1991 Қирғизистон мустақилии худро эълон кард. Баъд аз он ҷараёнҳои демократӣ боз ҳам чуқур шуда рафтанд, интихоботи умумихалқии президентӣ гузаронида

Аскар Акаев

шуд, дар он Аскар Акаев ғолиб омад. Вай дар бобати татбиқи ислохоти демократӣ, дар пеши назари ташкилотҳои байналмилалӣ ба кишвари демократӣ табдил додани Қирғизистон бисёр корҳо кард. Аммо дар давоми 15 сол ҳокимиятро сарварӣ кардани А.Акаев аҳволи халқ ба дараҷаи кофӣ беҳтар нашуд. Дар ҷомеа норозигӣ ва бӯҳрони иҷтимоӣ авҷ гирифт.

“Инқилоби лолаҳо”, ки соли 2005 А.Акаевро аз сари мансаб дур намуд, хеле зуд ва бе талафоти бузург анҷом ёфт. Курманбек Бакиев ба сари ҳокимият омада ба сохтори истифодаи қувва таъя намуда, барои мустаҳкам намудани ҳукмронии шахсӣ ва нобуд сохтани муҳолифат ҳаракат кард. Аммо ин ҳаракат дер давом накард. К.Бакиев аз ҳокимият сарнагун карда шуд. Ӯ бо аъзоиёни оилааш аз кишвар гурехта рафт. Барои ҳимояи тартиб дар мамлакат бо раҳбарии Роза Атамбаева ҳукумати муваққатӣ ташкил карда шуд.

16 декабри соли 1991 Қазоқистон мустақилии худро эълон кард.

9 сентябри соли 1991 Тоҷикистон мустақилияшро эълон намуд.

31 августи соли 1991 Қирғизистон мустақилияшро эълон кард.

Аммо аз заифии ҳокимият истифода бурда, қувваҳои миллатгаро ва экстремистӣ моҳи июни соли 2010 дар шаҳрҳои Ӯш ва Ҷалолободи Қирғизистон бар зидди ҷамоаҳои ўзбеки ин ҷо фитна барангехтанд.

Алмазбек Атамбаев

Дар интиҳоботи соли 2011 раҳнамои партияи сотсиал-демократии Қирғизистон Алмазбек Атамбаев президент интиҳоб шуд.

Республикаи Қирғизистон дар солҳои истиқлол вазъияти хеле вазнини иқтисодиро аз сар гузаронд. Дар соли 1996 ҷараёни суботи иқтисодӣ оғоз ёфт. Дар ин замон дар роҳи гузариш ба иқтисоди бозор ислохот амалӣ шуд, ислохот самараи худро дод ва аз солҳои 2000 ба афзоиши иқтисодӣ овард. Корхонаҳои асосии саноатӣ хусусӣ карда, нисбат ба замин мулки хусусӣ ҷорӣ гардид. Истеҳсоли тилло ва симоб хеле афзуд. Қирғизистон дар

бобати истеҳсоли тилло дар миқёси ИДМ баъди Россия ва Ўзбекистон чойи сеюмро ишғол кард. Ташрифи Президенти Республикаи Ўзбекистон Шавкат Мирзиёев моҳи сентябри соли 2017 ба Қирғизистон ва октябри ҳамон сол ташрифи А. Атамбаев ба Ўзбекистон ба яқбора бехтар шудани муносибатҳои ду давлат оварда расонд.

Болоравии иқтисодиёт омили суботи ҷамъияти гардид. Бино ба натиҷаҳои интиҳоботи президентии октябри соли 2017 намояндаи партияи сотсиал-демократии ҳукмрон Сооронбай Жеенбеков пирӯз омад. Ҷ деkabри соли 2017 ба Ўзбекистон ташрифи расмӣ ба амал овард ва ба якчанд шартномаҳо имзо гузошт.

Технологияи сиёсӣ – усулҳои маълуми фаъолияти сиёсӣ буда, аз онҳо барои гузаронидани таъсир ба шуури иҷтимоӣ ба мақсади муайяни сиёсӣ истифода мешавад.

Корпоратсияи трансмиллӣ – ширкатҳои (компанияҳо) мебошанд, ки дар якҷанд кишварҳои дунё шӯъбаҳои худро доранд, бо истеҳсоли маҳсулот машғуланд ва асоси фаъолияти бизнеси байналмилалиро ташкил медиҳанд.

Савол ва супоришҳо барои мустақамкунӣ

1. Иқтисодиёти Қазоқистон дар солҳои мустақилӣ асосан аз ҳисоби кадом соҳаҳо тараққӣ кард?
2. Баъди президенти Туркманистон интиҳоб шудани Г. Бердимухамедов дар сиёсати дохилии Туркманистон кадом дигаргунӣҳо ба амал омаданд?
3. Ҷанги дохилӣ дар Тоҷикистон ба кадом оқибатҳо оварда расонд?
4. Чаро дар Қирғизистон замони президентии А. Акаев ба эътироз ва инқилоб оварда расонд?

Кори мустақилона

Бо ёрии интернет дар мавзӯи “Туркистон – маъвои умумии мо” эссе нависед ва дар синф байни гурӯҳҳои хурд тақдимот гузаронед.

МАВЗЎИ 9. ИНКИШОФИ ҶАРАЁНҲОИ ИНТЕГРАТСИОНӢ ДАР КИШВАРҲОИ ҒАРБ. МУНОСИБАТҲОИ ИТТИҒОҚИ ЕВРОПА ВА ШМА

Ҷараёни интеграсионӣ
дар Европа

Ҷараёнҳои интеграсионӣ ва натиҷаҳои онҳо. Ҳаракати озоди капитал (сармоя), мол, хизматрасонӣ ва қувваҳои корӣ, ки дар нимаи дуюми асри XX сар шуда буд, дар кишварҳои Европайи Ғарбӣ дараҷаи тараққиёт ва зиндагиашонро наздик ба ҳам кард. Ба кишварҳои мутараққӣ рафтани қувваҳои кори мавсимӣ ё дар асоси шартнома барои ҳалли муаммои бекории кишварҳои суст-тараққикарда мусоидат намуд. Барномаи умумиевропоии тараққӣ додани минтақаҳои

ақибмонда низ ба боло рафтани иқтисодиёт кӯмак расонд.

**Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ барои давлатҳои Европа бо
кадом натиҷаҳо анҷом ёфт?**

Дар кишварҳои Евроатлантика, ки зери таъсири интегратсия ривоч намуданд, бо мурури замон модели сиёсати ягонаи иқтисодӣ ташаккул ёфт. Тафовути асосии онҳо фақат бо дараҷаи назорати давлат бар иқтисодиёт, усулҳои таъсиррасонӣ ба он вобаста буд.

Тараққиёти минбаъдаи интергратсияи Европа аз соли 1990 сар карда дар ду самт пеш рафт. Аввалан, қабул намудани аъзоҳои нав, соли 1996 шумораи онҳо ба 15 то расид. Дар мулоқоти Копенгаген (Дания) дар соли 2002 аъзоҳои нав – Венгрия, Кипр, Латвия, Литва, Малта, Полша, Словакия, Словения, Чехия, Эстония ба Иттифоқи Европа қабул карда шуд. Албатта, барои аъзоҳои нав даври гузариш дар назар дошта шуда, дар давоми ин давр онҳо санадҳои қонунӣ, низоми молиявӣ ва иқтисодиашон ба талабҳои ягонаи Европа бояд мувофиқат кунанд. Барои ҳалли мушкилиҳои дохилии онҳо аз буҷети Иттифоқи Европа субсидияҳо дода мешавад.

Сониян, барои боз ҳам инкишоф додани интегратсия дар кишварҳои Европа ва фаро гирифтани соҳаи муносибатҳои сиёсӣ чораҳо андешида шуд. Мақоми парламенти Европа афзуд, Ба парламенти Европа интиҳоботи

бевосита мегузаронидагӣ шуданд. Соли 1987 Ташкилоти ҳамкориҳои иқтисодӣ ба Иттифоқи Европа таъдил дода шуд ва он “макони бесарҳади дохилӣ” шуда монд. Соли 1993 Созишномаҳои Маастрихт, ки шахрвандии ягонаи Европаро таъмин менамояд, эътибор пайдо кард. Шаҳрвандони кишварҳои аъзои ИЕ бе ягон виза ба мамлакати дилхоҳашон рафта, дар муддати хостагиашон зиндагӣ карда, дар интихоботи маҳаллӣ иштирок карда метавонанд. Ба ҳам наздик кардани қонунҳо ба ташаққули низоми ягонаи ҳуқуқии Европа оварда расонд. Аз соли 2002 чорӣ карда шудани воҳиди ягонаи пул-евро (ғайр аз Британияи Кабир) давлатҳои Иттифоқи Европаро боз ҳам наздик намуд. Сиёсати мувофиқшудаи ягонаи хориҷӣ ва мудофиавӣ пеш бурда мешавад. Акнун ба Иттифоқи Европа ҳамчун сохтори ягонаи давлатии намуди конфедератсия баҳо додан мумкин. Интегратсияи минбаъдаи кишварҳои Евроатлантика дар асоси боз ҳам наздикшавии Европайи Ғарбӣ ва давлатҳои Америкаи Шимолӣ рӯй медиҳад.

Соли 1987 ...

Созишномаҳои Маастрихт ...

Аммо вақтҳои охир аз ҳад зиёд шудани қарзи якҷанд давлатҳои ИЕ муаммоҳои ҷиддиро оварда истодааст. Ҳукумати қувваҳои чапи Юнон бо сарвари А.Сипрас, ки бино ба натиҷаҳои интихоботи соли 2015 ба сари ҳокимият омад, ба кредиторҳо баргардонида дода натавонистани қарзи мамлакатро эълон намуд. Аксарияти аҳолии мамлакат ҳукуматро дастгирӣ кард. Ҳукумати Юнон аз як қисми қарз даст кашиданро талаб намуд. Гарчанде оид ба реструктуризатсияи қарзи Юнон дар Комиссияи Европа созиш ба вуҷуд омада бошад ҳам, музокираҳо бо банки марказии Европа ва Ҳазинаи байналмилалӣ валюта боз давом дорад.

Қарзҳои Италия ва Испания низ миқдори калонро ташкил медиҳад. Дар айни вақт нисбати таъйиқи сиёсии давлатҳои пешрафтаи ИЕ – Германия ва Франция норозигӣ авҷ гирифта истодааст. Намунаи равшани ин норозигӣ референдуме, ки моҳи июни соли 2016 дар Британияи Кабир гузаронида шуд, мебошад, дар он аз нисфи зиёди аҳолии иштироккарда барои аз таркиби Иттифоқи Европа баромадан овоз доданд. Дар ҷамъомади раҳбарони ИЕ, ки моҳи сентябри соли 2016 дар шаҳри Братислава баргузор шуд, аввалин бор нахуствазири Британияи Кабир иштирок накард. Дар он канслери РФ А.Меркел нутқ эрон карда, ИЕ бӯҳрони вазнин аз сар гузарониданаширо эътироф намуд.

Боз як аломати ин инқироз дар вилояти мухтори Каталонияи Испания моҳи октябри соли 2017 гузаронида шудани референдум мебошад. Бино ба натиҷаҳои он Каталония мустақилии худро эълон намуд. Аммо ҳокимияти марказии Мадрид натиҷаҳои референдумро эътироф накард, аъзоёни ҳукумати Каталонияро ба ҳабс гирифт ва мухториятро бевосита аз Мадрид идора мекардагӣ шуд.

Муносибатҳои ИЕ ва ШМА. Баъди анҷоми “Ҷанги сард” ва бартараф шудани хавфи коммунизм дар муносибатҳои ШМА ва ИЕ ҳам дигаргуниҳо рӯй доданд. Соли 1990 байни ИЕ ва ШМА хартия (Баёния) Трансатлантика имзо шуд. Дар он маслиҳатҳо оид ба ҳамкориҳои наздик ва масъалаҳои муҳим таъкид шуд.

Дар мулоқоте, ки соли 2002 дар Копенгаген (Дания) баргузор шуд, ба Иттифоқи Европа аъзоёни нав – Венгрия, Кипр, Латвия, Литва, Малта, Польша, Словакия, Словения, Чехия, Эстония қабул гардиданд.

Соли 2002 дар Европа (ғайр аз Британияи Кабир) пули ягона – евро ҷорӣ карда шуд.

Дар интиҳоботи соли 2015 дар Юнон ба сари ҳокимият А. Сипрас омад.

Ҷиҳати ҳоси муносибатҳои ИЕ ва ШМА аз он иборат аст, ки дар он шартномаҳои анъанавии дутарафа мавҷуд нест. Ин муносибатҳо дар асоси меъёрҳо ва қоидаҳои ташкилотҳои байналмилалӣ ба тартиб дароварда мешаванд.

Соли 2007 ИЕ ва ШМА ба Созишномаи оид ба амиқ намудани интеграцияи иқтисодии трансатлантикӣ имзо гузоштанд. Аммо тарафайн барои тағбиқи амалии он саросема нашуданд. Дар давоми солҳои 2000 чандин созишнома ба имзо расид, ки онҳо барои ба тартиб даровардани ҷиҳатҳои ҳоси алоқаҳои тарафҳо нигаронида шудаанд.

ШМА ва ИЕ дар дунё бештар аз ҳама энергия истеъмол мекунанд ва ба атмосфера аз ҳама зиёдтар моддаҳои захрнок хориҷ менамоянд. Дар ибтидои солҳои 2000 ҳар ду ҷониб оид ба самарадории энергетика, бехатарӣ ва тағйироти иқлим баёнот, Конвенсияи Парижии СММ оид ба дигаршавии иқлимро имзо карданд. Аммо соли 2017 президенти ШМА Д.Трамп аз ин конвенсия баромадани мамлакаташ эълон кард. Дар муносибатҳои ШМА ва ИЕ ихтилоф низ мавҷуд аст. Ин ихтилофҳо хусусан дар бобати тафовути муносибат дар агрофи ҳалли, хусусан, муаммоҳои байналмилалӣ баръало ба назар мерасанд.

ШМА дар ҳаллу фасли мочароҳои байналмилалӣ тарафдори истифодаи зўри қувва аст, ИЕ то охир истифода бурдани имкониятҳои дипломатиро пешниҳод менамояд. Сарфи назар аз ин, онҳо ба воситаи манфиатҳои сиёсий, ҳарбию стратегӣ ва иқтисодӣ ба ҳам узван алоқаманданд. ШМА ва ИТ намояндагони тамаддуни ягонаи Евроатлантика буда, он дар муносибатҳои байни онҳо омили асосӣ ба ҳисоб меравад.

Капитал – ҷамъи воситаҳои моддӣ, интеллектуалӣ ва молиявӣ, ки барои ба даст овардани сарвати иловагӣ истифода мешавад.

Субсидия – ёрии молиявӣ ё моддие, ки аз тарафи давлат ё дигар ягон муассиса ба дигар давлат, муассиса, шахсони алоҳида расонда мешавад.

Реструктуризатсия – аз сари нав дида баромадан ва дигар кардани шартҳои баргардонидани қарз ё пардохти кредит мебошад.

соли 1990 ...
соли 2015 ...

соли 1987 ...
соли 2017 ...

Савол ва супоришҳо барои мустаҳкамкунӣ

1. Солҳои 1990 интегратсияи Европа дар кадом самтҳо давом кард?
2. Кадом омилҳо сабабгори аз ИЕ баромадани Британияи Кабир шуданд?
3. Муносибатҳои ИЕ ва ШМА дар асоси кадом санадҳо татбиқ мешаванд?
4. Байни ИЕ ва ШМА оид ба кадом масъалаҳо ихтилофҳо мавҷуданд?

Кори мустақилона

Бо ёрии интернет бо мазмун ва моҳияти хартияи Трансатлантика шинос шавед.

МАВЗЎИ 10. ШТАТҲОИ МУТТАҲИДАИ АМЕРИКА ДАР СОЛҲОИ 1991 – 2017

Тараққиёти иқтисодӣ. Дар ибтидои солҳои 1990 дар иқтисодиёти ШМА ретсессияи кӯтоҳмуддат ба назар мерасид. Пастравии суръати афзоиши ҳамаи соҳаҳои хоҷагиро фаро гирифт. Аммо аз баҳори соли 1992 сар карда суръати афзоиши маҳсулоти умумии дохилӣ якбора пеш рафт.

Билл Клинтон

Се соли аввали президентии Билл Клинтон барои пешравии иқтисодии ШМА бомуваффақият омад. Дар ин давр конъюнктураи иқтисодӣ беҳтар шуда, сатҳи бекорӣ ва инфлятсия паст шуд.

Дар давоми муддати президентии дуҷуми Б.Клинтон маъмурияти он ба инкишофи соҳаи иҷтимоӣ эътибори калон дод. Қисми асосии хароҷоти федералӣ ба ривочи ресурсҳои инсонӣ сарф карда шуд. Ба давлати иҷтимоӣ тағдилёбии ШМА сар шуд. Ин сиёсат номи “фалсафаи нави иқтисодӣ”-ро гирифт.

“Кори Уотергейт” дар таърихи ШМА бо фаъолияти кадом президент вобаста аст?

Дар ибтидои асри XXI иқтисодиёти ШМА ба манбаи асосии тараққиёти техникӣ тағдил ёфт. Аз се як қисми тамоми харче, ки барои офаридани технологияҳои нав дар дунё сарф мешавад, аз ҳисоби ШМА буд. Нисфи макротехнологияҳоро, ки мақоми аввалро дар бобати истеҳсолоти дунё таъмин менамуданд, низ ба ШМА рост меомад. Ҳамчун давлати бузурги дунё ШМА мушкилиҳои даврро бомуваффақият ҳал карда, ба асри XXI бо иқтисодиёти нав ворид шуд. Аммо бӯҳроне, ки солҳои 2007–2008 дар сектори молиявии ШМА сар шуда буд, дар соли 2009 ба ретсессияи глобали (калонмикёси) дунё мубаддал гардид. Соли 2009 маҳсулоти умумии дохилии дар миқёси дунё истеҳсолшуда баъди Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ бори аввал ба нишондиҳандаи манфӣ фаромад. Ба дараҷаи бемисл афзудани бекорӣ дар давоми тамоми таърих ба авҷи бозори меҳнат оварда расонд ва соли 2009 дар дунё сафи бекорон наздики 200 миллионро ташкил намуд. Аз нигоҳи миқёс

ва оқибатҳо ин инқирозро ба Депрессияи бузурги солҳои 1930 баробар кардан мумкин. Иқтисодиёти ШМА дар соли 2014 ҳам пурра барқарор нашуд.

Штатҳои Муттаҳидаи Америка

Тараққиёти сиёсӣ. Солҳои 1980 – ибтидои солҳои 1990 даври тантанани гоյа неоконсерватизм шуд. Дар давоми ин солҳо ШМА ҳам дар тараққиёти дохилӣ, ҳам дар арсаи байналмилалӣ ба муваффақиятҳои бузург ноил шуд. Сарфи назар аз онҳо, дар интихоботи президентии соли 1992 республикаҳои Ч. Буш ғайрирашадост ба демократҳои ҷавон Б. Клинтон бохт. Аммо демократҳо ҳам ғалабаи худро мустаҳкам карда натавонистанд. Дар интихоботи мобайни соли 1994 демократҳо ба мағлубияти дандоншикак рӯ ба рӯ омаданд. Аксари ҷойҳоро дар ҳарду палата, бисёре аз лавозимҳои губернаториро дар штатҳои республикаҳои ишғол карданд. Барои боло бурдани обрӯ ва таъсири ҳизби (партия) республикачӣ шароити хеле муносиб пайдо шуд. Аммо муваффақиятҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷии демократҳо дар интихоботи соли 1996 бори

думом ғалабаи Б.Клинтонро таъмин намуд. Маъмурияти Клинтон соҳаи иҷтимоиро ҳамчун самти устувори сиёсати худ эълон кард.

Барак Хусайн
Обама

Дар интиҳоботи соли 2000 боз намояндаи республикачиён Чорч Буши хурдӣ президент интиҳоб шуд. Дар даври дуҷуми президентии ӯ ШМА иқтисодиро аз сар гузаронд. Дар натиҷаи он дар интиҳоботи соли 2008 номзади ягона аз ҷумҳурии демократҳо Барак Обама президенти ШМА интиҳоб шуд.

Дар муддати дуҷуми президентии дуҷуми Б.Обама вазнин шудани вазъият дар Ироқ ва Сурия, пурзӯршавии хавфи террористӣ дар кишварҳои Европа ва ШМА барин чандин мушкилиҳо обрӯи президент ва маъмурияти онро паст намуд.

Аз баҳори соли 1992 истехсоли маҳсулоти умумии дохилӣ боз афзуд.

Дар интиҳоботи соли 1992 республикаҳои Ҷ.Буш ғайриҷашмдошт ба демократи ҷавон Б.Клинтон бохт.

Доналд Трамп

Дар натиҷаи он дар интиҳоботи президентии соли 2016 номзади ҷумҳурии демократӣ Ҳиллари Клинтон мағлуб шуд. Президенти наҷватии ШМА номзади ҷумҳурии республикаҳо Доналд Трамп интиҳоб гардид.

Д.Трамп дар сиёсати дохилӣ бузургии Америкаро барқарор намудан, дар сиёсати хориҷӣ даҳлат накардан ба кори дохилии дигар кишварҳо эълон карда буд. Аммо гумонҳо оид ба даҳлати ҳақерҳои россиягӣ дар интиҳоботи президентӣ ва мулоқотҳои ёвари президент бо сафири Россия обрӯи Д.Трампро поён фаровард. Ин ҳолат ба вай имкон надод, ки ваъдаҳои пешазинтиҳоботиро иҷро намояд.

Сиёсати хориҷӣ. Солҳои 1990 самтҳои асосии сиёсати хориҷии ШМА аҳамияти худро гум накарданд. ШМА, ки кишвари саноаташ хеле пешрафта аст, барои ҳимояи манфиатҳои ҳаётан муҳим нафақат ба воситаҳои ҳарбӣ соҳиб аст. Саноат, савдо, воситаҳои молиявӣ, илмию техникӣ, маданӣ ва дигар воситаҳо ҳам дар сиёсати ҷаҳонӣ аҳамияти калон касб менамояд. ШМА дар арсаи байналмилалӣ аз ин ҳама воситаҳо самаранок истифода мебарад.

**Соли 2009 дар дунё сафи бекорон... Дар соли 1992...
Солҳои 1980–ибтидои солҳои 1990... Дар соли 1994...**

Дар даври аввали президентии Б.Обама мубориза бар зидди зӯрварӣ дар дунё, экстремизм ва терроризм, барқарор намудани ролу қудрати ШМА дар ҷаҳон самти устувори сиёсати хоричии ШМА эълон шуд. Соли 2009 ба Б.Обама барои ҳаракатҳо ҳолӣ намудани дунё аз силоҳи ядрой, инкишоф додани ҳамкориҳои байни халқҳо мукофоти сулҳи Нобел супурда шуд. Аммо экстремизм ва терроризм ҳанӯз дар Афғонистон комилан барҳам нахӯрда, дар Шарқи Наздик манбаи нави шадидият ба вучуд омад. Баъд аз сарнагун карда шудани режими Саддом Хусайн дар Ироқ ҳукумати ШМА қувваҳои муҳолифати мӯътадили зидди режими Башар Асад дар Сурияро дастгирӣ намуда, сабабгори пайдоиши гурӯҳи террористии ДИИШ шуд. Дар оқибати он ба обрӯи ШМА ҳамчун давлати бузурги дунё футур расид.

Ба маъмурияти Д.Трамп якҷанд мушкилиҳои сиёсии хоричӣ мерос монд. Онҳо пеш аз ҳама бо муборизаи зидди терроризми байналмилалӣ ва вазъияти Шарқи Наздик ва Афғонистон вобаста аст. Инчунин дар муносибатҳо бо Хитой ва Россия ихтилофот мавҷуд аст, ки аз Д.Трамп фаъолияти дипломатиро талаб менамояд.

Моҳи ноябри соли 2017 Д.Трамп ба Хитой расман ташриф овард, дар ин асно оид ба нарм намудани муносибатҳои ду давлат, ҳамкориҳои савдой ва инвеститсионӣ созишномаҳо ҳосил шуданд.

Конъюнктураи иқтисодӣ – ҳолати иқтисодиёт, дараҷаи фаъолияти он дар бобати ҳаракати пул, ставкаҳои фоиз, курси валюта, музди кор, инчунин динамикаи истехсолот ва истеъмоли мебошад.

Макротехнология – маҷмӯаи ҳамаи ҷараёнҳои технологӣ (кашфиётҳои илмӣ, корҳои конструкторӣ, тайёр намудани истехсолот, фурӯхтан ва лоиҳаҳоро аз нигоҳи сервис дастгирӣ кардан) мебошад, ки мувофиқи параметрҳои муайяншуда оид ба истехсоли маҳсулоти маълум сурат мегирад.

Позитсия – ҳолат, муносибат ба воқеа ё ягон ҳодиса.

Ретессия – пастравии нисбатан сусти бехавфи истехсолот дар иқтисодиёт ё сустшавии суръати афзоиши иқтисодӣ аст.

Савол ва супоришҳо барои мустаҳкамкунӣ

1. “Сиёсати нави иқтисодӣ”-и Б. Клинтон дар ШМА ба инкишоф додани кадом соҳа нигаронида шуда буд?
2. Кадом муаммоҳо, ки дар муддати дуёми президенти Б.Обама ба вучуд омада буд, ба обрӯи президент таъсири манфӣ расонд?
3. ШМА барои ҳимоя намудани манфиатҳои ҳаётии худ дар дунё аз кадом воситаҳо истифода мебарад?
4. Дар замони президенти Б.Обама ШМА ба кадом муаммоҳои байналмилалӣ дучор омад?

Кори мустақилона

Аз харита истифода бурда штатҳои ШМА-ро ёбед ва бо воқеаҳои таърихӣ вобаста намуда, эзоҳ диҳед.

МАВЗҶИ 11. РЕСПУБЛИКАИ ФЕДЕРАТИВИИ ГЕРМАНИЯ ДАР СОЛҲОИ 1991–2017

РФГ дар солҳои 1990. Дар охири солҳои 1980 музокираҳо барои муттаҳид намудани ду қисми Германия бомуваффақият анҷом ёфт. 3-юми октябри соли 1990 ташкил шудани давлати ягонаи Германия эълон шуд. Декабри соли 1990 интихоботи ғайринавбатии парламент баргузор шуд.

Давлати Германия кай ва аз чӣ сабаб ба ду қисм тақсим шуда буд?

Соли 1990 барои Германия соли ғавқуллода муҳим шуд. Якшавии Германия вазифаи баргараф намудани ақибмонии иқтисодии РДГ-ро қатъиян ба пеш гузошт. Ҷорӣ намудани механизми бозор дар РДГ асосан аз тарафи РФГ молиявӣ таъмин карда шуд. Дар интихоботи соли 1994 позитсияи (мавқеи) насронҳои демократ бо коалитсияи либералҳо мустаҳкам гардид. Партияи сотсиал-демократии Германия (ПСДГ) партияи

намоёни мухалифат шуда монд. Партияи “Сабзҳо” низ ба қувваи бузург табдил ёфт.

Дар нимаи дуҷоми солҳои 1990 гарчанде суръати тараққиёти иқтисодӣ мисли пешина баланд набуд, РФГ яке аз давлатҳои пешқадами иқтисодии дунё бимонд. Дар кишвар сиёсати пурзӯри иҷтимоӣ татбиқ мешавад. Шаҳрвандон худро зери ҳимояи кофӣ ҳис карданд. Аммо он солҳо дараҷаи бекорӣ хеле баланд ва ин дар таърихи Германия нишондиҳандаи аз ҳама калон буд.

Дар чунин шароит дар интиҳоботи соли 1998 ПСДГ ғалаба кард. Ҳукумати Герхард Шрёдер дар соҳаи иқтисодиёт ва иҷтимоӣ ислоҳоти чуқурро гузаронд: барои корхонаҳо шароити мусоид фароҳам оварда, бизнеси хурду миёна дастгирӣ крада шуд ва дар натиҷа кам кардани сафи бекорон мақсади асосии ислоҳот муқаррар гардид. Низоми молия аз нав дида баромада, ислоҳоти нафақа, хизмати тиббӣ ва суғуртаи иҷтимоӣ оғоз ёфт.

Германия дар асри XXI. Дар ибтидои асри XXI Германия аз нигоҳи тараққиёти иқтисодию иҷтимоӣ ва илмию техникаӣ ба натиҷаҳои муайян ноил шуд. Вай дар Европа имконияти азими иқтисодӣ дошт, аз рӯи ҳаҷми маҳсулоти умумии дохилӣ дар дунё баъд аз ШМА ва Япония дар мақоми сеюм меистод.

Дар интиҳоботи сентябри соли 2005 ягон партия бартарии мутлақ ба даст наовард. Дар ҷамъномаи ноябрии бундестаг (парламент) А.Меркел канслери РФГ интиҳоб шуд. Вай дар РФГ аввалин зан, аз ҳама ҷавонтарин канслери федералӣ ба шумор меравад.

А.Меркел барномаи ислоҳ кардани низоми федеративӣ, муборизаи зидди бюрократия, инкишоф додани тадқиқотҳои илмӣ, сиёсати энергетикӣ, бюджет, молия ва оила, бозори меҳнат ва ислоҳи соҳаи сохтори ҳифзи саломатиро эълон намуд.

Герхард Шрёдер

Ангела Меркел

Соли 1990 ...
Дар соли 1998 ...

Соли 1994 ...
Партияи “Сабзҳо” ...

Аммо бӯхрони соҳҳои 2007–2009 дар қатори дигар кишварҳо ба иқтисодиёти Германия низ зарари калон расонд. Фақат дар соли 2014 суръати афзоиши иқтисод ба нишондиҳандаи то инқирозӣ расид. Соли 2015 даҳсолагии ба сари ҳокимият омадани А.Меркел қайд карда шуд. “Даври Меркел” дар таърихи кишвар даври муҳим буда, Германия ба давлати пешрафтаи Иттифоқи Европа табдил ёфт. Дар ин давр А.Меркел ҳамчун яке аз сиёсатмадорони бонуфузи дунё шуда мондааст.

Республикаи
Федеративии Германия

ба бӯхрони хеле бузурги психологӣ табдил ёфтааст. Масалан, соли 2016 Али Сонболии аслаш эронии 18-сола дар маркази савдои шаҳри Мюнхен “Ман немисам!” гӯён фарёд зада, ба одамон тир кушод. Дар оқибати он 9 нафар ҳалок шуда, даҳҳо нафар одамон захмӣ гаштанд. А.Сонболии худашро парронда кушт.

Ин ҷараёнҳо сабабгори паст рафтани обрӯи А.Меркел ва партияи насронӣҳои демократ, ки вай раҳбарӣ мекунад, гардид. Ин хусусан дар интиҳоботи маҳаллӣ, ки дар заминҳои таркиби РФГ гузаронида шуд, аниқ намоён гардид.

Дар интиҳоботи парламенти моҳи сентябри соли 2017 коалитсия ба сарвари А.Меркел 33 фоиз овоз гирифт. Ин миқдори овоз барои ташкил додани ҳукумат кифоя нашуд. Музокираҳо барои ташкили коалитсия бо як қатор партияҳо (ҳизбҳо) моҳи ноябри ҳамон сол натиҷа надод.

Германия пас аз иваз шудани ҳокимият дар Украина дар соли 2014 ва аз тарафи Россия ба худ ҳамроҳ кардани Қрим позитсияи (мавқеи) қатъии зидро ишғол кард ва дар қатори дигар кишварҳои Европа нисбати Россия санксияро эълон намуд. Муносибати А.Меркел бо раҳбарияти Россия торафт мураккаб шуда монд. Сарфи назар аз он, моҳи майи соли 2015 А.Меркел барои ба ёд овардани озодшавии Европа аз фашизм ба Москва омад. Охири соли 2015 обрӯи вай каме паст шуд. Ба ин муаммои омада истодани гурезаҳо аз Сурия ва дигар кишварҳо, ки дар он ҷойҳо ҷанг давом мекунад, сабаб шуда истодааст.

Ба ҷамъияти немисҳо мутобиқ шудани гурезаҳо бо душворӣ сураг гирифта истодааст. Барои аксарияти онҳо ин ҷараён

А.Меркел дар таърихи РФГ ҷавонтарин канслери федералӣ аст, ки ин лавозимро ишғол намуд. Дар интихоботи парламенти соли 1998 ПСДГ ғолиб омад.

Сарфи назар аз он, муваффақиятҳои иҷтимоию иқтисодии Германияи ҳозира бисёр бузург аст. Ин ҳама ҷавобгӯи зиндагии нав ба даъватҳои асри XXI дар бобати фароҳам овардани сифати ҳаёт мебошад.

Савол ва супоришҳо барои мустақамкунӣ

1. Ҳукумати Герхард Шрёдер дар соҳаи иқтисодиёт ва иҷтимоиёт чӣ гуна ислоҳотҳои чуқур гузаронд?
2. “Даври Меркел” дар таърихи мамлакат чӣ гуна нақш дорад?
3. Дар бораи сиёсати хориҷии даври А.Меркел дар Германия чиҳо гуфта метавонед?
4. Дар Германияи имрӯза кадом мушкилиҳо мавҷуданд?

Кори мустақилона

Аз харита истифода бурда, воҳидҳои маъмурии Германияро ёбед ва ба дафтартон қайд кунед.

МАВЗЌИ 12. БРИТАНИЯИ КАБИР ДАР СОЛҲОИ 1991–2017

Британияи Кабир дар охири асри XX. Сиёсати Ҷон Мейчор, ки соли 1990 сарвазирӣ Британияи Кабир интихоб шуд, ба давом додани сиёсати неоконсерватизми даври М.Тэтчер, дар айни вақт ба дуршавӣ аз ҳолати “тэтчеризм”-и авторитарӣ ва халосхӯрӣ аз дигар мероси вай нигаронида шуда буд. Аммо аксари ваъдаҳои пешазинтихоботии вай дар рӯйи коғаз монданд. Сарфи назар аз он, интихоботи парламенти баҳори соли 1992

Ҷон Мейчор

баргузоршуда дурустии тактикаи Ч.Мейчорро нишон дод. Партияи консерваторҳо дар интихобот ғолиб омад.

Дар замони М.Тэтчер дар Британияи Кабир кадом корҳо амалӣ гардиданд?

Дар нимаи аввали солҳои 1990 иқтисодиёти Британияи Кабир ретсессияи дарозмуддатро аз сар гузаронд. Дараҷаи инфлятсия хеле боло рафт. Қўшишҳо барои ислоҳи низоми андоз муваффақият наовард, баръақс ба обрўи партияи консерваторҳо таъсири манфӣ расонд. Оғоз ёфтани болоравии иқтисодӣ дар нимаи дуюми солҳои 1990 ҳам обрўи партияи консерваторҳоро боло набурд. Ч.Мейчор аз “тэтчеризм” дур шуда, роҳи сиёсати худро муайян карда натавонист.

Британияи Кабир

Дар чунин шароит Партияи лейбористҳо барои худ раҳбари нав ва барномаи нави мафкуравӣ интихоб карда, дар интихоботи парламенти моҳи майи соли 1997 ғалаба кард. Раҳбари партия Энтони Блери ҷавон сарвари ҳукумат шуд. Акнун онҳо худро лейбористҳои нав меномиданд.

Самти асосии фаъолияти асосии девони Э.Блерро ислоҳоти конституционӣ ташкил дод. Бино ба ақидаи Э.Блер ва ҳамсафони вай дар ҷарайёни ислоҳот бояд ба Шотландия ва Уэлс мухторият, ба минтақаҳои Англия бештар мустақили дихад, қонун оид ба интихоботро ислоҳ намудан, палатаи болоии парламент ва интихоботи онро дигар кардан ва боз ҷандин дигаргуниҳоро татбиқ намудан лозим. Аммо татбиқи ин ислоҳот хеле мураккаб ҷараён гирифт. Фақат соли 1999 омада муваффақиятҳои аввалин ба даст омад. Дар ассамблеяи миллии Шотландия ва Уэлс интихобот гузаронида шуд. Дар сиёсати хориҷӣ лейбористҳо роҳи анъанавиро давом доданд. Ҳукумати Э.Блер оид ба ҳамаи масъалаҳои сиёсати хориҷӣ ҳамкори наздики ШМА буд.

Энтони Блер

Британияи Кабир дар ибтидои асри XXI. Дар ибтидои асри XXI Британияи Кабир мисли дигар давлатҳои Европайи Ғарбӣ дар бобати инкишофи иқтисодию иҷтимоӣ ба муваффақиятҳои калон ноил шуд. Дар мамлакат ҳолати фавқулудда мусоид ба вучуд омад. Нишондиҳандаҳои афзоиши иқтисодӣ баланд, дараҷаи бекорӣ ва инфлятсия дар байни даҳ соли охир хеле паст шуд.

Ҳукумати Э.Блер сиёсати зиёд кардани хароҷоти давлатиро барои эҳтиёҷи иҷтимоӣ давом дод, қисми зиёд ин маблағ барои ташкили ҷойҳои нави корӣ сарф мешуд. Ҳукумат сафи бекоронро хеле кам намуд. Аммо ҳукумат дар бобати таъминоти иҷтимоӣ маҷбур шуд, ки ҷандин қадамҳои қатъӣ гузарад. Хароҷот барои хизмати давлатии тандурустӣ, нафақа ва таълими умумӣ кам карда шуд.

Дар соҳаи сиёсати хориҷӣ иштироки Британияи Кабир дар коалитсияи зидди Ироқ дар соли 2003 дар ҷамъият боиси баҳсу мунозираҳо шуд. Британияи Кабир дар коалитсияи “антитеррор” иттифоқии асосии ШМА шуд. Аммо аксарияти англисҳо зидди ин ҷанг буданд. Қаноти чапи лейбористҳо низ ба муқобили ин ҷанг бароманд. Вазири корҳои хориҷӣ Робин Кук ҳамчун рамзи норозигӣ аз сиёсати Э.Блер ба истеъфо баромад. Сарфи назар аз он дар интихоботи соли 2005 бо фарқи хурд партияи лейбористҳо ғолиб омад. Дар натиҷаи он Э.Блер бори сеюм сарвазир интихоб шуд.

Дар интихоботи парламенти соли 2005 бо фарқи начандон калон партияи лейбористҳо ғалаба кард. Соли 2003 Британияи Кабир дар коалитсияи зидди Ироқ иштирок намуд.

Соли 2005 дар Лондон чорто амали террористӣ содир гардид, дар оқибати ин амалҳо даҳҳо нафар ҳалок шуданд. Ташкилоти байналмилалии террористии “Ал-Қоида” масъулиятро ба зимма гирифт.

Соли 2006 баъди анҷом ёфтани ҷанги Исроилу Лубнон истеъфои сарвазир Британия Э.Блер, ки аз дунболи ШМА тарафи Исроилро гирифта буд, талаб шуд. Пеш аз муддат ба истеъфо рафтани Э.Блерро аксарияти британиҳо дастгирӣ карданд, онҳо эътирозашонро аз сиёсати америкапарастии сарвазир баён намуданд.

Моҳи июни соли 2007 Э.Блер ба истеъфо рафт. Дар интихоботи дохилиҳизбии (дохилипартиявӣ) лейбористҳо мансаби раҳнамои нав ва сарвазирро Гордон Браун ишғол кард. Г.Браун тарафдори глобализатсияи иқтисодӣ чаҳон буд. Дар савдои хоричӣ ба сиёсати протекционизм зид баромад.

Дар марҳилаи аввали фаъолиятш Г.Браун якҷанд ташаббус нишон дод ва ин ташаббусҳо аз тарафи мардум хуб пазируфта шуд. Дар шароти бӯҳрони иқтисодии чаҳонии соли 2008 оғозёфта барои ҳимояи низоми банкӣ аз хонавайроншавӣ чораҳо дид, бизнесро дастгирӣ кард, ки ин ҳама обрӯяшро боло бурд. Сарфи назар аз инҳо дар интихоботи парламенти соли 2010 партияи консерваторҳо ғолиб омад, Раҳбари ин партия Дэвид Кэмерон лавзими сарвазир Британияи Кабирро ишғол кард.

**Сиёсати Чон Мейҷор ...
Фаъолияти Гордон Браун ...
Самти устувори сиёсати “Лейбористҳои нав” ...**

Дар натиҷаи ҷандин ҳаракатҳои ҳукумати Д.Кэмерон барои эҳтиёткунии хароҷоти давлатӣ норасоии бучет нисбат ба МҶМ кам шуд. Сарфи назар аз он, ин муаммо ҳаллу фасли худро тақозо менамуд. Мушкилиҳои иқтисодии ин замон ба томияту яқлукхтии давлат низ раҳна зад. Сентябри соли 2014 Шотландия дар бобати баромадан аз таркиби Британияи Кабир референдуми умумихалқӣ гузаронд, дар

аснои он 45 фоизи аҳоли барои мустақилли овоз доданд.

Дар интихоботи парламенти соли 2015 партияи консерваторҳо бори дигар пирӯз омад. Дар даври маъракаи пешазинтихоботи сарвазир Д.Кэмерон агар консерваторҳо ғолиб оянд, ваъда дод, ки масъалаи аз Иттифоқи Европа баромадани Британияи Кабирро ба миён мегузорад ва референдум ташкил хоҳад кард.

Дар райъпурсии (референдуми) мохи июни соли 2016 беш аз 50 фоизи аҳолии дар он иштироккарда барои аз Иттифоқи Европа баромадани мамлакат овоз дод. Пас аз он сарвазир Д.Кэмерон истеъфо дод. Лавозими сарвазири Британияи Кабирро Тереза Мэй ишғол намуд.

Дар нимаи дуюми асри ХХ империяи мустамликавии Британияи Кабир ба охир расид. Аммо Британияи Кабир гарчанде мушкил аст, мавқеашро дар иқтисодиёт ва сиёсати ҷаҳонӣ нигоҳ дошта меояд. Аксарияти англисҳо, ки барои баромадан аз Иттифоқи Европа дар соли 2016 овоз дода буданд, онро бо арзёбии мустақилии кишвар эзоҳ медиҳанд. Дар ҳама ҳолат Британияи Кабир дар асри ХХI ҳамчун яке аз аъзои муҳимтарини ҷомеаи ҷаҳонӣ мемонад.

Дэвид Кэмерон

Тереза Мэй

Протекционизм – сиёсатест, ки ба воситаи маҳдудкуниҳои маълум дар бозори дохилӣ (гирифтани боҷ аз импорт ва экспорт, субсидияҳо ва дигар тадбирҳо) барои ҳимоя намудан аз рақобати хориҷиён равона карда шудааст.

Тактика – маҷмӯи усул ва воситаҳо, ки барои расидан ба ягон мақсади ҷашмдошт истифода мегарданд.

Савол ва супоришҳо барои мустаҳкамкунӣ

1. Сабабҳои мағлубияти партияи консерваторҳо дар охири солҳои 1990 аз ҷиҳи иборат аст?
2. Самтҳои асосии ғайолияти девони Э.Блер аз ҷиҳи иборат аст?

3. Девони Д.Кэмерон аз чӣ сабаб ба истеъфо баромад?
4. Барои аз ИЕ баромадани Британияи Кабир кадом омилҳо асосӣ буданд?

Кори мустақилона

Аз харита истифода бурда, ҳудудхоеро, ки сарвазир Э.Блер ва ҳамсафони вай мустақилияшонро эътироф намудаанд, ёбед ва ба дафтарадон қайд кунед.

МАВЗЎИ 13. ФРАНСИЯ ДАР СОЛҲОИ 1991 – 2017

Франсия дар охири асри ХХ. Дар охири солҳои 1980 ҳукумати Франсия сиёсати ба тарзи оммавӣ хусусӣ намудани корхонаҳо, банкҳо ва ширкатҳои суғуртавино эълон намуд. Аз тарафи коргарон ҳарида гирифтани корхонаҳо яке аз роҳҳои хусусӣ қардан буд. Корхонаҳое, ки шумораи коргаронашон аз 500 то 1000 нафарро ташкил мекарданд, бо ҳамин роҳ ҳарида шуданд. Барномаи тараққиёти иқтисодӣ барои солҳои 1989—1992 таъмин қардани барқарорӣ муомилаи пул, паст шудани инфлятсия ва рақобатнокӣ иқтисодиро дар назар дошта буд.

Дар Франсия Республикаи яқум кай эълон шуда буд?

Дар солҳои 1980–ибтидои 1990 Франсияро сотсиалистҳо идора мекарданд, он вақт дар ҳаёти байналмилалӣ воқеаҳои муҳим рӯй медиҳанд: “чанги сард” анҷом ёфт, Европай Ғарбӣ як шуд, Иттифоқи Советӣ ва Югославия пароканда гардид. Президенти Франсия Франсуа Миттеран ва ҳукумати вай ба қаробат бо Германия ва муттаҳид намудани кишварҳои Европай Ғарбиро вазифаси асосии худ медонист. Германия яққоя бо Франсия иштирокчи фаъолтарини муттаҳидкунии Европай Ғарбӣ шуданд. Моҳи январӣ соли 1990 да шаҳри Шенгени Люксембург ҳукумати Франсия созишномаи Шенгенро имзо қард. Мувофиқи он шаҳрвандони кишварҳои Иттифоқи Ҳамкориӣ Европа бидуни виза ва назорати гумруки ба кишварҳои яқдигар бемалол равуо қарда метавонистанд.

Республикаи Франция

Дар солҳои ҳукмронии чапҳо тарафдорони онҳо ба муваффақиятҳои дилхошашон муваффақ нашуданд. Суръати болоравии иқтисодӣ хеле паст шуд. Соли 1993 ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот кам гардид. Дараҷаи бекорӣ бисёр афзуд. Обрӯи сотсиалистҳо рехт. Сарнагун шудани режимҳои коммунистӣ дар Европайи Марказӣ ва Шарқӣ, пошхӯрии СССР ва Югославия, аз тарафи ҳукумати Россия расман сиёҳ карда шудани коммунизм на фақат ба обрӯи коммунистҳо, балки ба ғояҳои сотсиалистҳо ва низоми арзишҳо таъсири манфӣ расонд.

Дар интиҳоботи соли 1993 ба Маҷлиси Миллӣ қувваҳои рост дар парламент аксарияти мутлақро соҳиб шуданд. Дар таърихи баъдичангии Франция чапҳо бори аввал ба мағлубияти сахт дучор омаданд. Қувваҳои чап баъди ин мағлубият солҳои дароз ба худ наомаданд.

Дар интиҳоботи президентии соли 1995 Жак Ширак ғолиб шуд ва муборизаи зидди бекорӣ, бартараф намудани тафовути иҷтимоии байни бойҳо ва қашшоқҳоро вазифаи асосии худ эълон кард. Дар сиёсати хоричӣ фаъолияти асосии ӯ ба баргардонидани роли давлати асосии

Франсия дар Иттифоқи Европа ва дар дунё “машғали озодӣ” будани вай равона карда шуд. Ҳукумати нав кам намудани камомади бучет, нақшаи таъмини шуғли меҳнатро эълон намуд. Аз соли 1996 суръати истеҳсоли маҳсулоти умумии дохилӣ афзуд, ҳаҷми воридоти капитал ва истеъмоли шахсӣ зиёд шуд.

Моҳи январӣ соли 1990 ҳукумати Франсия дар шаҳри Шенгени Люксембург созишномаи Шенгенро имзо кард.

Ҷамъияти постиндустриалӣ. Дар солҳои 1990 дар Франсия ҷараёни ташаккули ҷамъияти постиндустриалӣ давом кард. Бошиддат инкишоф ёфтани инқилоби илмию техники қиёфаи Франсияро дигар кард. Дар Париж ва дигар шаҳрҳои азим биноҳои осмонбӯс пайдо шуданд. Тамоми мамлакатро роҳҳои мошингард ва трассаҳои роҳи оҳан, ки дар он суръати поезд 250-300 км.-ро ташкил медед, фаро гирифт. Тоннели роҳи оҳан (Евротоннел), ки ба воситаи зерҳои оби гулӯҳои Ла-Манш мегузарад, дар ҳамкорӣ бо Англия сохта шуд ва яке аз муваффақиятҳои бузургтарини муҳандисии асри ХХ ба шумор меравад, он моҳи майи соли 1994 ботантана кушода шуд.

Ба монанди дигар кишварҳои мутараққӣ дар Франсия низ электроника, информатика ва соҳаҳои саноати ба онҳо алоқаманд босуръат инкишоф ёфтанд. Соҳаҳои саноати металлургия, истихроҷи ангиштсанг, ки рамзи ҷамъияти индустриалӣ буданд, охишта-охишта таназзул ёфтанд.

Франсия дар асри ХХI. Дар сарҳади асрҳои ХХ–ХХI Франсия аз рӯи ҳамаи нишондиҳандаҳо ба сафи давлатҳои аз ҳама мутараққӣи дунё дохил шуд. Аммо бӯҳрони молиявии солҳои 2007–2008 ба иқтисодиёти Франсия низ таъсири манфӣ расонд. Никола Саркози, ки дар интихоботи президентии соли 2007 ғолиб шуд, раҳбари партиаи рости консервативии “Иттифоқ барои ҳаракати халқӣ” буд.

Франсуа Олланд

Раҳбари ПСФ (партияи сотсиалистҳои Франсия) Франсуа Олланд, ки дар интихоботи соли 2012 ғолиб омада, президент шуда буд, барои боло бурдани нуфузи Франсия дар Иттифоқи Европа, нигоҳ доштани мақоми он ҳамчун яке аз давлатҳои асосӣ дар сиёсати Европа ҳаракат кард. Вай бо ташаббуси ҷорӣ кардани андозии иловагӣ ба бойҳо баромад. Ин

ташаббусро суди конституционӣ бекор кард. Баъд никоҳи шахсони якҷинсро ҳимоя ва онро қонунӣ гардонид. Ин боиси эътирози калисои католикӣ шуд.

Маҷрои муҳоҷирони аз кишварҳои Шарқ, аз минтақаҳои Сурия ва дигар мамлакатҳои ҷангзада дар Франция ҳам вазияти иҷтимоиро бошиддат намуд. Дар оқибати амали террористие, ки моҳи ноябри соли 2015 дар Париж содир шуд, беш аз сад нафар ҳалок, зиёда аз сесад нафар захмӣ шуданд. Ин амали террористиро гурӯҳи террористии ДИШИ ба зимма гирифт.

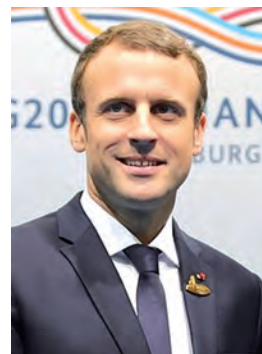

Созишномаи Шенген...
Дар соли 1996...

Соли 1993...
Соли 2007...

Сарфи назар аз он, ки ҳукумат чораҳои эҳтиётӣ андешид, амалҳои террористӣ такроран содир шуданд.

Ф.Олланд дар таърихи Франция ҳамчун президенти бенуфузтарин дохил шуд. Вай дар интихоботи президентии соли 2017 номзади худро нишон наод. Дар интихоботи моҳи апрел намояндаи ҳаракати “Ба пеш!” Эммануил Макрон пирӯз шуд. Дар айни вақт ин интихобот чун дар Германия дар Франция низ аз барбод рафтани сиёсати мултикултурализм дарак меод. Дар шароити афзудани шумораи муҳоҷирон, пурзӯршавии хатари терроризм обрӯи Партияи fronti миллии рост афзуд. Намояндаи fronti миллии Марин Ле Пен бори аввал дар интихоботи президентӣ мақоми дуюмро ишғол карда, қариб 34 фоизи овозҳоро гирифт.

**Эммануил
Макрон**

Сарфи назар аз муаммоҳои мамлакат Франция дар ибтидои асри XXI ҳам аз ҷиҳати иқтисодӣ, ҳам аз нигоҳи сиёсӣ яке аз давлатҳои намоёни дунё шуда мондааст.

Мултикултурализм – сиёсатест, ки барои нигоҳ доштани гуногунии маданиятҳо дар як мамлакат ва дар тамоми дунё равона карда шудааст, ин дар айни вақт асоси назария ва мафкураи он сиёсат мебошад.

Савол ва супоришҳо барои мустаҳкамкунӣ

1. Дар ибтидои солҳои 1990 кадом сабабҳо боиси мағлубияти қувваҳои чап дар Франция гардиданд?
2. Ташаккулёбии ҷамъияти постиндустриалӣ дар Франция дар чихо намоён шуд?
3. Дар ибтидои солҳои 2010 кадом сабабҳо вазъияти иҷтимоиро дар Франция шадид намуданд?
4. Дар асри XXI дар назди Франция кадом муаммоҳо пайдо шуданд?

Кори мустақилона

Ба воситаи интернет ба Франция сайёҳати виртуалӣ кунед ва дар асоси материалҳои омӯхтаатон оид ба мавзӯё воқеияти таърихиро таҳлил намоед.

МАВЗӢИ 14. ИТАЛИЯ ДАР СОЛҲОИ 1991–2017

Италия дар солҳои 1990. Дар Италия асосҳои ҷамъияти постиндустриалӣ дар солҳои 80-уми асри гузашта ташаккул ёфта буд. Ҷараёни калонмиқёси нав сохтани базаи техникаи истеҳсолот ва технологияҳо – ҷорӣ кардани тартиби идоракунии компютерӣ дар истеҳсолот, истифода аз роботҳо дар амал татбиқ карда шуд. Муҳимтар аз ҳама ин ҷараён қабл аз ҳама корхонаҳои хурдро фаро гирифт.

Шартномаи Рим оид ба ташкил додани ҳамкориҳои иқтисодии Европа кай имзо карда шуд?

Дар сохтори иҷтимоии ҷамъият низ дигаргуниҳои ҷиддӣ рӯй доданд. Шумораи одамони машғули кор дар соҳаи хизматрасонии тараққиёфта хеле афзуд.

Бесуботӣ дар ҳаёти сиёсӣ ва зуд-зуд иваз шудани ҳукумат дар Италия ба анъанаи ба худ хос табдил ёфт. Инқирози чуқури институтҳои (арконҳои) давлатӣ дар Италия бо фаъолияти сохтори мафия низ вобаста буд. Коррупсияи мислаш надида дар мақомоти (идораҳои) болоии ҳокимият ҷиҳати ба худ хоси механизми сиёсии Италия шуда монд. Интиҳобот дар

ин чо тибқи низоми мутаносибӣ гузаронида мешавад. Дар референдуми соли 1993 аҳолии Италия барои даст кашидан аз ин низом овоз дод.

Дар солҳои 1980 – ибтидои 1990 дар ҷараёнҳои сиёсии дохилӣ таъсири партияҳои анъанавӣ кам шуд. Соли 1991 партияи коммунистии Италия пароканда шуд. Дар заминаи он Партияи либерал-демократӣ ва Партияи наҳзати коммунистӣ ташкил шуд.

Моҳи феврالی соли 1992 дар мамлакат кампанияи (маъракаи) “Дастони ҳалол” сар шуд, зимни он дар табақаи болоии ҳокимият ва раҳбарияти партияҳои асосӣ ҳолатҳои коррупсия аниқ карда шуд. Вобаста бо ришвахӯрӣ (порагирӣ) мочарои нави сиёсӣ авҷ гирифт. Тадбиркорони калон, раҳбарони Партияи насронии демократӣ (ПНД) ва Партияи сотсиалистии Италия, депутатҳо ва сенаторон, яқчанд вазир ба маҳкама кашида шуданд. Президенти Италия Ф.Коссиа ба истеъфо баромад. Ҷамъ 20 ҳазор нафар ба рӯйхати тафтишот дохил карда шуд. Аз феврالی соли 1992 дар байн ду сол қариб се ҳазор нафар ба ришвахӯрӣ айбдор доништа, аз ҷумла собиқ сарвазирон, депутатҳои парламент, вазирон ба ҳабс гирифта шуданд. Ҷараёни суд алоқаи байни раҳбарони олии ҳокимият ва мафиаро фош намуд, тамоми ҷомеа ба ҳайрат афтод. Дар ҷараёни ҳаракати муқовимат сохтори ташақкулёфтаи партиявӣ сиёсӣ заиф шуд. Интиҳоботи парламенти соли 1992 паст рафтани нуфузи партияҳои асосӣ, аз ҷумла ПНД ва ПСИро дар байни ҷамъият нишон дод. Соли 1993 дар заминаи ПНД партияи халқии Италия ташкил ёфт. ПСИ пароканда шуд. Интиҳоботи парламенти моҳи март соли 1994 таназзулбӣ низоми аввали партиявиро нишон дод. Гурӯҳҳои нави, ҳанӯз машхурнашудаи “Ба пеш, Италия!”, “Лигаи Шимол”, “Аянси миллӣ” – неофашистон ва иттиҳодияи миллатчиёни рост ба майдон баромаданд.

Ҳукумати дар асоси коалитсияи “Лигаи Шимол” ва “Аянси миллӣ” С.Берлускони ташкил кард. Ҳукумат то охири соли 1994 сари маснад истода тавонисту халос. С.Берлускони муборизаи зидди коррупсияро эълонкарда ҳудаш барои риоя накардани қоидаҳои андоз айбдор доништа шуд ва ба истеъфо баромад. Ҳукумати нави Италия аз сафи бепартиявӣ ташкил шуд.

Аз соли 1996 ба сари ҳокимият коалитсияи марказихоҳони чап омад. Аммо оид ба масъалаҳои вобаста ба дигаркунии низоми таъминоти иҷтимоӣ дар коалитсия ихтилоф сар зад. Дар айни замон ба ҳабс гирифта шудани чандин сарварони гурӯҳҳои мафия аз ҷониб ҷамъият ҳамовозӣ пайдо намуд.

Силвио Берлускони

Республика Италия

 Моҳи феввали соли 1992 дар мамлакат кампанияи “Дастони ҳалол” сар шуд. Дар референдуми соли 1993 аҳолии Италия барои даст кашидан аз низоми интихоботии мутаносиб (пропорционал) овоз дод.

Аммо ҳукумати сарвазир Романо Проди ихтилофи дохилро бартараф карда натавонист ва бартарияти парламенти аз даст дода, соли 1998 ба истеъфо баромад. Массимо Де.Алема лавозими сарвазириро ишғол намуд. М.Де.Алема кам кардани дараҷаи баланди бекорию, ки то ин вақт давом мекард, таклиф намуд.

Моҳи апрели соли 2000 дар интихоботи маҳаллӣ дар вилоятҳои шимолӣ қувваҳои ростҳо ғолиб омаданд. Ба афкори иҷтимоӣ кампанияи “Дастони ҳалол” таъсири калон расонд, калисои католикӣ низ ростхоро дастгирӣ кард. М.Де.Алема ба истеъфо баромад.

Италия дар асри XXI. Италияи имрӯза мамлакати аз ҷиҳати индустриалии хеле пешрафта мебошад. Вай дар солҳои охири асри XX ва ибтидои асри XXI дар роҳи тараққиёти худ ба натиҷаҳои маълум муваффақ шуд. Инфлятсия хеле паст рафт, бекорӣ кам гашта, корхонаҳои нав пайдо шуданд. Сиёсати пухтаи оид ба ҷавонон бурда мешавад. Фақат дар соли 1998 12 ҳазор корхонаҳои бизнеси хурду миёна сохта шуда, қисми асосии онҳоро фирмаҳои ба ҷавонон тааллуқдор ташкил мекунанд. Дар айни вақт Италия дар бобати истеҳсоли маҳсулоти дорои технологияи боло аз давлатҳои мутараққӣ ақиб мондааст.

Дар давоми даҳ соли охир аҳволи МУД дар Италия бо бесуботии худ фарқ мекард. Ин фақат бо бӯҳрони молиявии ҷаҳонии солҳои 2007–2009 вобаста набуда, ба сохтори ба худ хоси иқтисодии Италия ҳам алоқаманд аст. МУД кам бошад ҳам доиман пеш мерафт. Аммо қарзи давлат хеле зиёд буд, вай ҳоло нисбат ба МУД 130 фоизро ташкил медиҳад.

Соли 1992 ...

Соли 1993 ...

Соли 1998 ...

Низоми мутаносиби интиҳоботӣ – ин ...

Аз моҳи феврالی соли 2014 ҳукумати Италияро Маттео Ренци идора кард ва мақсади бар ивази кам кардани андозҳо зиёд намудани даромади италиягироро эълон кард. Аз соли 2015 ислоҳоти соҳаи таълим оғоз ёфт. Аз соли 2016 лавозими сарвазирро Паоло Ҷентилони ишғол карда, ҳамон сиёсатро давом дода меояд.

Маттео Ренци

Италияи ба асри XXI қадам ниҳода, барои паси сар намудани ақибмонии технологӣ нисбат ба кишварҳои тараққикарда, рақобатбардошт кардани иқтисодиёташ кӯшида истодааст. Ба инкишоф додани технологияҳои замонавии ахборот, соҳаҳои ноанъанавии иқтисодиёт – фаъолияти банк, индустрияи сайёҳӣ, варзиш ва ҳифзи саломатӣ эътибори алоҳида медиҳад.

Низоми мутаносиби (пропорсионали) интиҳоботӣ – зимни он мандатҳо дар байни партияҳо бо назардошти овози гирифтаи онҳо мутаносибан тақсим карда мешавад.

Неофашизм – ташкилотҳои радикалии рости давомди-ҳандагони ғоявӣ сиёсии ташкилотҳои фашистии солҳои 1920-1940 мебошад.

Савол ва супоришҳо барои мустақамкунӣ

1. Дар солҳои 1980—1990 дар ҷамъияти Италия чӣ гуна дигаргуниҳои мусбӣ рӯй доданд?
2. Маъракаи “Дастони ҳалол” дар Италия ба кадом натиҷаҳо оварда расонд?
3. Дар ибтидои асри XXI дар роҳи тараққиёти иқтисодии Италия кадом муваффақиятҳо ба даст оварда шуданд?
4. Дар асри нав дар Италия кадом муаммоҳо боқӣ мондаанд?

Кори мустақилона

Аз харита истифода бурда, бо кадом давлатҳо ҳамсарҳад будани Италияро дар дафтарадон қайд кунед.

Дар асоси таҳлили кампанияи “Дастони ҳалол” дар Италия лоиҳаи хурдро дар мавзӯи “Мо зидди коррупсия ҳастем” тайёр кунед ва барои тақдироти он дар маҳфил тайёри бинед.

МАВЗҶИ 15. САМТҶОИ АСОСИИ ИНКИШОФИ СИЁСӢ, ИҶТИМОИЮ ИҚТИСОДИИ КИШВАРҶОИ ОСИЁ, АФРИКА ВА АМЕРИКАИ ЛОТИНӢ

Роҳи мураккаби модернизатсия. Дар охири асри ХХ дар кишварҳои Осие, Африка ва Америкаи Лотинӣ муаммоҳои модернизатсия (азнавсозӣ, такмил додан) чуқур шуданд. Дар ин бобат хотима ёфтани “чанги сард” ҳам нақши маълум бозид. Кишварҳои Осие, Африка ва Америкаи Лотинӣ, ки аз СССР ҳамеша ёри медиданд, баъд аз пош хӯрдани он ба вазъияти вазнин рӯ ба рӯ шуданд. Дар Ветнам, Лаос, Ангола, Мозамбик, Куба, Никарагуа барин давлатҳо, ки ба ёрии СССР таъя мекарданд, сохт дигар шуд ё роҳи муқобили тараққиёт пеш гирифта шуд.

Дар давре, ки “Соли Африка” ном гирифта буд, дар харитаи дунё чанд давлати мустақил пайдо шуд?

Дар нимаи дуоми асри ХХ натиҷаҳои мусбии модернизатсияи амалишуда ҳам дар кишварҳои тараққикардаистода як қатор муаммоҳоро ба вучуд овард. Яке аз онҳо муаммоҳои демографӣ аст, ҳоло қисми асосии афзоиши аҳолии Қураи замин ба саҳми кишварҳои тараққикардаистода рост меояд. Бино ба маҳдудияти манбаҳои зиндагӣ босуръат зиёд шудани аҳоли мушкилиҳои зиёдро ба миён овард. Аз чумла, дар байни даромади қисми сарватманди аҳоли ва даромади қисми камбағали аҳоли фарқи калон пайдо шуд.

Ҷиҳатҳои хоси кишварҳои Осиёи Ҷанубӣ. Мамлакатҳои бузурги Осиё, ки модернизатсияро дар назди худ мақсад гузошта буданд, аз чумлаи Ҳиндустон, Покистон, Индонезия, Филппин, Таиланд ва дигарон, барои ёфтани роҳи мақбули тараққиёт ҳаракат карданд.

Ин роҳ дар татбиқи амалии ислоҳоти иҷтимоию иқтисодӣ эҳтёткорӣ, маҳдуд шудан бо бартараф намудани шаклҳои ақибмондатарини ҳаёти иҷтимоиро талаб мекард.

Ба шартги муҳим ҷалб кардани капитали (сармоия) хориҷӣ– таъминкунии суботи иҷтимоию сиёсӣ эътибори калон дода шуд. Қобили қайд аст, ки дар ин мамлакатҳои дараҷаи умумии зиндагӣ ниҳоят пастбуда фарқи байни даромади қисми бой ва камбағали аҳоли хеле баланд набуда, ба нишондихандаи давлатҳои мутараққӣ наздик буд. Ҳукумат ба авҷи баланди норозигии аҳоли роҳ надода, стратегияи пухта таҳияшудаи модернизатсияро татбиқ менамояд. Асоси онро ба секторҳои истиқболии иқтисодӣ равна кардани инвеститсияҳои давлат, сиёсати протексионизм, ба соҳаҳои маҳсулоташ харидоргир будани капитали хориҷӣ ташкил медиҳад. Дар кишварҳои Осиёи Ҷанубӣ мисли Европа шаҳрҳои азим (гигант), зонаҳои постиндустриалӣ, истехсоли технологияш баланд, марказҳои илмие, ки чун дар кишварҳои пешқадам ба дараҷаи баланди муваффақиятҳои илмӣ муяссар гаштаанд, пайдо шуданд.

Аммо мушкилиҳои ҳалталаб зиёданд. Масалан, қариб нисфи аҳолии синну солаш калон бесавод аст. Дар ин мамлакатҳо, ки аҳолиашон хондану навиштанро наредонанд, масканҳои модернизатсия бо хочагиҳои натуралии деҳот паҳлӯи ҳам фаъолият мебаранд.

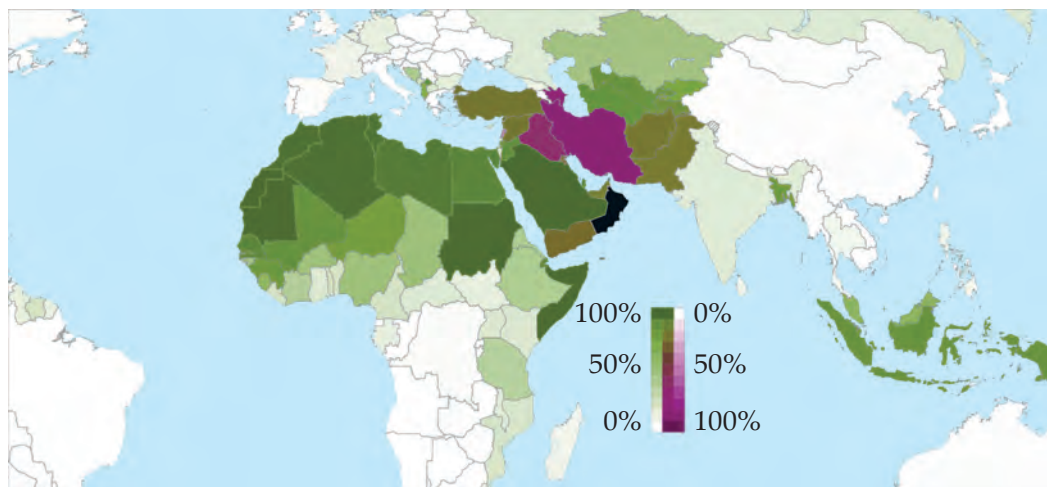
Олами ислом. Дар охири асри ХХ–ибтидои асри ХХІ кишварҳои исломӣ даври мураккаби модернизатсияро аз сар мегузаронанд. Инқилоби исломии Эрон дар соли 1979 ба тамоми олами ислом таъсири хеле калон расонд. Дар аксари кишварҳо гурӯҳҳои мутаассиб пайдо шуданд ва будаашон фаъол гаштанд, аксарияташон роҳи ягонаи расидан ба мақсадро дар террор диданд.

Дар ин ҷараён фундаментализми (бунёдгароӣ) исломӣ нақши алоҳида мебозад. Аслан фундаментализм фақат хоси ислом нест. Масалан, солҳои

охир дар Ҳиндустон қувваҳое, ки арзишҳои аввалини ҳиндуизмро талаб мекунанд, фаъол гардидаанд. Аммо ҳоло бештар оид ба “фундаментализми исломӣ” сухан меравад. Ҳатто тахминҳо дар бораи он, ки вай дар асри XXI муаммои асосии муносибатҳои байналмилалӣ хоҳад монд, дуруст баромада истодаанд.

Фундаментализми исломӣ зухуроти гуногун дорад. Масалан, дар ибтидои солҳои 1990 дар кишварҳои араб ва Африка гурӯҳҳои террористӣ аз қабилӣ “Бародарони мусулмон” фаъол шуданд. Онҳо аз тарафи баъзе давлатҳои араб таъминоти молиявӣ гирифтанд. Гурӯҳҳои экстремистии баъзе давлатҳои исломӣ бо роҳнамоии Усома бен Лоден “Фонди чиҳоди байналмилалӣ” ташкил карданд, ин фонд дар саросари дунё амалҳои террористиро рағбатнок менамояд.

Харитаи дунёи исломӣ: ■ – сунниҳо; ■ – шиҳо

Соли 1979...

Дар ибтидои солҳои 1990...

Дар ибтидои асри XXI ШМА бо баҳонаи “барқарор намудани демократия” дар Ироқ ва Либия барин давлатҳои соҳибихтиёр ҳокимиятро бо зӯрии аслиҳа сарнагун кард. Дар оқибати он дар минтақа ташкилотҳои мутаассиби террористӣ пурзӯр шуда, барои ишғол кардани ҷойи холии ҳокимият мубориза оғоз намуданд. Ироқ, Либия, Сурия ба гирдоби ҷанг

кашида шуданд. Аз гўшаҳои гунонуги дунё террористон дар атрофи ташкилоти террористии ДИШИ чамъ шуда, зери байроқи ислом ҷанг мекунанд.

Фундаментализми исломӣ терроризми оддӣ нест, вай ҳодисаи фавқуллода пурқудрат ва хатарнок аст. Нисбат ба он хеле эҳтиёткор бояд буд. Ҳоло дар назди назариётчиёни ислом вазифаи хеле муҳим истодааст, онҳо бояд ба одамон фарқи дини ҳақиқиро аз онҳое, ки бо номи дин амали террористӣ мекунанд, фаҳмонанд, дини сулҳпараст будани исломро асоснок намуда талқин намоянд.

Барои кишварҳои Америкаи Лотинӣ дар асри XX се намуди умумии модернизатсия—инқилобӣ, неоконсервативӣ ва ислоҳотпарастӣ баръало хос буд. Аммо кишварҳои Америкаи Лотинӣ барои ба зинаи баланди тараққиёт баровардани соҳаи иҷтимоӣ аз ин усулҳои консервативӣ натиҷаҳои дилхоҳ надиданд. Ҷамъиятҳои Америкаи Лотинӣ дар як вақт барои ҳалли се муаммо: офаридани иқтисоди самарноку босубот; ҳаллу фасли муаммоҳои иҷтимоии аз гузашта мерос; бартарафсозии мутеъгӣ аз кишварҳои мутараққӣ, пеш аз ҳама аз ШМА роҳи умумиро дарёфт карда натавонистанд.

Дар Америкаи Лотинӣ дар ҷараёни бартарафсозии оқибатҳои манфии ислоҳотҳои неолибералӣ дар солҳои 1990 ҳукуматҳои моил ба чап бо роҳи интиҳобот ба сари қудрат омаданд. Ин ҳодиса тамоми тавачҷӯҳи ҷаҳониёнро ҷалб кард ва номи “гардиши чапҳо”-ро гирифт.

Дар охири асри XX—ибтидои асри XXI кишварҳои Америкаи Лотинӣ бори аввал дар таърих бидуни диктатура тараққӣ карданд, қариб дар ҳамаи мамлакатҳо бо роҳи интиҳобот режимҳои конституционӣ ба сари ҳокимият омаданд. Аммо бар оқибати бӯҳрони молиявии ҷаҳонии соли 2008 ва бӯҳрони энергетикӣ соли 2014 оғозшуда шароити вазнини дар Америкаи Лотинӣ ба амаломеда ба ислоҳот мӯҳтоҷ будани ин кишварҳоро нишон дод.

Неоконсерватизм—намуди маҷрои ғоявӣ сиёсии консервативӣ, ки ба нигоҳ доштани арзишҳои иҷтимоии анъанавӣ ва ба тараққӣ додан нигаронида шудааст.

Ислоҳоти неолибералӣ—тадбирҳо бо мақсади кам кардани даҳолати давлат ба иқтисодиёт. Бино ба фикри намояндагони неолиберализм бозор худаш худашро ба тартиб мебарорад.

Савол ва супоришҳо барои мустаҳкамкунӣ

1. Кишварҳои Осиё, Африка ва Америкаи Лотинӣ дар чараёни модернизатсия ба кадом мушкилиҳо рӯ ба рӯ омаданд?
2. Ҷиҳатҳои хоси инкишофи кишварҳои Осиёи Ҷанубӣ аз ҷиҳи иборатанд?
3. Дар чараёни модернизатсияи кишварҳои исломӣ фундаментализми исломӣ чӣ гуна рол мебозад?
4. Кишварҳои Америкаи Лотинӣ дар охири асри XX роҳи ҳалли кадом муаммоҳоро ёфта натавонистанд?

Кори мустақилона

Дар асоси ҳадавали концептуалӣ ҷиҳатҳои хоси самтҳои асосии тараққиёти иҷтимоию иқтисодии кишварҳои Осиё, Африка ва Америкаи Лотиниро таҳлил намоед?

МАВЗЌИ 16. РЕСПУБЛИКАИ ХАЛҚИИ ХИТОЙ ДАР СОЛҲОИ 1991 – 2017

Тараққиёти сиёсии Республикаи Халқии Хитой. Пас аз пошхӯрии сохти сотсиализм ва СССР Республикаи Халқии Хитой (РХХ) ба сифати давлати аз ҳама бузурги сотсиалистӣ боқӣ монд. Дар ин ҷо Хитой роҳи ба худ хоси сохтмони сотсиализмро давом дод. Ҳокимиятро партияти ягона – Партияи коммунистии Хитой (ПКХ) ишғол карда меояд.

Дар Хитой “Инқилоби бузурги миллӣ” бо кадом натиҷаҳо анҷомид?

Баъди паҳши намоиши сулҳхоҳона дар майдони Тянанмен дар соли 1989 қариб се сол дар сиёсати Хитой дигаргунии ҷиддӣ рӯй надод. Фақат соли 1992 Ден Сяопин зимни сафараш ба музофотҳои ҷанубии мамлакат якҷанд баёнот дода, таъкид кард, ки сиёсати ислоҳоти иқтисодиро боздоштан мумкин нест. Муваффақиятҳои баъди ислоҳотҳо ба дастамада боварии одамонро ба роҳи дуруст интиҳобшуда мустаҳкам

кард. Ден Сяопин дар давоми сафараш боз як қарори муҳим қабул кард: ӯ мири шаҳри Шанхай Сзян Сземинро, ки намоишхоро дар шаҳри худаш сулхомезона боздошт, вориси худ эълон кард.

Дар ин давр нисфи аппарати давлатӣ ихтисор шуд. Ба ҷойи амалдорони куҳансоли корашон бесамар ҷавонон омаданд. Саркоотиби ПКХ ба истеъфо баромада, ба ҷояш нисбат ба вай ҷавон Ху Сзинтао интихоб шуд.

Соли 2012 ба сари қудрат Си Сзинпин омад, тахти раҳбарии вай ПКХ ва раҳбарони РХХ зери шиори татбиқи амалии “Орзуи Хитой” муттаҳид шуданд. Зери мафҳуми “Орзуи Хитой” барои “барқарор намудани миллати хитой” ду қадам фаҳмида мешуд: қадами аввал то садсолагии ПКХЪ (соли 2021) ба дараҷаи “фаровонии миёна” расидан, қадами дуюм то садсолагии РХХ (2049) аз қатори мамлақати мутараққии ҷаҳон ҷой гирифтган фаҳмида мешавад.

Ислоҳоти иқтисодӣ. Баъди бешафқатона пахш намудани намоиши донишҷӯён дар соли 1989 дар майдони Тянанмен сарфи назар аз эълони санксияҳо бар зидди Хитой дар мамлақат ислоҳот давом кард. Барои бомуваффақият ҷомаи амал пӯшонидани онҳо аз як қатор тадбирҳои замони Мао Сзедун даст кашидан зарур буд. Аввалан, ба хоҷагиҳои ҷамоавӣ хотима гузошта шуд. Деҳқонон имконияти озодона ба бозор баровардани як қисми ҳосилро пайдо карданд, ташкили корхонаҳои маҳаллии хурд дар шаҳру деҳот рағбатнок карда шуд. “Бой шудан бисёр хуб”, таъкид кард Ден Сяопин. Вай дар доираи дастгирии тадбиркорӣ чор вилояти соҳилии Хитойро зонаи махсуси иқтисодӣ эълон намуд. Дар ин зонаҳои иқтисодӣ барои сармоягузориҳои хориҷӣ шароит ташкил гардид.

Ден Сяопин

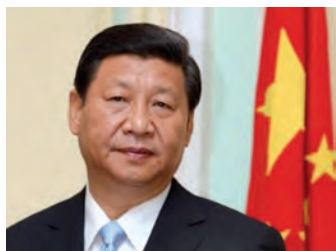
Моҳи феввали соли 1997 “падари ислоҳотҳо”-и Хитой Ден Сяопин вафот кард. Сентябри ҳамон сол ПКХ “Барномаи модернизатсияи сектори давлатӣ”-ро қабул кард. Оид ба даст кашидан аз банкҳо ва корхонаҳои давлатии бар зарар коркунанда низ қарор қабул шуд.

Дар натиҷаи татбиқи бомуваффақияти ислоҳот дар тӯли бист соли охири асри XX МУД-и РХХ беш аз шаш маротиба афзуд. Раҳбарияти РХХ аз бист соли аввали асри XXI хеле босамар истифода карданро мақсад карда монд. Ба ин давр ҳамчун даври болоравии қудрати иқтисодӣ, ҳарбӣ, сиёсати хориҷӣ ва дар ҷаҳон барои ишғол намудани аз нигоҳи сифат забти ҷойи нав ҳамчун “марҳилаи имкониятҳои стратегӣ” баҳо дода мешавад.

Баъди аъзои Ташкилоти савдои ҷаҳон шудан дар соли 2001 Хитой аз имкониятҳои бозори ҷаҳон ва аз бартарияти “фабрикаи бузурғтарини” мамлакат дар Кураи замин истифода бурда, суръатҳои баланди афзоиши иқтисодиёро нигоҳ дошт ва ба мавқеи беҳтари иқтисодиаиш дар ҷаҳон муваффақ гашт.

Дар сьезди 19-уми умумихитойии ПКХ, ки октябри соли 2017 баргузор шуд, Си Сзинпин мақсади азалии коммунистони Хитой аз мубориза барои бахти халқи Хитой ва эҳё намудани миллати хитой иборат буданаширо, дар миёнаҳои асри XXI Хитой ба давлати бузурги сотсиалистии замонавӣ табдил гардиданаширо эълон намуд.

Муаммоҳои иҷтимоӣ. Сарфи назар аз баланд будани пешрафти мунтазами иқтисодӣ Хитой дар ибтидои асри XXI ба якҷанд муаммоҳои ҷиддии иқтисодӣ, экологӣ ва иҷтимоӣ дучор омад: фарқи даромади байни бойҳо ва камбағалҳо хеле зиёд шуд.

Си Сзинпин

Зуд пир шудани аҳоли ва зарари калони истеҳсолот ба экология яке аз мушкилоти азими Хитой аст. Дар натиҷаи таъбиқи сиёсати “як оила – як фарзанд”, ки солҳои дароз дар Хитой ҷорӣ шуд, дар мамлакат шумораи ҷавонон нисбат ба куҳансолон кам шуда меравад. Дар ибтидои асри XXI зери таъсири индустрикунонӣ, урбанизатсия ва савдои байналмилаалӣ саноати вазнини аз энергетика бештар истифодабаранда ба миқёси бузург пеш рафт. Дар оқибати он истихрочи газҳои зарарнок дар шаҳрҳои Хитой боиси вазъияти вазнини экологӣ шуд. Дар деҳот ифлосшавии об муаммои асосӣ шуда мондааст. Ин ҳолат ғайр аз зарар ба саломатии аҳоли ба иқтисодиёти миллий низ таъсири манфии бештар расонда истодааст. Ҳукумати Хитой барои беҳбудии вазъияти экологӣ дар ояндаи наздик тадбирҳо таҳия кардааст. Дар ин барнома фароҳам овардани муҳити софи экорлогӣ вазифаи асосии асри XXI дар назар дошта шудааст.

Боз як муаммои ҳалгалаби Хитой терроризм ба ҳисоб меравад. Хусусан, дар кишвари мухтори Синзян-Уйғур хавфи терроризм хеле баланд аст. Фақат соли 2013 дар минтақа қариб 200 маротиба амали террористӣ рӯй дод.

Дар тафовут аз ислоҳоти охири асри XX мақсади асосии ислоҳот дар ибтидои асри нав дигаргунсозиҳои иқтисодӣ нашуда монд. Дар ибтидои асри XXI эътибор на ба боло бурдани иқтисодиёт, балки ба баргараф намудани муаммоҳои ҳангоми таъбиқи ислоҳот нигаронида шуд. Ин муаммоҳои асосан дар тафовути байни шаҳр ва деҳот, фарқи

хама зиддиятест, ки бар оқибати сиёсати ШМА барои пурзӯр намудани таъсираш ба минтақаи Осиё-уқёнуси Ором пайдо шудааст. ШМА мехоҳад, ки Хитойро аз ин минтақа фишор оварда, дур кунад. Пекин бошад ба ин муқовимат нишон медиҳад. Ин боиси шадид шудани вазъият дар минтақа шуд. Мусобиқаи мусаллаҳшавии Хитой ва ШМА шадидиятро боз ҳам тезутанд карда истодааст.

Сарфи назар аз онҳо, байни тарафайн аз ибтидои асри XXI оид ба масъалаҳои иқтисодӣ созишномаи стратегӣ мавҷуд аст, дар мулоқотҳо муаммоҳои асосӣ мунтазам мавриди муҳокима қарор мегиранд. Масалан, ноябри соли 2017 президенти ШМА Д.Трамп ба Хитой расман ташриф овард, оид ба масъалаҳои ҳамкориҳои иқтисодӣ ва мубодилои тичоратӣ баробари беш аз 250 миллиард доллар созишномаҳо ба имзо расид.

Мақсади асосии сиёсати хориҷии РХХ барои афзун бахшидан ба таъсири вай ба кишварҳои Осиё ва Африка нигаронида шудааст. Барои ин Хитой имкониятҳои кофии иқтисодӣ, ҳарбӣ ва сиёсӣ дорад.

Урбанизатсия – чараёни таърихии афзоиши аҳолии шаҳрҳо, чамъ шудани ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ ва маданияи давлат дар онҳо аст.

Савол ва супоришҳо барои мустаҳкамкунӣ

1. Дар охири асри XX-ибтидои асри XXI ба кадом мақсад дар РХХ дигаргунсозии сиёсӣ татбиқ карда шуданд?
2. Татбиқи ислоҳоти иқтисодӣ дар Хитой ба кадом натиҷаҳо оварда расонд?
3. Дар ибтидои асри XXI муаммоҳо вобаста ба индустрикунонӣ ва урбанизатсия чӣ гуна пайдо шуданд?
4. Дар сиёсати хориҷии Хитой муносибатҳо бо ШМА чӣ гуна рол мебозад?

Кори мустақилона

Аз харита истифода бурда, вилоятҳоеро, ки дар таърихи Хитой дар байни солҳои 1991–2017 нақши асосӣ доранд, ёфта, онро эзоҳ диҳед.

МАВЗЎИ 17. ЯПОНИЯ ДАР СОЛҲОИ 1991–2017

Тараққиёти Япония дар солҳои 1990. Дар ин солҳо дар ҳаёти сиёсии Япония обрӯи партияи либералию демократӣ (ПЛД) баланд шуд. Тосики Кайфу, ки соли 1990 ба сари ҳокимият омад, ба баланд шудани обрӯи байналмилалии Япония муваффақ шуд. Соли 1990 ҳангоми аннексияи Қувайт аз тарафи Ироқ, Япония ба контингенти ҳарбии байналмилалӣ, инчунин барои ёрии молиявӣ ба Миср, Ӯрдун ва Туркия якчанд миллиард доллар маблағ ҷудо кард.

Япония дар бобати ҳаҷми маҳсулоти умумии дохилӣ кай дар дунё баъд аз ШМА ба ҷойи дуюм баромад?

Дар солҳои 1990 ҳиссаи сектори давлат дар иқтисодиёт кам шуда рафт. Зиёда аз ин, аз ҷониби давлат ба тартиб даровардани саноат сушт шуд. Дар ин давр ба хорича баровардани капитал экспорти асосии Япония гардид. Миқдори сармояе (инвеститсия), ки дар давлатҳои хоричӣ гузошт, аз 1 трлн доллар гузашт. Япония дар бобати самаранокии меҳнат аз кишварҳои Европай Ғарбӣ ҳам гузашта, ба ШМА расида гирифт. Дар солҳои 1990 90 фоизи видеоаппаратурае, ки дар тамоми дунё истеҳсол шудааст, аз се ду қисми роботҳои саноатӣ ба ҳиссаи Япония рост меояд. Аммо вобастагӣ бо бозори хоричӣ ҳангоми “бӯҳрони Осиё” дар солҳои 1997–1998 барои Япония мушкилиҳои зиёд пеш овард. Сарфи назар аз он, дар даври бӯҳронҳо иқтисодиёти Япония мутобиқшавӣ ва бардошти худро нишон дод.

Дар бобати сиёсати дохилӣ солҳои 1990 ба ҳукумат бесуботӣ хос аст. Дар ин солҳо баъди иваз шудани чандин ҳукуматҳои коалитсионӣ дар Япония январӣ соли 1996 ПЛД бори дигар ҳукумати якҷаҳизбӣ (яккапартиявӣ) ташкил намуд. Онро Рютаро Хасимото сарварӣ мекард. Вай оғоз намудани “шаш ислоҳот”: 1) андоз, 2) дар соҳаи таълим; 3) таъминоти иҷтимоӣ; 4) паст кардани идоракунии давлат дар иқтисодиёт; 5) оид ба десентрализатсия намудани идоракунии маъмурӣ; 6) ҷудо кардани замин ба ширкатҳои саноатиро эълон намуд. Ғайр аз ин, Р.Хасимото дипломатияи дигарро намоиш дода, барои татбиқи

Кейдзо Обути

амалии консепсияи (назарияи) “евроосиёй”-ро дар сиёсати хоричӣ кӯшиш намуд. Вай бо ҳаракатҳои қатъиаш барои раҳназани ба фаъолияти сектаи “Аум Синрикё”, ки чандин амали террористӣ дар Япония карда буд, машҳур шуд.

Япония

Дар охири асри ХХ Япония дар сиёсати дохилӣ раҳнамоии ПДД-ро нигоҳ дошт. Соли 2000 баъди вафоти сарвазири Япония Кейдзо Обути ин лавозимро Ёсиро Мори ишғол кард.

Япония дар асри ХХІ. Япония дар ибтидои асри ХХІ чун мамлакати иқтисодидеъташ барқарор ривҷебанда монд. Вай соле баробари то 400 млрд доллар маҳсулот экспорт мекунад. Япония дар бобати киштиросозӣ, тракторсозӣ, истеҳсоли дастгоҳҳо барои коркарди металл дар саноат дар

миқёси дунё қойи аввалро ишғол намудааст. Он оид ба истеҳсоли пўлод, телевизор ва автомобил низ дар ҷаҳон пешқадам аст. Япония дар бобати ҳаҷми МУД дар ҷаҳон баъд аз ШМА ва Хитой қойи сеюмро ишғол кардааст.

Япония мамлақати иборат аз ҷазираҳои сершумор аст. Вай нисбат ба дигар кишварҳо бо қувваи табиат, тўфони табиат, тайфунҳо, зилзила бештар вобаста аст. Японҳо дар маданияти истеҳсолот барои кам кардани ана ҳамин вобастагӣ кўшида истодаанд. Аммо бар қувваи табиат илочи пурра боло омадан нест, фақат зарари онро кам кардан мумкин.

Моҳи март соли 2011 дар оқибати зилзилаи ҷазираи Хонсю Япония зарари калон дид. Ҳазорон одамон ҳалок шуданд, 300 ҳазор нафар бехонумон гаштанд. Ба ҷандин стансияҳои барқии атомӣ зарар расид. Аз стансияи барқии атомии Фукусима-1 ба атроф моддаҳои радиоактивӣ хориҷ шуд. Ба кишвар зарари азими иқтисодӣ ворид шуд.

Синдзо Абэ

Дар сиёсати дохилӣ раҳнамоии ПЛД боқӣ монд. Соли 2001 вазифаи сарвазири Японияро Ҷунитиро Коидзуми бар дўш гирифт. Вай нисбатан ҷавон, пурғайрат буд, обрўяш ҳам дар мамлакат баланд гардид. Ҷ.Коидзуми тарафдори аз сари нав дида баромадани моддаи конституцияи Япония, ки мувофиқи он мамлакат наметавонист соҳиби қувваҳои мусаллаҳ бошад, буд. Аз соли 2012 пешвои ПЛД Синдзо Абэ ҳукуматро сарварӣ карда меояд.

Бояд гуфт, ки бўҳронҳои сиёсӣ фақат хоси Япония нест. Ин гуна ҷараёнҳо дар дигар мамлакатҳое, ки ташаккулёбии тамаддуни постиндустриалии навро аз сар мегузaronанд, низ рўй медиҳанд. Таркиби иҷтимоии аҳоли дигар мешавад, муаммоҳое, ки ҷамъиятро ба ташвиш меоранд, низ моҳияти ба худ хос мегиранд; аксари партияҳои кўҳна дучори бўҳрон гаштаанд, онҳо бо душвориҳо ба талаби замон мутобиқ мегарданд, навгонихоро ҳар доим ҳам зуд ҳазм карда наметавонанд. Дар низоми сиёсии кишварҳои мутараққӣ низ бозсозии ҷиддӣ давом мекунад. Инкишофи демократияи намояндагӣ дар ояндаи наздик мутлақо мазмуни нав касб мекунад, инро вақт нишон медиҳад. Аммо японҳо аз ҳоло барои бомуваффақият ҳал намудани муаммоҳо ҳаракат мекунанд.

Дар сиёсати хориҷии Япония муносибатҳо бо ШМА нақши асосӣ дорад. Пас аз ҷанги дуюми ҷаҳонӣ Япония дар минтақа ҳамкори наздиктарини тичоратӣ ва шарикӣ стратегӣ шуда меояд. Муносибатҳои

Япония бо Хитой хеле мураккаб аст. Соли 2005 ҳукумати Ҷ.Коидзуми дар атрофи масъалаи ҳазираи Тайван тарафи ШМА-ро ошкоро гирифт, ин боиси шадид шудани муносибатҳо бо Хитой шуд. Оид ба масъалаи Кореяи Шимолӣ ҳам, ки ҷомеаи ҷаҳониرو ба ташвиш овардааст ва соли 2017 боз ҳам тезутунд гардидааст, ихтилофи Япония ва Хитой мавҷуд аст.

Десентрализатсия – аз марказ ба дигар ташкилотҳо додани ваколат ва ўҳдадориҳо оид ба қабули қарор мебошад.

Секта – муттаҳид шудани одамони дорои нуқтаи назари танг, хеле мутаассиб ва экстремистӣ, баромадан аз тамоили умумии динӣ аст.

Контингенти ҷарбӣ – лашкар ва маҷмӯи техникаи ҷарбӣ, ки барои иҷрои вазифаи муайяни низомӣ ташкил карда мешавад.

Савол ва супоришҳо барои мустаҳкамкунӣ

1. Солҳои 1990 дар иқтисодиёти Япония кадом дигаргуниҳо рӯй доданд?
2. Рютаро Хасимото кадом ислохотро эълон кард?
3. Тараққиёти босуботи Япония дар асри XXI ба кадом омилҳо вобаста аст?
4. Дар сиёсати хориҷии Япония муносибатҳо бо ШМА ва Хитой чаро самти асосӣ ба шумор меравад?

Кори мустақилона

Оид ба мавзӯи “Муъҷизаи иқтисодии Япония” эссе нависед.

Бо истифода аз Интернет ба Япония сайёҳати виртуалӣ ташкил кунед ва сабабҳои асосии тараққиёти имрӯзаи Японияро дар дафтарадон бо сугунҷаҳо нависед.

МАВЗЎИ 18. КИШВАРҲОИ ОСИЁИ ҶАНУБУ ШАРҚИ ДАР СОЛҲОИ 1990–2017

Ба мамлакатҳои Осиеи Ҷанубу Шарқӣ (ОҶШ) Ветнам, Камбодча, Лаос, Мянма, Таиланд, Малайзия, Бруней, Индонезия ва Филиппин, ки дараҷаи тараққиёташон ба якдигар наздик, дохил мешаванд. Дар ин кишварҳои беш аз ним миллиард аҳоли зиндагӣ мекунанд. Ветнам, Камбодча, Лаос, ки роҳи сотсиалистии тараққиётро пеш гирифта буданд, дар солҳои 1990 ба вазъияти вазнин рӯ ба рӯ омаданд. Онҳо ба сафи кишварҳои қашшоқтарини дунё дохил шуданд. Партияҳои ҳукмрони роҳи сотсиалистӣ дар сари ҳокимият бошанд ҳам, онҳо маҷбур шуданд дар кишварҳои худ ислоҳоти ҷиддиро гузаронанд.

Дар Осиеи Ҷанубу Шарқӣ кадом давлатҳо дар асоси модели Япония роҳи тараққиётро интихоб кардаанд?

Ветнам, Камбодча, Лаос. Съезди VII-уми Партияи коммунистии Ветнам, ки соли 1991 баргузор шуд, роҳи ислоҳотҳоро эълон кард. Съезд ба тадбиркориҳои озод руҳсат дод, деҳқонон ба муддати тӯлонӣ ҳуқуқи соҳиби замин шуданро гирифтанд.

Дар натиҷаи ислоҳоти бозор афзоиши босуботи иқтисодӣ таъмин шуд. Дар солҳои охири асри XX ин нишондиҳанда соле 9 фозиро ташкил дод. Капитали хориҷӣ бомуваффақият аз худ мешуд, афзоиши инвеститсияҳо ба назар расид. Дар охири асри XX – ибтидои асри XXI дар Ветнам бо иштироки фирмаҳои хориҷӣ чандин лоиҳа амалӣ шуд. Комёбиҳои иқтисодӣ сагҳи зиндагии аҳолиро боло бурд. Ин омилҳои кафолати субот дар давлати аҳолиаш гуногунмиллат шуд.

Комёбиҳои иқтисодии Ветнам эҳсос мешавад. Ҳоло Ветнам дар бобати экспорти озуқаворӣ дар байни кишварҳои Осиеи ҷойи якумро, аз рӯйи экспорти биринҷ дар дунё ҷойи дуюмро ишғол мекунад.

Дар Камбодча мувофиқи қарори конференсияи дар Париж моҳи октябри соли 1991 анҷомёфта ҳокимият ба Шӯрои олии миллий дода шуд. Дар Камбодча маъмурияти муваққатии СММ ташкил карда шуд ва он тайёриро ба интиҳоботи умумӣ бар зимма гирифт.

Соли 1999 Камбодча узви комилҳуқуқи ASEAN шуд. Дар ибтидои асри XXI Камбодча дучори аҳволи вазнини иқтисодӣ шуда, аз ҳисоби ёрии байналмилалӣ рӯз мегузаронд. Дар кишвар савдои “моли зинда” васеъ

авч гирифт, падару модарон бачаҳои худро ба пули ночиз мефурухтанд. Дар ибтидои асри XXI баъзе тағйироти мусбӣ рӯй дод. Хароҷот ба соҳаи ҳифзи саломатӣ ва таълим зиёд шуд, чораҳои паст кардани сатҳи қашшоқӣ дар кишвар амалӣ гардиданд.

Мамлакатҳои ОқШ

Соли 1991 дар **Лаос** конституция қабул шуд. Фаъолияти парламент – Ассамблеяи миллӣ дар бобати эҷоди қонунҳо пурзӯр шуд, Лаос узви ASEAN гардид.

Дар ибтидои асри XXI фақат 10 фоизи иқтисодиёт ба давлат мансуб буд. Соли 1999 мамлакат бори аввал худашро бо биринҷ таъмин мекардагӣ шуд. Оҳиста-оҳиста ба Лаос капитали хориҷӣ баргашта омад, инфлятсия паст шуд, қурби валютаи миллӣ баланд мешавад. Мувофиқи конституция гарчанде дар мамлакат сохти якпартиявӣ ҳукмрон аст, унсурҳои демократия оҳиста-оҳиста роҳ меёбанд. Дар интихоботи парламенти соли 2016 барои як мандат ба ҳисоби миёна 1,5 нафар номзад мубориза бурд.

Кишварҳои Осиёи Шарқӣ. Дар солҳои 1980-1990 дар ҳамаи кишварҳои Осиёи Шарқӣ суръати баланди тараққиёти иқтисодӣ ба назар мерасид. Ин пешрафт имкон дод, ки онҳо дар аввали солҳои 1990 ба сафи гурӯҳи давлатҳое, ки дар замони нав номи “кишварҳои нави индустриалӣ” гирифта буданд, дароянд.

Малайзия ба туфайли тараққиёти пуравчи иқтисодӣ коррупция ва бӯҳрони дохилии сиёсиро, ки бо фаъол шудани фундаменталистони исломӣ дар қисмати шимолӣ мамлакат вобаста буд, паси сар намуд. Дар интихоботи моҳи апрели соли 1995 баргузоршуда партияи мутаҳҳидаи миллии Малайя (ПМММ) бо роҳнамоии доктор Маҳатхир Муҳаммад ғалабаи боварибахшро ба даст овард ва ҳамин тариқ пеши роҳи ба сари ҳокимият омадани фундаменталистони исломӣ гирифта шуд.

Аз солҳои 1990 суръати болоравии иқтисодии Малайзия баланд аст, вай ба сафи кишварҳои мутараққии индустриалӣ даромаданист. Дар ибтидои асри XXI кишвар на фақат намудҳои муҳими ашёи хом, балки миқдори зиёди маҳсулоти саноатиро экспорт мекардагӣ шуд.

Дар Малайзия барномаи тараққӣ додани мамлакат то соли 2020 таҳия шудааст. Бинобар он, дар соли 2020 Малайзия бояд аз сафи кишварҳои мутараққии индустриалӣ ҷой гирад.

“Бӯҳрони Осиё” дар солҳои 1990 ба **Индонезия** таъсири калон расонд. Суръати пешравии иқтисодӣ суст шуд. Ин боиси норозигии оммавии аҳоли шуд. Президент Сухарто маҷбур шуд ба истеъфо барояд.

Маҳатхир
Муҳаммад

Ҷоко Видодо

Ҳамзамон кишварро мавҷи фундаментализми исломӣ фаро гирифт. Дар байни мусулмонҳо исёнгарӣ, нобудсозии насронӣҳо, дар ҳудудҳои мухталифи кишвар баромадҳои ҷудоихоӣ (сепаратист) сар заданд.

Соли 2001 Мегавати Сукарнопутри президенти мамлакат интиҳоб шуд. Аҳоли ӯро гарму ҷўшон истиқбол кард, қурби рупия ҳам боло баромад, бозори фонд фаъол гашт. Дар интиҳоботи навбатии соли 2014 Чоко Видодо презденти Индонезия интиҳоб шуд.

Карен Ибаскои филиппинӣ – ғолиби озмуни зебоёни дунё “Мисс-2017”

Дар интиҳоботи соли 1992 дар **Филиппин** генерал Фидел Рамос президенти кишвар интиҳоб шуд. Вай барои торумор кардани ҷудоихоҳони мусулмони ҷануби мамлакат ҳаракат кард, лекин муваффақ нашуд.

Дар Филиппин чандин ташкилоти радикалӣ мавҷуданд. Дар ихтиёри онҳо даҳ ҳазор нафар ҷанговароне, ки дар Афғонистон ва Кавкази Шимолӣ таҷриба андӯхтаанд, дар сафи ДИШИ дар Ироқу Сурия ҷангидаҳо ҳастанд.

Сарфи назар аз мушкилиҳои дохилӣ дар солҳои 1990 пешравиҳои иқтисодӣ ба назар мерасид. Филиппин ба яке аз мамлакатҳои бузурги истеҳсолкунандаи электрон ва саноати кимёи дунё табдил ёфт.

Дар интиҳоботи моҳи майи соли 2016 Родриго Роа Дутерте ғолиб омада, президенти Филиппин шуд. Вай тарафдори аз нав ҷорӣ намудани ҷазои қатл дар мамлакат аст, ки соли 2006 бекор карда шуда буд. Моҳи июли соли 2016 дар кишвар кампанияи зидди шуғли ноқонунӣ бо маводи нашъаманд дар мамлакат оғоз ёфт, беш аз 2 ҳазор нафари бо савдои маводи нашъаманд гумонбар кушта шуданд. Бидуни суд кушта шудани он гумонбарҳо ҷомеаи ҷаҳониро ба ташвиш меандозад.

“Давлатҳои нави индустриалӣ” дар минтақаи ОҶШ. Дар нимаи дуҷуми асри XX—ибтидои асри XXI Кореяи Ҷанубӣ, Тайван, Сингапур, Гонконг, ки ҷараёни модернизатсияро бомуваффақият амалӣ намуда буданд, суръати баланди тараққиётро таъмин карда, номи “Палангони Осиё”, “давлатҳои нави индустриалӣ”-ро гирифтанд. Сатҳи зиндагии аҳоли дар онҳо беҳтар шуд.

Дар ин кишварҳо соҳаҳои саноати киштисозӣ, автомобилсозӣ, корқади нефт ва истеҳсоли маҳсулоти саноати сабук ривож карданд. Аз нигоҳи ҷорӣ кардани технологияҳои олиӣ илмталаб, компютеркунонӣ ва истифодаи робот давлатҳои пешқадами дунё ба ҳисоб мераванд.

Савол ва супоришҳо барои мустақамкунӣ

1. Ислоҳоти иқтисодие, ки соли 1991 дар Ветнам оғоз ёфт, ба кадом натиҷаҳо оварда расонд?
2. Дар асри XXI дар Камбодча ва Лаос кадом тағйиротҳо рӯй доданд?
3. Кишварҳои Осиёи Шарқӣ дар кадом зинаи тараққиёт қарор доранд?
4. Дар “давлатҳои нави индустриалӣ” –и минтақаи ОЦШ кадом соҳаҳо тараққӣ кардаанд?

Кори мустақилона

Ислоҳотеро, ки дар кишварҳои Осиёи Ҷанубу Шарқӣ амалӣ шуданд, бо ислоҳоте, ки дар Ўзбекистон дар соҳаи истиқлол татбиқ гардиданд, муқоиса намоед. Ҷиҳатҳои монандӣ ва фарқкунандаи онҳоро дар диаграммаи Venn инъикос намоед.

МАВЗЌИ 19. РЕСПУБЛИКАИ ҲИНДУСТОН ДАР СОЛҲОИ 1991 – 2017

Ҳиндустон дар солҳои 1990. Дар ин вақт аҳволи иқтисодии Ҳиндустон бад шуд: рӯҳафтадагии дар иқтисоди ҷаҳон рӯйдода Ҳиндустонро низ фаро гирифт. Болоравии иқтисодӣ қариб қатъ ёфт, инфлятсия пурзӯр шуд, бекорӣ авҷ гирифт. Дар мамлакат байни гурӯҳҳои гуногуни этникий ва динӣ зиддият, бӯҳрони умумӣ вусъат ёфт. Дар чунин ҳолат соли 1991 аз ҷониби террористи тамилӣ сарвазирӣ Ҳиндустон Рачив Ганди кушта шуд.

Дар бораи фаъолияти Маҳатма Ганди ҷиҳо медонед?

Ҳукумати Нарасимха Рао дар мамлакат марҳилаи нави ислоҳоти бозорро сар кард. Сектори давлатӣ ихтисор, корхонаҳои бузург хусусӣ карда шуданд. Даҳолати давлат ба иқтисодиёт боз ҳам кам гардид. Чандин тадбирҳои фавқуллода амалӣ карда шуд. Хусусан, рупия девалватсия

Нарасимха Рао

технологияш баланд ҳам экспорт менамояд. Масалан, аз ҳисоби барномаҳои сифатноки технологияи олий соле чандин миллиард доллар фоида мегирад. Ҳиндустон дар бобати шумораи кадрҳои баландмалакаи оид ба истеҳсоли барномаҳои компютерӣ баъд аз ШМА дар дунё ҷойи дуюмро, аз рӯйи шумораи ходимони илмию техникаӣ ҷойи сеюмро ишғол кард.

Атал Бихари Ваҷпай

ин минтақаи мамлакат эътибори калон дод, барои ин мақсад бори аввал вазорати махсус ташкил намуд.

Ҳукумати А.Б.Ваҷпай бо мақсади боз ҳам озод намудани овоз додан, таъмини ошкороии хароҷоти молиявии кампанияи пеш аз интихобот якҷанд ислоҳоти интихобот гузаронд.

карда, ислоҳоти андоз гузаронида, захираи валютаи давлат пур гардонида шуд.

Дар солҳои 1990 Ҳиндустон ба комёбиҳои ҷиддӣ ноил шуд. Дар ин давр ҳаҷми МУД чандин баробар афзуд. Суръати баланди истеҳсолот таъмин карда шуд. Дар ин солҳо захираи тилло-валютаи Ҳиндустон зиёд шуда, ҳаҷми истеҳсоли нефт афзуд.

Ҳоҷагии қишлоқ ҳам бомуваффақият инкишоф ёфт, аз соли 1992 Ҳиндустон экспорти ғалларо сар кард. Мамлакат маҳсулоти зиёдро, аз ҷумла, маҳсулоти

Ҳиндустони имрӯза. Дар интихоботи парламенти моҳи марти соли 1998 (алянси Халқӣ – демократӣ) ғалаба кард, раҳбари он Атал Бихари Ваҷпай мансаби сарвазириро ишғол мекунад.

Сарфи назар аз душвориҳои табиӣ, аз ҷумла хушкӣ дар ғарби мамлакат ҳукумати А.Б.Ваҷпай чандин лоиҳаи худро дар амал татбиқ кард. Дар бобати заиф намудани сепаратистони мусулмони Кашмир тадбирҳо гузаронд.

Соли 2000 дар қисми шимолу ғарби мамлакат сето штати нав ташкил карда шуд. Ҳукумат ба тараққиёти

Соли 1991 аз тарафи террористи тамилӣ сарвазири Ҳиндустон Рачив Ганди кушта шуд.

Соли 2000 дар қисми шимолу ғарби мамлакат сето штати нав ташкил карда шуд.

Республикаи Ҳиндустон

Девони А. Б. Ваҷпай дар соҳаи иқтисодӣ чораҳои кам кардани даҳолати бевоситаи ҳукумат ба фаъолияти хоҷагӣ чораҳо андешид. Ӯ дар бисёр соҳаҳо монополияи давлатиро бекор кард, назоратро аз болои фаъолияти тадбиркорон ва фирмаҳо кам намуд, андозҳоро паст кард. Ҳукумат болоравии барқарори иқтисодӣ, рақобатбардории саноати Ҳиндустон, инкишофи соҳаҳои технологияҳои компютерӣ, нақлиёт ва алоқаро таъмин намуд. Аммо боз ҳам либерализатсияи иқтисодиёт ба афзудани бекорӣ, хусусан дар байни ҷавонон, қиддӣ гардидани муаммоҳои қашшоқӣ оварда расонд. Дар натиҷа, дар интиҳоботи моҳи майи соли 2004 Конгресси миллии Ҳиндустон (КМХ) дар ҳамкорӣ бо чапҳо ғолиб баромад.

Ҳукуматро Манмохан Сингх идора намуд. Ҳукумати нави дар моҳи май оид ба дастгирӣ намудани истеҳсолгарон, кам кардани бекорӣ, беҳтаркунии таъмини озуқаворӣ ба қисми камдаромади аҳоли, Ҳимояи манфиатҳои инсон гузаронидани ислохотҳоро ваъда дод.

Ҳиндустон дар асри XXI аз ҷумлаи давлатҳоест, ки даъвои давлати аз ҷиҳати иқтисодӣ пешрафтатарини дунёро дорад. Бино ба пешгӯиҳои (прогнози) Банки ҷаҳонӣ дар соли 2006 иқтисодии Ҳиндустон дар соли 2025 дар дунё баъди Хитой ва ШМА ба ҷои сеюм баромаданаш мумкин. Ҳиндустон аз ҳоло бо роҳи таъмин кардани болоравии иқтисодии барқарор, ривож додани сектори дорои қиммати баланди иловагӣ, инчунин тақвирҳои низомии таълим ва ҳифзи саломатӣ рафта истодааст. Соли 2014 Нарендра Моди ба лавозими сарвазири Ҳиндустон омада, сиёсати ислохотро давом дод.

Нарендра Моди

Барои ташаккули сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҳиндустон роҳи тараққиёти демократии мамлакат аст, ки дар асри XXI ба болоравии иқтисодии он чун омили ҳалқунанда таъсири худро мерасонад. Дар мамлакат барои иштироки намоёндогони табақаҳои гуногуни ҷамъият дар мақомоти раҳбарикунандаи ҳокимият имконият фароҳам аст.

Суръати баланди тараққиёти иҷтимоӣ иқтисодии Ҳиндустон имконияти беҳтар шудани шароити зисти қисми калони аҳолиро дод, ин бурди калони ҷомеаи ҳиндувон ва давлати онҳо аст.

Соли 1991... Дар моҳи март соли 1998...
Муаммои демографӣ...
Муаммоҳои Ҳиндустони имрӯза...

Сарфи назар аз онҳо муаммоҳои калонмиқёси иҷтимоӣ боиси монета шудан ба тараққиёти мунтазами мамлакат мешаванд. Муаммои демография яке аз он муаммоҳои асосист. Дар охири соли 2017 шумораи аҳолии Ҳиндустон аз 1 млрд 350 млн афзуд. Дар мамлакат 400 млн нафар қашшоқон ҳастанд, қариб аз се якқисми аҳоли бесаводанд. Инчунин, аҳолии Ҳиндустон бисёрмиллата, забонаш ҳам биёср, аҳолиаш хеле тез меафзояд, аз ин рӯ муаммоҳои этникӣ ҳамеша мавҷуд аст. Онҳо, масалан, аз муаммоҳои сикхҳо дар Панҷоб, банголҳо дар Ассам, тамилҳо дар Ҳиндустони Ҷанубӣ, муаммои Кашмир ва монанди инҳо

иборатанд. Ғайр аз ин, муаммоҳои динӣ низ мавҷуданд. Масалан, ҳоло шумораи аҳолии мусулмон дар Ҳиндустон аз 160 млн зиёд аст. Дар муносибати онҳо бо ҳиндуён ихтилофҳо боқӣ мондаанд. Бартараф намудани қашшоқӣ, паст кардани дараҷаи бекорӣ, боло бурдани сатҳи зиндагии мардум ҳанӯз ҳам муаммои доғи давлат ва ҷомеа шуда мондааст.

Сарфи назар аз ин душвориҳо, Ҳиндустон бо роҳи тараққиёти демократӣ қатъӣ меравад. Он ҷавобгӯи талабҳои замони нав нисбат ба мамлакат шуда метавонад.

Дар сиёсати хориҷӣ мақсади асосии Ҳиндустон ба яке аз давлатҳои бузурги дунё табдил ёфтан аст. Бар асоси тараққӣ додани босуръати иқтисодиёт қудрати иқтисодӣ ва сиёсии давлатро пурзӯр кардан, бо силоҳи ядрой ва техникаи замонавӣ армияро пурзӯр намудан ҳам ба он мақсадҳо нигаронида шудааст. Ҳиндустон барои ба узвияти доимии Шӯрои амнияти СММ дохил шудан мунтазам ҳаракат менамояд.

Дарасри XXI низ сиёсати хориҷии Ҳиндустон дар самти анъанавӣ давом мекунад. Асоси ин сиёсатро дар шароити устувор будани арзишҳои демократӣ дар ҷамъият роҳи таъминкунии бехатарии хориҷии мамлакат ташкил медиҳад, ин сиёсат аз тарафи қисми калони ҷомеа ҷонибдорӣ пайдо карда меояд.

Девалвация – паст намудани курси расмӣ валютаи миллӣ нисбат ба валюта байналмилалии қатъӣ мебошад.

Савол ва супоришҳо барои мустаҳкамкунӣ

1. Дар натиҷаи ба амал баровардани ислоҳотҳои ҳукумати Нарасимха Рао дар солҳои 1990 дар Ҳиндустон кадом комёбиҳо ҳосил шуданд?
2. Ҳукумати А.Б.Вачпай кадом тадбирҳои муҳимро амалӣ намуд?
3. Ҳиндустон дар асри XXI барои расидан ба кадом муваффақиятҳо ҳаракат дорад?
4. Дар асри XXI дар назди ҷомеаи ҳинд кадом муаммоҳои ҳалталаб истодаанд?

Кори мустақилона

Аз харита штатҳоеро, ки дар таърихи Ҳиндустон дар солҳои 1991-2017 ҷойи асосӣ доштанд, ёбед ва эзоҳ диҳед.

МАВЗЌИ 20. РЕСПУБЛИКАИ ТУРКИЯ ДАР СОЛҲОИ 1991 – 2017

Инқишофи сиёсии Туркия дар солҳои 1990–ибтидои солҳои 2017. Тағйироти сиёсие, ки дар охири солҳои 1980 ва ибтидои солҳои 1990 дар дунё рӯй доданд, ба Туркия низ таъсир расонданд. Соли 1989 ислохотпарастии машҳур Турғут Ёзол президенти Республикаи Туркия интихоб шуд. Оид ба интихобот қонуни нав қабул шуд, барои партияхои сиёсӣ як қатор сабуқиҳо фароҳам гардид.

Аммо аз ин сабуқиҳо дар навбати аввал партияхои исломӣ самаранок истифода бурданд. Сарфи назар аз огоҳкунии раҳбарони армия, ки худро дар бобати бо роҳи тараққиёти дунёвӣ рафтани Республикаи Туркия аз замони М.К.Отатурк масъул меҳисобиданд, дар ҷомеа таъсири партияхои исломпараст қувват мегирифт. Дар чунин шароит соли 1993 Т. Ёзол вафот кард. Президенти Туркия Сулаймон Дэмрел интихоб шуд.

Хизматҳои Мустафо Камол Отатурк дар таърихи Туркия аз ҷиҳати иборат аст?

Охири соли 1995 интихоботи ғайринавбатии парламент баргузор шуд. Натиҷаҳои интихобот аз болоравии таъсири дини ислом дар ҷомеа далолат дод. Партияти исломпарастии “Рифоҳ” (“Фароғат”) бо роҳбарии Нечмиддин Эрбакан овози бештар гирифт.

Дар ин замон муаммои курдҳо боз пайдо шуд. Партияти коргарони курдҳо таҳти раҳбарии Абдулло Оҷалан, ки аз сиёсати ҳукумат норозӣ буд, бар зидди ҳукумат ҷанг эълон кард. Нисбат ба сиёсатмадорони машҳур амали террористӣ содир шуд. Пас аз ба ҳабс гирифтани А. Оҷалан Партияти коргарии курдҳо ба қатъ намудани ҳаракатҳои ҷанговарона, бо роҳи сулҳомез ҳал намудани муаммоҳо қарор кард.

Дар мамлакат мавқеи тарафдорони дини ислом пурзўр шудан гирифт, онҳо дар мақомоти маҳаллии ҳокимият низ ҷойҳои бештарро ишғол карданд, зиёда аз он ҳукуматро ҳам идора менамуданд. Бино ба фикри бисёриҳо дар интихоботи навбатӣ тарафдорони дини ислом бояд ғалаба мекарданд. Раҳбарияти армия аз ин ҳол норозӣ шуда, президент С.Дэмирелро чанд бор огоҳ намуд.

Соли 1993 баъди вафоти Т.Ўзол Сулаймон Дэмирел президенти Туркия интихоб шуд.

Дар солҳои 2000 муносибати байни ҷарбиён ва исломпарастон барои Туркия муаммои асосӣ шуда монд.

Дар интихоботи парламенти соли 2000 Ҳизмати Ҷамаҳирият демократӣ ғалаба намуд. Дар мамлакат нисбати тарафдорони дини ислом мавқеи қатъӣ нигоҳ дошта шуд. Прокуратураи Туркия ташкилоти “Нурчиён”-ро ҳилофи конституция донист. Фаъолияти ин ташкилот ва шўъбаи туркия “Ҳизбуллоҳ” манъ карда шуд. Сардори штаби (аркони) армия бори дигар огоҳ намуд, ки агар исломчиён ба сари ҳокимият оянд, ҷарбиён барои ҳимояи конституция тайёр ҳастанд. Сарфи назар аз он, дар интихоботи парламенти соли 2002 Ҳизмати Ҷамаҳирият ва тараққиёти (ПАТ) исломпарастон бо раҳбарии Р.Эрдўғон ғалаба ба даст оварданд. Аз сабаби он, ки бино ба ҳукми суд Р.Эрдўғон аз ҳуқуқи ишғол кардани лавозими сиёсӣ маҳрум шуда буд, мансаби сарвазири насиби Абдуллоҳ Гул шуд.

Армия ҳушёрро нигоҳ дошт, низомиён вазъиятро бодикқат назорат мекарданд ва бино ба зарурият барои даҳлат тайёр буданд. Соли 2003 Р.Эрдўғон лавозими сарвазирии Туркияро ишғол кард.

Тараққиёти иқтисодӣ. Дар Туркия ислоҳоти иқтисодӣ дар солҳои 1990 низ давом кард. Суръати афзоиши солнаи МУД хеле баланд гашта, дар охири солҳои 1990 қисми асосии экспортро маҳсулоти саноатӣ ташкил меодагӣ шуд. Корхонаҳои хусусии маҳсулоти хушсифат истеҳсол мекардагӣ зиёд шуданд. Захираи валюта Туркия бисёр гардида, МУД ба сари аҳолӣ аз 3 ҳазор доллар афзуд. Туркия ба кишвари хеле мутараққие мубаддал шуд, ки ба бозори ҷаҳонӣ маҳсулоти рақобатбардор расонида метавонист. Дар охири асри XX маҳсулоти саноатии Туркия дар кишварҳои Европа бемалол ба рақобат мебаромадагӣ шуд.

Коррупсияи ҳамаи соҳаҳо фарогирифта яке аз муаммоҳои азими Туркия мебошад. Оид ба ин масъала ибтидои солҳои 2000 байни президент ва сарвазир ҷудой пайдо шуд, бухрони молиявӣ ба вучуд омад; аз кишвар инвеститсия барои рафт. Банки марказии Туркия маҷбуран

даҳолат кард, ин боиси якбора кам шудани захираи валютаи хориҷӣ гашт. Дар оқибати он лираи туркӣ, ки озод дар муомила буд, беқурб шуд. Аммо бӯҳронҳо муваффақиятҳои иқтисодии солҳои охири Туркияро ба нестӣ наоварданд. Туркия имрӯз яке аз давлатҳои хеле босуръат тараққиқунандаи дунё, аъзои клуби “G-20” аст.

Республикаи Туркия

Туркия дар асри XXI. Дар солҳои 2000 низ муносибатҳои ҳарбиён ва тарафдорони дини ислом муаммои асосии Туркия шуда монд. Соли 2007 нисбат ба фаъолияти ташкилоти пинҳонии миллатгароёни шадиди “Эргенекон” тафтиш ва ба ҳабс гирифтани сар шуд. Суди Туркия се нафар генерали ба истеъфобаромадаро барои кӯшиши амали табaddулотӣ давлатӣ айбдор донист ва ба муддати 20 сол ҷазои ҳабс дод. Дар байни дар солҳои гуногун ҳабсшудагон нависандагон, журналистон, профессорон ва депутатҳои парламент ҳам ҳастанд. Аъзоёни он ташкилот дар дидани тайёри барои сарнагун кардани ҳукумати Р.Эрдўгон айбдор дониста шуданд. Бино ба фикри аъзоёни ташкилот ва баъзе журналистони ба онҳо хайрхоҳ ин ҷараёни суд иғвоест, ки аз тарафи худ ҳукумат барои мустаҳкам намудани мавқеъааш дар мамлакат ташкил карда шудааст.

Аз ин давр сар карда, Туркия ба воқеаҳои Сурия ғаъол даҳолат карданӣ шуд. Дар авиабазаи Диёрбакири ҳамсарҳад бо Сурия самолётҳои киркунандаи F-16 ҷойгир карда шуданд. НАТО ҳам дар дастгирӣ намудани Туркия тайёриашро баён намуд.

Дар интиҳоботи президентии соли 2014 Р.Эрдўғон президенти Республикаи Туркия интиҳоб карда шуд. Ин интиҳоботе, ки бори аввал президент аз тарафи мардум интиҳоб шуд. Пеш аз ин президент аз тарафи парламент интиҳоб карда мешуд. Баъд аз он, ки дар референдум аҳоли барои бевосита интиҳоб намудани президент овоз дод, соли 2012 аз ин хусус қонун қабул карда шуд.

Дар нимаи дуюми соли 2015 дар Сурия самолёти ҳарбии Су-24-и Россия, ки дар амалиётҳои антитеррористии зидди ДИШИ иштирок мекард, аз тарафи Туркия зада ғалтонда шуд. Ин воқеа муносибати байни кишварҳоро мураккаб намуд, Россия бар зидди Туркия санксияҳои иқтисодӣ эълон кард.

**Дар нимаи дуюми соли 2015 ...
Даври Р. Эрдўғон ...**

Соли 2014 ...

Соли 2016 ҳарбиёни Туркия барои амалӣ намудани табaddулотӣ навбатии давлатӣ кўшиш намуданд. Дар шаҳрҳои Анқара, Истанбул, Мармарис, Куня ва Малате якҷанд қисмҳои ҳарбӣ объектҳои муҳими стратегиро зерӣ тасарруф дароварданд. Ба қароргоҳи президент дар шаҳри Истанбул аз самолётҳо бомбаҳо партофта шуданд. Дар айни вақт исёнгарон аэропортҳои Истанбул ва пойтахти мамлакат шаҳри Анқараро зерӣ назорати худ гирифтанд. Р.Эрдўғон аз канали телевизионӣ, ки ҳанӯз исёнгарон ишғол накарда буданд, ба халқаш муроҷиат намуд. Аҳоли барои ҳимояи президент ба намоиш баромад. Кўшиш барои табaddулот аз тарафи ҷомеаи ҷаҳонӣ низ маҳкум карда шуд.

Исён пахш шуд. Беш аз 60 ҳазор нафар, асосан офитсерони армия ба ҳабс гирифта шуданд. Дар армия ва аппарати давлатии Туркия тозакунии сар шуд. Даҳҳо рўзномаҳо, телеканалҳо, ки бо муҳолифат дар алоқа буданд, баста шуданд. Апрели соли 2017 референдум гузаронида шуд, мувофиқи он дар Туркия идоракунии президентӣ ҷорӣ гардид.

Баъди кўшишҳо барои табaddулотӣ ҳарбӣ ҳукумати Туркия барои ҳаракатҳои бар зидди муҳолифат аз тарафи ШМА ва ИЕ зерӣ танқид гирифта шуд, Туркия акнун роҳи наздикшавӣ бо Россияро пеш гирифт. Президенти Туркия Р. Эрдўғон бо президенти Россия В.Путин чандин бор

мулоқот намуда, оид ба ташкили алоқаҳои савдо, иқтисодӣ ва гуманитарӣ, ки байни ду мамлакат қанда шуда буд, ба созиш омаданд. Моҳи ноябри соли 2017 дар шаҳри Сочии Россия байни В.Путин, Р.Эрдўғон ва президенти Эрон Ҳ.Рӯҳонӣ музокираҳо ба амал омаданд, дар он оид ба ҳамкориҳои зидди терроризм, барпо намудани сулҳ дар Сурия қарор қабул карданд.

Савол ва супоришҳо барои мустақамкунӣ

1. Дар охири солҳои 1990-солҳои 2000 ҷиҳатҳои ба худ хоси ҷараёнҳои сиёсии Туркия аз ҷиҳе иборат буданд.
2. Дар ҷараёнҳои сиёсии Туркия омили исломӣ чӣ гуна рол мебозад?
3. Дар тараққиёти иқтисодии Туркия кадом муаммоҳо мавҷуданд?
4. Воқеаҳои Шарқи Наздик ба сиёсати хориҷии Туркия чӣ гуна рол мебозанд?

Кори мустақилона

Хронологияи (солномаи) алоқаҳои байни Республикаи Ўзбекистон ва Туркияро дар солҳои мустақилии тартиб диҳед.

МАВЗЎИ 21. РЕСПУБЛИКАИ ИСЛОМИИ ЭРОН ДАР СОЛҲОИ 1991–2017

Эрон дар охириҳои асри ХХ. Дар нимаи дуюми асри ХХ дар ҷомеаи Эрон даври бесуботию беқарорӣ иҷтимою иқтисодӣ ва сиёсӣ гардид. Аммо айнан дар ин замон барои мамлакат воқеаҳои муҳим рӯй доданд, ки ба маънои маълум роҳи имрӯзаи тараққиёти Эронро муайян карданд.

Дар таърихи Эрон “Инқилоби сафед” бо кадом натиҷаҳо анҷом ёфт?

Дар ин давр дар Республикаи исломии Эрон ҷараёнҳои муҳими сиёсӣ рӯй дода, бори нахуст дар таърихи ҷаҳон исломи инқилобӣ дар асри ХХ

ба воситаи ҳалқунандаи муаммоҳои дар назди тамаддуни исломӣ истода табдил ёфт. Дини ислом дар Шарқи Наздик ва Африкаи Шимолӣ ҳамчун қувваи бузурги иҷтимоию сиёсӣ ба майдон баромад ва бар зидди ҷорӣ намудани арзишҳои Ғарб фаъол аст.

Дар ибтидои солҳои 1990 иқтисодии Эрон барқарор шуда, МУД босуръат баланд мегардад. Радикализи исломӣ ҳам каме нарм шуд. Эрон ба арсаи варзиш ва маданияти ҷаҳон бозгашт. Соли 1999 филми “Бачаҳои осмонӣ”-и Эрон ба мукофоти “Оскар”-и ШМА тавсия шуд. Дар мамлакат ба мусиқии хориҷӣ, интернет-қаҳвахонаҳо руҳсат дода шуд. Занон низ ба ҳаёти фаъоли иҷтимоӣ баргаштанд.

Эрон барои раҳой аз якка мондан барои гузаронидани ислоҳот маҷбур аст. Соли 1997 М. Ҳотамӣ, ки нуқтаи назари ислоҳотпарастӣ дошт президент интихоб шуд. Вай дар Эрон оғози ислоҳоти демократӣ ва аз бунёди ҷомеаи толерантӣ, инчунин тағйироти мусбӣ дар муносибат бо кишварҳои Ғарбро эълон кард. Аммо дар татбиқи ислоҳот М. Ҳотамӣ ба муқовимати қувваҳои мутаассиб дучор омад.

Эрони муосир. Баъди амали террористӣ дар 11-уми сентябри соли 2001 дар Нью-Йорк ШМА Эронро “шарикҳои терроризми ҷаҳонӣ” эълон кард. Эрон барои халос шудан аз ин тамға бисёр корхоро амалӣ намуд. Раҳбарони “Ҳизбуллоҳ” аз Эрон берун карда шуданд. Маслиҳатчиёни динии эронӣ аз Судан, Либия ва Босния ба мамлакат ҷеғ зада шуданд. Аммо сарфи назар аз онҳо ШМА Эронро дар бобати пинҳонӣ офаридани силоҳи ядрой айбдор кард.

Маҳмуди
Аҳмадинаҷод

Соли 2002 президенти ШМА Ч.Буш Эронро ба қатори мамлакатҳои “меҳвари бадӣ” ҳамроҳ карда, дар таъмини молиявии терроризм айбдор кард. ШМА барои изолятсияи (муҳосираи) байналмилалӣ Эрон ҳаракат намуд. Аммо ин ҳаракатро Франция, Германия, Британия Кабир дастгирӣ накарданд ва ба муқобилияти Россия, ки ба Эрон техникаи ҳарбӣ расонда мебуд ва дар Эрон стансияи барқии атомӣ месохт, дучор омад.

Соли 2005 ултраконсерватор Маҳмуди Аҳмадинаҷод президент интихоб шуд. Вай идомаи ислоҳотҳо дар Эрон ва ба ҷомеаи ҷаҳонӣ баргаштани мамлакатро суст кард. М. Аҳмадинаҷод ислоҳоти салафҳои худро боздошт.

Баъд аз вафоти Ҳумайнӣ дар Эрон режими теократӣ боз ҳам қудрат пайдо кард. Қонунҳои дар пояи ҳуқуқи исломӣ (шариат) қабулшуда дар бобати ҳуқуқҳои инсон як қатор муаммоҳоро ба вучуд овард. Масалан, дар ин замон Эрон дар бобати истифода аз ҷазои қатл дар ҷойи дуюм

(баъд аз Хитой) дар дунё меишад. Соли 2006 дар мамлакат беш аз дусад нафар, аз ҷумла ҳафт нафар бачаҳои ба балоғат нарасида қатл карда шуданд. М.Аҳмадинажод дар сиёсати хориҷӣ ба рафтори консервативӣ амал кард. Ӯ маъмурияти Ҷ.Бушро саҳт танқид кард, тарафдори пурзӯр кардани ҳамкориҳои Эрон бо кишварҳои араб ва Россия буд.

Республикаи Исломии Эрон

Соли 1997 тарафдори ислохотпарастӣ дар Эрон М.Ҳотамӣ президент интиҳоб шуд.

Соли 2002 президенти ШМА Ҷ.Буш Эронро ба қатори кишварҳои “меҳвари бадӣ” дохил намуда, дар таъмини молиявии терроризм айбдор намуд.

Соли 2009 интихоботи навбатии президенти баргузор шуд. Дар интихобот ғайр аз президенти дар амалбуда боз се нафар номзад иштирок кард. Муборизаи асосӣ байни президенти консерватор М. Аҳмадинажд ва ислохотпараст Мирхусайн Мусавӣ давом кард. Аммо дар марҳилаи аввал М. Аҳмадинажд ғалаба кард.

Мухолифат натиҷаҳои интихоботро эътироф накард. Дар Техрон ва дигар шаҳрҳо намоишҳо ва задухӯрд бо полиция шуда гузашт. Баъзе аъзоёни партияи мухолифат ба ҳабс гирифта шуданд.

Сарфи назар аз мушкилиҳо, дар асри XXI Эрон ба мамлақати қашшоқӣ, бесаводӣ ва дар ботлоқи ҷаҳолатмонда монанд нест. Эрони имрӯза – кишвари индустриалӣ ва аз ҷиҳати иқтисод азимтарини Шарқи Миёна аст. Вай соли 2009 аз космодроми Самнон бо ёрии ракетаи Сафир-2 ҳамроҳи маснуъи “Умид”-ро (спутник) ба фазо бароварда, ба сафи давлатҳои азҳудкунандаи кайҳон дохил шуд.

Дар Эрон таълим ва илм инкишоф ёфтааст, дараҷаи урбанизатсия ба 70 % наздик мешавад, низоми ҳифзи сиҳҳат ва таъминоти иҷтимоӣ хуб ба роҳ монда шудааст. Эрон – кишвари ҷавонон, нисфи аҳолиро ҷавонони аз 30 сол хурд ташкил медиҳад. Бекорӣ ва дараҷаи баланди инфлятсия дар Эрони имрӯза аз қатори душвориҳои ҳалталабгаринанд.

Варзишгардухтарони Эронӣ

Толерантӣ – ҷаҳонбинии дигар, тарзи зист, худку атвор, ахлоқ ва нисба ба урфу одатҳо босабр ва ботаҳаммул будан аст.

Изолятсия – аз ҷомеаи байналмилалӣ ҷудо кардан, танҳо гузоштан.

Ултраконсерватор – шахси мутаассибест, ки дорои нуқтаи назарҳои хеле шадиди консервативӣ аст.

Дар интихоботи президентии моҳи июни соли 2013 пирӯз омадани Ҳасан Рӯҳонӣ ифодаи таҳавулоти амиқ дар Эрон аст. Барномаи силоҳи ядроии Эрон барои ба ҷомеаи ҷаҳон интеграция (наздик) шудани он ҳалал мерасонд, ин муаммо баъди музокироти беш аз даҳсола моҳи июли соли 2015 бо имзои созишнома аз тарафи намояндагони Эрон

Ҳасан Рӯҳонӣ

ва боз шаш давлат (ШМА, Россия, Хитой, Британияи Кабир, Франция, Германия) ҳал шуд. Акнун Эрон, ки 15 сол боз атомро ғанӣ мекард, ин амалро қатъ намуд, бар ивазаш давлатҳои Ғарб аз охири соли 2015 санксияҳояшонро нисбат ба он бекор кардани шуданд. Дар чунин шароит моҳи феврари соли 2016 дар Эрон интихоботи парламентӣ баргузор шуд. Дар он коалисияи ислохотпарастон нисбат ба консерваторҳо бештар овоз гирифт. Ин барои тағйироти ҷиддӣ асоси хуб аст, аз обрӯи баланди президент Ҳасан Рӯҳонӣ далолат медиҳад.

Савол ва супоришҳо барои мустаҳкамкунӣ

1. Президент М.Ҳотамӣ барои гузаронидани ислоҳоти демократӣ ба кадом муқовиматҳо дучор омад?
2. Баъд аз 11-уми сентябри соли 2001 барои шадидтар шудани муносибатҳои байни Эрон ва ШМА чиҳо сабаб шуданд?
3. Сиёсати ултраконсерватории М.Аҳмадинажод дар ҷомеаи Эрон кадом муаммоҳоро ба вучуд овард?
4. Дар бораи муваффақият ва муаммоҳои Эрон ҳикоя намоед.

Кори мустақилона

Истилоҳҳои асосиро оид ба мавзӯ бо ёрии лугат тарҷима кунед ва ба дафтратон нависед.

МАВЗӢИ 22. ПОКИСТОН ВА АҶҶОНИСТОН ДАР СОЛҲОИ 1991 – 2017

Покистон. Дар солҳои 1990 дар Покистон ҷараёнҳои сиёсӣ ва моҷароҳои оид ба коррупсия дар зинаҳои баланди ҳокимият давом кард. Баъд аз ба истеъфо баромадани ҳукумати Беназир Бхутто дар интихоботи соли 1990 раҳбари Лигаи мусулмонӣ Навоз Шариф ҳокимиятро ба даст гирифт. Аммо соли 1993 президент Ғулом

Исҳоқхон ҳокимияти навро ҳам ба коррупсия ва хешу таборӣ айбдор карда, ба истеъфо баровард. Б.Бҳутто дар интихоботи ҳамонсола ғолиб омада, бори дигар сарвазир шуд. Лекин президент Сардор Фарруқ Аҳмадхон Легарӣ соли 1996 Ассамблеяи миллиро пароканда кард ва ҳукумати Б.Бҳутторо боз ба истеъфо баровард. Дар интихоботи парламенти Ҳизби халқии Покистон (ПХП) мағлубияти саҳт дид.

Беназир Бҳутто

Дар таърихи Покистон соли 1977 кадом воқеа содир шуда буд?

Тирамоҳи соли 1999 дар Покистон бори дигар табаддулоти ҳарбӣ ба амал омад, ба сари қудрат қумондони низомиён бо сарвари генерал Парвиз Мушарраф омад. Баъд аз амали террористӣ дар 11-уми сентябри соли 2001 Покистон дар муборизаи зидди терроризм ба коалитсияи бо сарвари ШМА ҳамроҳ шуд. Аммо бино ба назари аксари покистониҳо ШМА на бар зидди терроризм, балки бар зидди мусулмонон мубориза карданист. Нисбат ба П.Мушарраф, ки роҳи наздикшавӣ бо ШМА-ро пеш гирифта буд, сӯйиқасдҳо ташкил шуд. Вай дар ин амал террористонро айбдор намуд ва ваъда дод, ки кишварро аз онҳо тоза мекунад. Дар солҳои 2003-2005 армияи Покистон бо ёрии ШМА дар ҳудуди Афғонистон оператсияҳои ҳарбӣ бурд. Фундаменталистони исломӣ П.Мушаррафро душман эълон намуданд, сарнагун кардани онро ваъда доданд. Бино ба фикри аксарият П.Мушарраф вазъияти мамлакатро субот карда натавонист ва онро маҷбур намуд, ки ба истеъфо барояд. Дар интихоботи соли 2008 ҳамраиси ПХП Осиф Алӣ Зардорӣ президент интихоб шуд. Пас аз интихоботи парламенти соли 2013 Муҳаммад Навоз Шариф лавозими сарвазирро ишғол кард.

Парвиз Мушарраф

Покистон кишвари аграрию индустриалии тараққикардаи аста. Вай дар қатори давлатҳои БРИКС дар асри ХХI аз сафи ёздаҳ мамлакатаи дунё, ки дорои имконияти бузурги иқтисодӣ доранд, ҷой гирифтааст.

Навоз Шариф

Ҳоло қисми калони аҳоли бо зироат машғул аст. Маҳсулоти бофандагӣ, чарм, чизҳои варзишӣ, моддаҳои кимёвӣ ва қолинҳо экспорт карда мешаванд.

Коркарди саноат, нефт, соҳаҳои саноати кўҳӣ пеш мераванд. Дар саммити Тошкандии ТҶШ дар соли 2016 ҳуччат оид ба тартиби қабули Покистон ба ин ташкилот ва муддатҳои он қабул шуд.

Афғонистон. Пас аз пошхӯрии СССР аҳоли Афғонистон хеле вазнин шуд. Моҳи апрели соли 1992 отрядҳои мучоҳидон ворида шаҳри Кобул шуданд.

Кӣ ба давлати шўравӣ (советӣ) муроҷиат карда, ба Афғонистон лашкари шўравиро хоҳиш намуда буд?

Дар Афғонистон ҳокимиятро гурӯҳе, ки Шўрои ҷиҳод ном дошт, ба даст гирифт. Номи мамлакат Республикаи Исломии Афғонистон шуд, ҳамаи қонунҳо бекор карда, аҳкоми шариат ҷорӣ гардид. Аммо ихтилоф дар байни мучоҳидон боиси ҷанги нав шуд, сафорат ва миссияҳои байналмилалӣ Афғонистонро тарк карданд. Соли 1994 ба мочаро қувваи нави сиёсӣ – ҳаракати фундаменталистони исломӣ ҳаракати толибон ҳамроҳ шуд. Пешвои онҳо мулло Умар дар Афғонистон ҷанги дохилро хотима дода, тартиботи исломиро ҷорӣ намудандро эълон намуд. Толибон сентябри соли 1996 Кобуро ишғол намуда, кишварро “Аморати исломии Афғонистон” эълон карданд.

Толибон дар мамлакат низоми қатъии исломиро ҷорӣ намуданд шуданд. Дар айни вақт дар ин ҷо чандин гурӯҳҳои террористӣ паноҳ ёфта буданд. Террористи байналмилалӣ Усома бен Лодин ҳам бо толибон ҳамкорӣ намуда, ба Афғонистон омад. Вай барои тайёркунии террористон шабакаи пойгоҳҳо (база) ва лагерҳои ҳарбӣ ташкил намуд. Режими толибон Бен Лодинро ба суди байналмилалӣ насупурд, аз ин боис Шўрои Амнияти СММ бар зидди Афғонистон санксияҳои иқтисодӣ эълон кард.

Мулло Умар, ки аз эътирофи ҷомеаи байналмилалӣ умедашро қанда буд, ба нобуд сохтани ҳамаи ёдгориҳои эътиқодии тоисломӣ ва таърихиро амр кард. Дуто ёдгории ноёби мансуб ба асри V—ҳайкалҳои бузурги Буддо, ки ҳаққоқӣ шуда буданд, нобуд гардиданд. Фармоне

баровард, ки мувофиқи он аҳолии ғайримусулмон дар либос нишонаи зард часпонда мегаштанд. Ин ҳолат ғазаби ҷомеаи ҷаҳониرو овард. ША СММ оид ба сахтгар намудани санксияҳо бар зидди ҳукумати толибон қарор қабул кард.

Покистон ва Афғонистон

Барои амали террористии дар Нью-Йорк 11-уми сентябри соли 2001 содиршуда маъмурияти ШМА ҷавобгариро ба ташкилоти “Ал-Қоида” ва Усома бен Лодин гузошт ва ба пойгоҳҳои террорчиён бомбаҳо партофт. Пас аз ҳуҷумҳои бомуваффаияти зидди лашкари толибон ҳокимияти онҳо сарнагун гашт, дар мамлакат қувваҳои ҷарбии байналмилалӣ ҷойгир шуд.

Соли 1994...

Фаъолияти Муҳаммад Начибулло ...

Мансуб ба асри V...

Сентябри соли 1996-...

Дар Луи Циргаи умумиафғонии моҳи июни соли 2002 Ҳомид Карзай президенти Афғонистон интихоб шуд. Ба Афғонистон ба миқдори 5 млрд доллар ёрии байналмилалӣ ҷудо карда шуд. Аммо кирдорҳои террористӣ дар кишвар давом карданд.

Соли 2003 дар Афғонистон конститутсияи нав қабул карда шуд. Мамлакат номи “Республикаи исломии Афғонистон”-ро гирифт. Қонуни асосии нав дар кишвар идоракунии президентиро ҷорӣ намуд, ташкили парламенти дупалата, низоми мустақили суд дар назар дошта шуд, инчунин, ҳуқуқу озодиҳои демократии шаҳрвандон эълон гардид. Конститутсия ҳуқуқи миллатҳои камшуморро кафолат дод, дар назди қонун баробар будани ҳама, аз ҷумла, мардон ва занонро ва озодии эътиқодро ҷорӣ намуд.

Ҳомид Карзай

Конститутсия барои интихобот ба партияҳои (ҳизбҳои) сиёсӣ роҳ боз намуд. Дар интихоботи президентии соли 2004 Ҳомид Карзай президенти Афғонистон интихоб шуд.

Дар интихоботи парламенти моҳи сентябри соли 2005 ҳизбҳои тарафдори дини ислом ба қувваи калон соҳиб шуданд ва парламент умуман аз ҷонибдорони муҳолифат шуд. Дар ин замон савдои моддаҳои нашъаманд яке аз муаммои асосии кишвар шуд. Бино ба маълумоти СММ, 87 фоизи моддаҳои нашъаманди дунё дар Афғонистон тайёр мешавад. Аз соли 2007 савдои наркотик суст шуд, аммо соли 2007 боз ҳам авҷ гирифт.

Ҷавонони солҳои 1970 ва имрӯзаи афғон

Барои амали террористии дар Нью-Йорк 11-уми сентябри соли 2001 содиршуда маъмурияти ШМА ҷавобгариро ба гардани ташкилоти “Ал-Қоида” ва Усома бен Лодин гузошт.

Дар Луи Циргаи умумиафғонии моҳи июни соли 2002 Ҳомид Карзай президенти Афғонистон интиҳоб шуд.

Заиф будани ҳукумати Ҳ.Карзай дар масъалаи ҳалли мушкилоти мавҷуда ҷомеаи ҷаҳониро барои вусъат додани ёрӣ ва иштироки фаълони байналмилалӣ ба Афғонистон тақозо намуд. Инчунин, вусъати низоми таълим, ҳаллу фасли масъалаҳои иҷтимоӣ ва муборизаи зидди қашшоқӣ, модернизатсия намудани нақлиёт ва инфраструктураи энергетика ба нақша гирифта шуд.

Муҳаммад Ашраф Ғанӣ

Дар интиҳоботи президентии соли 2014 дар марҳилаи дуюм Муҳаммад Ашраф Ғанӣ президент, Абдулло Абдулло лавозими раиси ҳукумати Афғонистонро ишғол кард.

Аммо дар Афғонистон ҳанӯз сулҳи пойдор наомадааст. Дар солҳои 2016-2017 чандин амали террористӣ рӯй дод, дар оқибат даҳҳо нафар ҳалок, садҳо нафар захмӣ шуданд. Президенти собиқи Афғонистон Ҳомид Карзай изҳорот дода, сабаби бесуботии мамлакатро дар сиёсати ШМА нисбат ба минтақа эзоҳ дод ва ҳукумати ШМА-ро даъват кард, ки ба хатоҳояш иқрор шавад.

Луи Цирга – шӯрои кӯҳансолони умумиафғонӣ, ки аз тарафи қабилаҳои афғон интиҳоб мешавад.

Савол ва супоришҳо барои мустаҳкамкунӣ

1. Дар Покистон кадом сиёсати П.Мушарраф боиси истеъфои ӯ шуд?
2. Дар Покистон кадом соҳаҳои иқтисодиёт нағз инкишоф намудааст?
3. Пас аз пошхӯрии СССР дар Афғонистон чӣ гуна вазъияти сиёсӣ рӯй дод?
4. Муаммоҳои асосии Афғонистони имрӯза аз чӣҳо иборат аст?

Кори мустақилона

Бо харитаи сиёсии Афғонистон шинос шавед ва вобастагии воқеияти таърихию шарҳ диҳед.

Дар ҷараёни матни мавзӯи калимаҳои ношиносро дар дафтарадон нависед ва бо ёрии луғат таҳлил кунед.

МАВЗӢИ 23. СУРИЯ ВА ИРОҚ ДАР СОЛҲОИ 1991 – 2017

Сурия. Сурия соли 1943 мустақилии худашро эълон кардааст. Ҳоло вай дар давоми ин муддати кӯтоҳи таърихӣ бӯҳрони сахттарини сиёсиро аз сар гузаронида истодааст.

Дар замони қадим дар Сурия ва Миср кадом давлатҳо мавҷуд буданд?

Башар Асад

Соли 1970 Ҳафиз Асад ба воситаи табaddулотӣ ҳарбӣ ба сари қудрат омада, Сурияро то соли 2000 идора намуд. Дар ин солҳо мамлакат роҳи калони тараққиётро аз сар гузаронд. Захираҳои нефт ва газ ба қор андохта, саноат ва кишоварзӣ пеш рафтанд, шумораи аҳолии афзуд, дараҷаи зист беҳтар шуд. Аммо дар солҳои 1990 иқтисодиёт ба қарахтӣ дучор шуд. Яке аз сабабҳои он ғайр аз таназзули сохти сотсиалистӣ бо хушқоилии мудҳише, ки дар таърихи нави Сурия рӯй дод, низ вобаста мебошад.

Дар чунин шароит соли 2000 Ҳ.Асад вафот кард. Дар натиҷаи референдуми (райъпурсии) дар мамлакат гузашта писари Ҳ.Асад Башар Асад ба сари ҳокимият омад.

Б.Асад дар тафовут аз падараш дар сиёсати хориҷӣ роҳи “мулоим”-ро пеш гирифт. Бо Исроил оид ба масъалаи баландихоӣ Қўлан музокираҳоро

ба роҳ монд. Лашкари Сурияро, ки 30 сол боз дар Лубнон буд, баровард. Бо диктатори Ироқ Саддом Ҳусайн ошғи намуд.

Дар сиёсати дохилӣ ба фаъолияти партияҳои сиёсӣ рухсат дод, зидди коррупсия чораҳои қатъӣ андешид. Дар айни вақт он амалдоронро, ки даври ҳукмронии падарашро танқид мекарданд, чазо дод.

Б.Асад қарахтии иқтисди ро ба воситаи либерализатсияи соҳаи савдо ва молия паси сар қарданӣ шуд. Аммо ин чора фақат иқтисодиёти шаҳрҳои бузурги Димишқ ва Ҳалабро ҷоннок намуд. Дар деҳот ва шаҳрҳои хурд сафи бекорон зиёд мешуданд. Ғайр аз ин, гурезаҳо, ки давлатҳои ҳамсоя омада буданд, ба муаммои калони Сурия табдил ёфтанд. Дар соли 2011 дар Сурия қариб ним миллион фаластиниҳо ва беш аз як миллион гурезаҳои ироқӣ буданд.

Сурия ва Ироқ

Соли 1970 Ҳафиз Асад ба воситаи табaddулотӣ ҳарбӣ ба сари қудрат омада, Сурияро то соли 2000 идора намуд.

Соли 2000 дар Сурия Ҳ.Асад вафот кард, дар натиҷаи референдум Башар Асад ба сари ҳокимият омад.

Оқибатҳои ҷанги
мудҳиш дар Сурия

Ҷараёнҳои инқилобии бо номи “Баҳори араб”, ки дар кишварҳои арабӣ дар солҳои 2000 оғоз ёфтанд, Сурияро низ фаро гирифт. Соли 2011 исёне, ки баъд аз намози ҷумъа дар шаҳри Даръаи ҷануби мамлакат сар шуда буд, “Инқилоби ҷумъа” ном гирифт. Исёнгарон сарнагун кардани режими Б.Асад ва гузаронидани ислоҳоти демократиро талаб карданд.

Ба мочаро аз тарафи президенти дар амалбуда Б.Асад армияи арабии Сурия ва армияи озодибахши Сурия аз тарафи муҳолифати “Мўътадил-и” Сурия, отрядҳои курдҳо, инчунин ташкилотҳои гуногуни террористӣ – “Давлати исломии Ироқ ва Шом” (ДИИШ), “Ҷабҳат ан-Нусра” ва монанди инҳо иштирок менамоянд. Ҳамин тариқ, дар кишвар ҷанги шаҳрвандӣ (дохилӣ) сар шуда, гурӯҳҳои гуногуни террористии аз кишварҳои араб, аз тамоми дунё бар зидди лашкари ҳукумат меҷанганд.

Соли 2013 гурӯҳҳои террористӣ дар Ироқ ва қисман дар ҳудуди Сурия давлати ба номи “Давлати исломии Ироқ ва Шом”-ро ташкил карданд. Ин ҳол ШМА ва иттифоқчиёни вайро барои амалӣ намудани интервенсияи ҷарбӣ ҳидоят кард. Онҳо аз сентябри соли 2014 мавқеи террористҳоро дар Сурия бомбардимон мекунанд. Аз сентябри соли 2015 ҳамин гуна оператсияҳоро қувваҳои ҷарбии кайҳонии Россия низ мегузаронад. Дар мочаро манфиатҳои чунин давлатҳо, аз қабилҳои Туркия, Эрон, Арабистони Саудӣ, Ӯрдун, Ироқ, Лубнон, Исроил намоён мешавад. Ҳамин тавр, ба ҳудуди задухӯрди калони қувваҳои мухталифи ҷарбии байналмилалӣ мубаддал гардид.

Дар оқибати ҷанг то моҳи сентябри соли 2017 мамлакатро беш аз 4 млн нафар одам тарк кард. Охири соли 2017 армияи Сурия бо ёрии қувваҳои ҷарбии кайҳонии Россия ва коалитсияи байналмилалӣ бо роҳбарии ШМА ҳудуди мамлакатро аз ҷанговарон қариб озод кард. Як қисми бузурги аҳоли ба хонаҳои худ бармегарданд. Моҳи декабр В.Путин оид ба баргардонидани қисми асосии қувваҳои ҷарбии кайҳонии Россия аз Сурия ба ҳудуди худ амр дод.

Ироқ. Ироқ соли 1932 мустақилии худро эълон кард. Соли 1968 ба сари ҳокимияти Ироқ партияи сотсиалистии наҳзати араб (ВААС) омад. Ҳукуматро президент Ҳасан ал-Бақр идора намуд, аммо ҳокимият аслан ба дасти вазири мудофия Саддом Ҳусайн гузашта буд. Ин ҷараёнҳо ба даври афзоиши бекиёси даромад аз нефт рост омад. Дарачаи зисти аҳоли нисбатан бехтар шуд.

Соли 1979 Саддом Хусайн расман президенти Ироқ интихоб шуд. Сентябри соли 1980 Ироқ бар зидди Эрон ҷанг сар кард. Ин ҷанг дар асри XX чун ҷанги задухӯрди ҳудудии аз ҳама тӯлонитарин ба ҳисоб меравад. Он боиси қурбониҳои зиёд шуд.

Соли 1990 Ироқ сабабгори боз як ҷанҷоли байналмилалӣ гардид. Вай ба Қувайт зада даромад, ҳудуди инро забт кард. Шӯрои Амнияти СММ аз Ироқ талаб кард, ки лашкарашро дарҳол аз Қувайт берун барорад. Нисбат ба Ироқ санксия эълон шуд. Баъд аз ҷанг моҳи кӯшишҳои дипломатӣ моҳи январӣ соли 1991 қувваҳои байналмилалӣ бо сарвари

Саддом Хусайн

ШМА барои озод намудани Қувайт оператсияи “Бӯрон дар сахро”-ро сар кард. Армияи Ироқ пурра торумор шуд. Таҳлилгарон аз сарнагуншавии С.Хусайн башорат карда буданд, аммо вай ҳокимияташро нигоҳ дошт.

С.Хусайн ҳокимиятро мустақкам намуда, ба кӯшишҳои СММ оид ба боздоштани барномаҳои ҳарбии Ироқ муқобилият нишон дод. Вай инспекторони СММ-ро бар ҷосусӣ ба манфиати ШМА айбдор кард ва ҳамаи инспекторони байналмилалиро аз кишвар хорич намуд. Сипас, солҳои 1999-2000 қувваҳои байналмилалӣ бо раҳбарии ШМА объектҳои ҳарбии Ироқро бомбардимон карданд. Соли 2003 лашкари ШМА ва Британияи Кабир ба Бағдод зада даромаданд. Ҳукумати С.Хусайн афтид. Америкоиён ва иттифоқчиёни вай тамоми мамлакатро зери назорати худ дароварданд. Онҳо ду писар ва набераи ҷавони С.Хусайнро куштанд. Декабри соли 2003 ҳуди С.Хусайн низ дастгир ва ба дор овехта куштанд.

Диктатор кушта шуд. Аммо чуноне, ки ваъда шуда буд, дар Ироқ демократия ва сулҳ барқарор нагардид. ШМА ва иттифоқчиёни вай вазъиятро дар Ироқ ба дасти худ гирифта натавонистанд. Ҳаракатҳои террористӣ авҷ гирифт. Одамони бисёри бегуноҳ қурбон шуданд.

Бино ба конститутсияи соли 2005 қабулшуда Ироқ дар асоси созиши парламенти се этноси халқи ин кишварро ташкилдиҳанда – арабҳои сунӣ, арабҳои шиа ва курдҳо республикаи федеративӣ эълон шуд.

Сунниҳое, ки дар замони С.Хусайн дар қудрат буданд, акнун ба муҳолифат гузаштанд. Аммо дар интиҳоботи парламенти соли 2010 ғайриҷашмдошт сунниҳои дар муҳолифатбуда ғолиб омаданд. Аммо дар ҷойҳо ҳокимияти воқеӣ дар дасти гурӯҳҳои гуногуни мусаллаҳ монд. Онҳо дар ҳудуди тасарруфшуда қонунҳои шариатро ҷорӣ карда, ҳазорон одамони бегуноҳро бо усулҳои асримиёнагӣ қатл намуданд. Миллионҳо одамон гуреза шуданд.

**Солҳои 1990...
Соли 2013...**

**Январии соли 1991...
Оператсияи “Бӯрон дар саҳро” ...**

Ҳукумати ШМА, аз ҷумла, президент Б.Обама иқроӣ шуд, ки сиёсати ШМА нисбат ба Ироқ хато буд. Аксари мутахассисон бар ин ақидаанд, ки сиёсати айнан ШМА дар Шарқи Наздик вазъиятро шадид карда, ба пайдоиши ташкилотҳои террористӣ аз қабилӣ ДИИШ сабаб шуд. Д.Трамп, ки декабри соли 2017 президенти ШМА интихоб шуд, ваъда дод, ки сиёсаташро нисбати Шарқи Наздик аз нав дида мебарояд.

Савол ва супоришҳо барои мустақамкунӣ

1. Барои пайдоиши бӯҳрони сиёсӣ ва оғози ҷанги дохилӣ дар Сурия кадом омилҳо сабабгор шуданд?
2. Дар ҷангҳои Сурия манфиати кадом давлатҳо инъикос шудааст?
3. Кадом рафтори Саддом Ҳусайн ба бомбардирмон кардани Ироқ аз тарафи қувваҳои байналмилалӣ оварда расонд?
4. Сарнагун кардани С.Ҳусайн чаро ба Ироқ сулҳу амонӣ наовард?

Кори мустақилона

Аз харита истифода бурда, муаммоҳои ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоӣ ва сиёсии давлатҳои Сурия ва Ироқро дар солҳои 1919–2017 ва роҳҳои ҳалли онҳоро дар дафтарадон ба шакли ҷадвал нависед.

Дар асоси таҳлили қиёсии истилоҳи “Давлати исломии Ироқ ва Шом”, “Халифати умумичаҳонӣ” дар шакли нақша хурӯҷҳои ахбороти имрӯзаро ба дафтарадон нависед.

МАВЗЎИ 24. ДАВЛАТИ ИСРОИЛ ДАР СОЛҲОИ 1991–2017 ВА МУАММОИ ФАЛАСТИН

Инкишофи иҷтимоию иқтисодии Исроил. Соли 1947 Шӯрои Амнияти СММ оид ба Фаластин резолютсия (қарор) қабул кард. Бинобар он аз 1-уми августи соли 1948 дар Фаластин ташкил кардани ду давлат – давлати яҳудиён – Исроил ва давлати арабҳо – Фаластин тавсия шуд.

**Дар таърихи дунёи қадим дар ҳудуди Фаластин
подшоҳии Исроил кай ташкил ёфта буд?**

Исроил давлати миллии яҳудиён ба шумор меравад. Вай аввал ҳамчун маскани миллии яҳудиён, сарпаноҳи онҳо ташкил ёфт ва ҳамин тавр мондааст. Бинобар қонун оид ба бозгашт ба ватан ҳар як яҳудӣ бо оилааш, яъне ҳамсараш, фарзандонаш, набераҳояш барои зисти доимӣ ба Исроил омадан ҳуқуқ дорад. Баъд дар асоси қонун оид ба шахрвандӣ тартиби бевосита ба шахрванди Исроил табдил ёфтани ҳар як яҳудии омада ҷорӣ гардид. Ин қонунҳо аз ҳисоби репатриатсия ба афзоиши босуръати аҳолии Исроил сабаб шуд.

Исроил дар тӯли чанд даҳсолаи тараққиёти худ ба кишвари маҷмӯи ҳарбию саноатиаш хеле ривҷёфта табдил ёфт. Пешравии маҷмӯи ҳарбию саноатӣ ба тараққии босуръати коркарди металл, мошинсозӣ, электротехника, электроника ва коркарди алмос барин соҳаҳо сабаб шуд.

Аз солҳои 1990 Исроил ба сафи давлатҳои иқтисодиётташ мутараққӣ дохил шуд. Бино ба фикри мутахассисон, дар ин мамлакат болоравии ҳақиқии иқтисодӣ сар шуд. Ҳоҷагии Исроил аз нигоҳи сохтораш ба иқтисодёти ШМА ва мамлакатҳои Европай Ғарбӣ наздик шуд ва ба модели постиндустриалӣ мутобиқ гардид.

Шароити мусоиди дохилӣ ва хоричӣ барои расидан ба ин комёбиҳо ёрӣ расонданд. Дар солҳои 1990 аз собиқ СССР ба Исроил омадани 600 ҳазор нафар инкишофи босуръати сохтмон, баъзе соҳаҳои саноатро таъмин намуд. Иммигрантҳои нави дорои дараҷаи баланди маълумот ва фаъолии иқтисодӣ қиёфаи Исроилро дигар карданд.

Дар айни замон ба туфайли бисёр омилҳо иқтисодиёти кишвар ба манбаъҳои зӯри молиявии хоричӣ (ШМА соле ба миқдори 3 млрд доллар ёрии беминнат мерасонад) вобаста аст ва барои вай дараҷаи баланди милитаризатсия хос мебошад.

Исроил

Ёсир Арофат

Ҳалли муаммои Фаластин дар охири асри XX. Нақшаи ташкил намудани давлати Исроил ва Фаластинро аҳолии араб қарори беадолат ҳисобид ва қабул накард. Аз ҳамон вақт сар карда халқи фаластин барои ташкили давлати худ мубориза мебарад. Ин муборизаро давлатҳои араб ва собиқ иттифок дастгирӣ карданд. Барои раҳнамоӣ намудан ба муборизаи арабҳои Фаластин Ташкилоти

озодибахши Фаластин (ин ташкилот ба арабӣ бо номи ФАТХ машҳур аст) созмон ёфт, ба онҳо солҳои зиёд Ёсир Арофат сарварӣ намуд.

Аммо фақат дар солҳои 1990 барои ҳал намудани муаммои Фаластин имконият пайдо шуд. Моҳи октябри соли 1991 дар Мадрид конференсияи байналмилалӣ оид ба Шарқи Наздик баргузор шуд ва дар он намояндагони Фаластин низ иштирок карданд. Баъд бино ба таклифи ҳукумати Норвегия дар шаҳри Осло байни Исроил ва ФАТХ музокирот ба амал омад. Дар натиҷаи музокирот соли 1993 Исроил ва ФАТХ якдигарро эътироф намуданд.

Муваффақиятҳои аввалин дар роҳи ташкили давлати Фаластин. Соли 1993 дар Вашингтон намояндагони Исроил ва ФАТХ оид ба таъсиси мухторияти Фаластин ба созишнома имзо гузоштанд. Ташкили мухторият марҳила ба марҳила бояд дар муддати 5 сол амалӣ мешуд.

Аз солҳои 1990...

Соли 1993...

**Моҳи октябри соли 1991 дар Мадрид...
ФАТХ – ин ...**

Бо мақсади амалӣ намудани марҳилаи аввал созишнома оид зери тасарруфи ФАТХ дода шудани сектори Ғазо ва соҳили ғарби дарёи Ўрдун ба имзо расонда шуд. Ин созишнома боиси норозигии ташкилотҳои Фаластин гардида дар ФАТХ ҷудой сар зад. Ё. Арофат аз тарафи экстремистҳо ҳамчун “хоин” ба марг ҳукм карда шуд. Ташкилотҳои радикалии исломӣ – “Ҳамас”, “Ҷиҳод” ва “Ҳизбуллоҳ” (ин ташкилотҳо дар Ўзбекистон манъ шудаанд) фаъол гардиданд. Онҳо бо роҳҳои гуногун барои ҳалал расондан ба созиш ҳаракат карданд. Сарфи назар аз он, чараёни созиш давом кард.

Исҳақ Рабин

Соли 1947 Шӯрои Амнияти СММ оид ба Фаластин резолютсия (қарор) қабул кард.

Дар солҳои 1990 аз собиқ Иттифоқ ба Исроил кўчида омадани 600 ҳазор нафар инкишофи босуръати сохтмон, баъзе соҳаҳои саноатро таъмин намуд.

Соли 1995 байни ФАТХ ва Исроил созишномаи муваққатӣ ба имзо расид. Ин дар роҳи ташкили мухторияти (автономияи) Ҷаластин марҳилаи навбатӣ шуд, бисёр шахру деҳоти соҳили ғарбии дарёи Ҷрдун ба ихтиёри ФАТХ гузашт. Дар мухторияти Ҷаластин интиҳобот баргузор гардид ва барои назорати ҳудудҳои зери тасарруфи ФАТХ қувваҳои политсия ташкил карда шуд.

Ин созишнома дар ҷамъияти Исроил низ ҷудоиро ба вуҷуд овард. Моҳи ноябри соли 1995 сарвазир Исроил Исҳак Рабин аз тарафи яҳудии мутаассиб қушта шуд. Ин аз эътирози як қисми ҷамъияти Исроил барои хайрхоҳӣ ба Ҷаластинҳо далолат меод. Ҳамон сол дар интиҳобот блоки “Лақуд” ғалаба кард. Беямин Нетаняху мансаби сарвазирро ишғол намуд.

Моҳи январӣ соли 1996 бо роҳнамоии Ё. Арофат шӯрои қонунгузории Ҷаластин интиҳоб шуд. Гарчанде мушкил буд, ҷараёни ташкили давлати Ҷаластин давом мекард.

Ноябри соли 1995 ...

Январӣ соли 1996 ...

Ташкилотҳои радикалӣ ...

Шӯрои қонунгузории Ҷаластин – ин ...

Соли 2006 Ё. Арофати ба рамзи хоси Ҷаластин мубаддалшуда вафот кард. Маҳмуд Аббос раиси мухторияти Ҷаластин ва пешвои ФАТХ интиҳоб шуд. Соли 2012 Ҷаластин дар мақоми давлати нозир ҳуқуқи иштирок дар фаъолияти СММ гирифт. Ин ҷараён ва суҳанронии М. Аббос дар Ассамблеяи умумии СММ боиси норозигии намоёндагони Исроил шуд. Сарфи назар аз он, соли 2017 Ҷаластинро қариб 140 давлат эътироф кард.

Репатриатсия – маънои бозгашт ба ватанро дорад.

Ин истилоҳ одатан нисбати асирони ҳарбӣ, шахсони кӯчида, гурезаҳо, эмигрантҳо истифода мешавад. Ба ватани таърихиашон – Ҷаластин баргаштани яҳудиён низ репатриатсия номида мешавад.

Иммигрантсия – муваққатан ё барои зисти доимӣ кӯчидани аҳоли аз як мамлакат ба дигараш аст.

Милитаризатсия – фаъолияти мақомоти (органҳои) давлат дар соҳаи иқтисодӣ ва сиёсат, иҷтимоӣ аст, ки ба боло бурдани қудрати ҳарбии давлат равона карда шудааст.

Савол ва супоришҳо барои мустақамкунӣ

1. Давлати Исроил дар муддати кӯтоҳи таърихи худ аз ҳисоби кадом омилҳо ба мамлақати мутараққӣ табдил ёфт?
2. Сабабҳои асосии муаммои Фаластин дар чист ва онҳо чӣ гуна ҳал мешаванд?
3. Монеаҳои асосӣ дар роҳи ташкил кардани давлати Фаластин аз чиҳо иборат аст?
4. Таъсири ҳолати сиёсии байналмилалӣ ба муносибатҳои Исроилу Фаластин дар чиҳо намоён мешавад?

Кори мустақилона

Аз харита истифода бурда, ҳудудҳои ба Исроил ва Фаластин мансубро ҷудо карда дар дафтарагон нависед ва ба тақсироти ҳудудӣ муносибататонро баён кунед.

МАВЗҶИ 25. КИШВАРҶОИ АМЕРИКАИ ЛОТИНӢ ДАР СОЛҶОИ 1991 – 2017

Кишварҳои Америкаи Лотинӣ дар охири асри ХХ. Дар охири асри ХХ дар минтақаи Америкаи Лотинӣ 34 то давлати мустақил ва чандин ҳудудҳои мутеъ мавҷуд буд. Сарфи назар аз болоравии вусъатноки иқтисодӣ дар нимаи дуюми асри ХХ кишварҳои Америкаи Лотинӣ дар сиёсати ҷаҳонӣ минтақаи гӯшанишин шуда мондааст. Дар охири аср модели неолиберали тараққиёти иҷтимоию иқтисодии минтақа ба мавқеи аввал баромад. Аслан ин модел дар замони Пиночет дар **Чили** бомуваффақият ба амал бароварда шуда буд. Имрӯз ҳам Чили мамлақати босубот тараққиқунанда буда, дар минтақа хеле пешрафта аст. Аммо, умуман, ислоҳоти неолибералӣ барои мамлақатҳои Америкаи Лотинӣ натиҷаҳои зиддиятнок дод. Агар марҳилаи аввали ин ислоҳотҳо ба болоравии иқтисодӣ оварда, ба модернизатсия кӯмак расонда бошад, баъдтар монеаҳо ба вучуд овард, дар баъзе ҳолатҳо ислоҳотҳо ба ретрессия, қарахтии ҷуқури иқтисодӣ оварда монд.

Дар асри XX барои Америкаи Лотинӣ кадом вариантҳои модернизатсияи умумишуда мавҷуд буд?

Мексика, ки аввалин шуда ба роҳи ислоҳоти неолиберал дохил шуда буд, моҳи декабри соли 1994 ба бӯҳрони молиявӣ иқтисодӣ рӯ ба рӯ омад. Дар мамлакат вазъияти иҷтимоӣ иқтисодӣ вазнин шуд. Дар чунин шароит аз Мексика ба ШМА ба таври оммавӣ кӯчидани капитал сар шуд. Қурби валютаи миллӣ – песо хеле паст фаромад, адар амал низоми молиявӣ миллӣ аз маҷро баромад. 20 ҳазор корхона касод шуд, МУД-и мамлакат якбора кам шуда рафт.

Инқирози Мексика яке аз ҳалқаҳои аввалини занҷири бӯҳронҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ ва сиёсӣ буд, ки мамлакатҳои Америкаи Лотиниро ба ларза овард. Дар оқибати ислоҳотҳои неолибералӣ ба омили берунӣ мутеъ шуда мондани давлатҳои минтақа ба иқтисодиёти Бразилия ва Аргентина барин давлатҳои бузург ҳам зарбаи сахт зад.

Хусусан, иқтисодиёти **Аргентина**, ки “намоиши комёбиҳои ислоҳоти неолибералӣ дар солҳои 1990 ба шумор мерафт, зарари калон дид. Соли 2001 дар Аргентина эълон шудани дефолт ҳолати аз ҳама калони банкротӣ бузург дар таърихи ҷаҳон шуд, пас аз он дар кишварҳои Америкаи Лотинӣ ба таҷрибаҳои неолибералӣ нуқта гузошт ва дар минтақа даври нави тараққиёти сиёсӣ ва иқтисодӣ сар шуд.

Зери таъсири ин ҷараёнҳо эътироз аз сиёсати иқтисодӣ, ҳолатҳои нобоварӣ ба партияҳои анъанавӣ ва раҳбарони онҳо пурзӯр гашт, барои ҳаракати муқовимат, аз ҷумла, ба фаъол гардидани ташкилотҳои радикалӣ (исёнгарон, ташкилотҳои террористӣ, наркомафия) шароит фароҳам оварданд.

Дар солҳои 90-уми асри XX дар **Колумбия** ҳаракати радикалии мусаллаҳи чапҳо авҷ гирифт, дастаҳои ҳарбии онҳо 40 фоизи ҳудуди кишварро зери назорат гирифта буданд. Соли 1992 дар **Перу** низ ташкилоти исёнгар ва террористии “Роҳи мунаввар” фаъол шуд. Соли 1994 дар Мексика шӯриши оммавӣ хиндувон сар шуд. Баромадҳои оммавӣ аҳоли бар зидди оқибатҳои иҷтимоӣ сиёсати ҳукумат дар Аргентина, Мексика, Эквадор ва дигар кишварҳо шуда гузаштанд.

**Бӯҳрони Мексика ...
Соли 1994 ...**

**Соли 1992 ...
Соли 2001 ...**

Давлатҳои Америкаи Лотинӣ

Дар муносибатҳои иҷтимоӣ сиёсӣ муборизаи халқҳои ҳинду барои ҳуқуқдоршавӣ, ҳифзи маданияти ба худ хосашон, барои ҳуқуқи мухторият ва замин нақши алоҳида дорад. Дар охири асри XX ҳиндӯвон 25—

30 фоизи аҳолии Боливия, Гватемала, Перу, Мексика, Эквадор барин кишварҳоро ташкил медоданд.

Дар ибтидои солҳои 1990 500-солагии аз тарафи Х.Колумб кашф шудани Америка васеъ ҷашн гирифта шуд. Аммо ин воқеа аз тарафи аҳолии минтақа як хел мусбӣ қабул карда нашуд. Ғайр аз муаммоҳои соф маданӣ дар натиҷаи ислохотҳои неолибералӣ ҳолатҳои кашаида гирифтани заминҳои ҷамоаҳои ҳиндуён боиси авҷи норозигӣ гардиданд. Дар оқибати сиёсати ноодилонаи ҳукуматҳо нисбат ба аҳолии ҳинду баромадҳои беназми ҳиндуён дар баъзе кишварҳои минтақа рӯй доданд. Ин ҳаракат дар Эквадор, Перу, Бразилия ва ҷануби Мексика хусусан ранги оммавӣ пайдо намуд.

Кишварҳои Америкаи Лотинӣ дар ибтидои асри XXI. Дар аввали асри нав кишварҳои Америкаи Лотинӣ дар таърихи худ бори аввал роҳи тараққиёти бидуни диктатураро пеш гирифтанд. Қариб дар ҳамаи кишварҳо ба сари ҳокимият режимҳои конституциявӣ бо роҳи интихобот омаданд. Дар аксари мутлақи кишварҳои минтақа низоми сиёсии ба онҳо хоси дохипарастияи популизм ва идоракунии президентӣ ҷорӣ карда шуд.

**“Намоиши комёбиҳои ислоҳоти неолибералӣ” ...
Соли 1992 ...
Дар ибтидои солҳои 1990 ...**

Аз охири асри XX боварии аҳоли ба партияҳои анъанавӣ намонд ва оқибати он дар ибтидои асри XXI дар кишварҳои Бразилия, Перу, Венесуэла, Эквадор ба сари ҳокимият номзадҳои наву мустақил омаданд.

Дар охири асри XX ва ибтидои асри XXI ҷиҳати характерноки ҳаёти сиёсии ин мамлакатҳо аз он иборат, ки партияҳои коммунистӣ мавқеи худро аз даст доданд. Ин, албатта, бо ҷараёнҳои глобалии дунё вобаста буд.

Дар Кубае, ки баъд аз инқилоби соли 1959 режими сиёсии коммунистӣ ташаккул ёфта буд, низ ин гуна ҷараёнҳо сар заданд. Куба баъди барбод рафтани соҳти сотсиализм аз гирифтани ёрии моддию техникӣ ва молиявӣ маҳрум шуд, ин бошад, пеш аз ҳама ба аҳволи аҳоли таъсири манфии худро расонд. Аммо сарфи назар ба ин душвориҳо дар ибтидои асри XXI ҳам Куба ҳамчун давлати иҷтимоӣ боқӣ мондааст.

Дар ибтидои асри XXI дар кишварҳои Америкаи Лотинӣ ҷараёнҳои интеграционӣ пурзӯр шуд. Самти асосии ин ҷараёнҳо ташкили зонаҳои

савдои озоди минтақавӣ гардид. Дар оянда барпо намудани зонаҳои савдои озоди байни Америкаи Шимолӣ ва Ҷанубӣ дар назар дошта шудааст.

Аммо сарфи назар аз нақшаҳои бузург ва имкониятҳои азим ин мамлакатҳо, ҳатто Бразилия ва Мексика барин гигантҳо ба таъсири ҳассоси ҷараёнҳои ҳалли муаммоҳои иқтисодӣ соҳиб нестанд. Гарчанде аз соли 2008 сето давлати бузурги минтақа—Бразилия, Мексика ва Аргентина ба клуби “Бистгонаи бузург” (G-20) аъзо ҳастанд, дар сиёсати ҷаҳонӣ ҳанӯз роли калон надоранд. Сарфи назар аз онҳо, ин кишварҳо имкониятҳои калони истиқболӣ доранд. Масалан, Мексика соли 1994 ба зонаи савдои озоди Америкаи Шимолӣ дохил шуд ва ҳаҷми инвеститсияи хориҷие, ки ба Мексика дар солҳои 1994—2010 дохил шуд, чор баробар афзуд. 75 фоизи он ба ҳиссаи ШМА рост меояд. Агар дар гузаштаи наздик асоси экспорти Мексикаро нефт ташкил карда бошад, ҳоло 80 фоизи экспорти онро маҳсулоти саноатӣ ташкил медиҳад.

Дар ибтидои асри XXI дар Бразилия, Перу, Венесуэла, Эквадор ба сари ҳокимият номзадҳои наву мустақил омаданд.

Ҳаҷми инвеститсияи хориҷие, ки ба Мексика дар солҳои 1994—2010 дохил шуд, чор баробар афзуд.

Бразилия имрӯз яке аз ҳудудҳои иқтисодии бузурги дунё буда, бо Хитой, Ҳиндустон, Республикаи Африкаи Ҷанубӣ ва Россия аъзои ташкилоти БРИКС мебошад. Бразилия ният дорад, ки дар асри XXI давлати пешрафтаи эътирофшудаи Америкаи Лотинӣ шуда, аз таъсири доимии ШМА раҳой ёфта ва ба яке аз аъзоёни доими ША СММ шавад.

Бояд гуфт, ки мамлакатҳои Америкаи Лотинӣ он муаммоҳое, ки дар наздашон дар асри XX буд, пурра ҳал карда натавонистанд, аммо барои дарёфти ин роҳҳо ҳаракат доранд. Дар асри XXI ҷи гуна ёфт шудани роҳи ҳалли ин муаммоҳоро ҳаёт нишон медиҳад.

Популизм – позитсияи сиёсие, ки на ба эҳтиёҷоти шахравандони интихобӣ, балки ба эҳтиёҷоти оммаи халқ нигаронида шудааст ё шакли нутқ аст.

Савол ва супоришҳо барои мустаҳкамкунӣ

1. Роҳи неолибералии тараққиёт барои кишварҳои Америкаи Лотинӣ чӣ гуна аҳамият касб намуд ва кадом муаммоҳоро бар сар овард?
2. Дар муносибатҳои байни кишварҳои Америкаи Лотинӣ ва ШМА дар асри XX кадом моделҳо ташаккул ёфтанд?
3. Дар кишварҳои Америкаи Лотинӣ аз охири асри XX кадом чараёнҳо барои паст рафтани боварии аҳоли ба партияҳои анъанавӣ сабаб шуданд?
4. Давлатҳои бузурги Америкаи Лотинӣ дар асри XXI дар назди худ кадом мақсадҳоро гузоштаанд?

Кори мустақилона

Дар асоси интернет ба кишварҳои Америкаи Лотинӣ сайёҳати виртуалӣ ташкил кунед ва дар заминаи материали омӯхташуда дар ин мавзӯё воқеияти таърихро таҳлил кунед.

МАВЗҶӢ 26. КИШВАРӢОИ АФРИКА ДАР СОЛӢОИ 1991 – 2017

Африкаи Шимолӣ. Ба кишварҳои Африкаи Шимолӣ Миср, Судон, Либия, Ҷазоир, Тунис, Марокаш, Мавритания ва Саҳрои Кабири ғарбӣ дохил мешаванд.

5-Panafrika kongressi qachon bo'lib o'tdi?

Миср аз нигоҳи тамаддун бештар ба баҳри Миёназамини Шарқӣ мансуб аст, лекин дар ҳаёти кишварҳои араби Африка роли калон мебозад. Дар охири асри XX ва ибтидои асри XXI Миср дар бобати тараққиёти иқтисодӣ, соҳаи кишоварзӣ, маданият ба қомебиҳои бузург ноил шуд., индустрияи мутараққии сайёҳиро барпо кард, захираи валютаи кишвар доимо меафзояд. Ин муваффақиятҳо ба Миср барои ишғол намудани роли пешбарандагӣ дар олами араб ва мусулмон имконият фароҳам овард.

Аммо ба солҳои 2000-ум омада дар Миср ҳам фундаментализми исломӣ фаъол шуд. Зери таъйиқи онҳо президенти Миср Хусни Муборак ба истеъфо баромад. Дар интиҳоботи президентии баъди он баргузоршуда номзади ташкилоти радикалии исломии “Бародарони мусулмон” Муҳаммад Мурси ғалаба кард. М.Мурси қарор имзо намуд, ки президенти мамлакат ҳуқуқ дорад, ки “барои ҳимояи инқилоб” ҳама гуна декретро имзо кунад ва он дар суд рад намегардад. Муҳолифат ўро барои ҳаракаташ дар ғасби ҳокимият, чорӣ кардани диктатура айбдор намуд. Дар армия норозигӣ сар шуд. Дар натиҷаи он соли 2013 М.Мурси аз тарафи ҳарбиён сарнагун ва ба ҳабс гирифта шуд. Ба сари ҳокимият вазирӣ мудофиа генерал Абдулфаттоҳ Ас-Сисӣ омад. Ў дар интиҳоботи соли 2014 президенти Миср интиҳоб шуд.

Аммо дар Миср ҳавфи терроризм хеле баланд аст. 24 ноябри соли 2017 намояндагони ташкилоти террористии “Вилояти Синай”, ки мансуб ба ДИШИ аст, дар нимҷазираи Синай ҳангоми намози ҷумъа масҷидро тарконида, бар зидди намозхонҳо аз автомат оташ кушоданд. Дар натиҷаи он 235 нафар, аз ҷумла бачаҳо низ ҳалок шуданд зиёда аз 100 кас захм бардоштанд.

Дар охири асри XX ва ибтидои асри XXI Судон яке аз мамлакатҳои ақибмондаи минтақа аст. Қисми асосии аҳолии мамлакат бо хоҷагии қишлоқ машғул аст. Саноат хеле суст пеш меравад, 5 фоизи аҳоли бо ин соҳа банд аст.

Сарҳади кишвар дар замони мустамликавӣ сунъӣ ҷудо карда шудааст, ки то ҳол ба мочароҳои этникию конфессионалӣ сабаб мешавад.

Дар **Либия** дар солҳои ҳукмронии бисёрсолаи М. Каддафӣ даромади зиёд аз нефт меомад, ки барои гузаронидани ислоҳотҳо имконият фароҳам овард. Либиягиро ба аҳолии хубтаъминшудаи Африка мубаддал гашт.

Кишварҳои Африкаи Шимолӣ – инҳо ...
Соли 2011 ...
Соли 2013 М.Мурси ...

Аммо ҳукумати М.Каддафӣ дар сиёсати хоричӣ ба ташкилотҳои инқилобӣ ва террористӣ, хусусан, ба онҳое, ки зери байрақи дини ислом ҳаракат мекарданд, ёрӣ расонид. Номи М.Каддафӣ дар алоқамандӣ бо як қатор амалҳои террористӣ ба забон гирифта шуд ва ин боиси норозигии ҷомеаи ҷаҳонӣ гашт.

Соли 2011 дар Либия низ исёнҳои зидди ҳукумати сар шуданд. Исёнгарон ҳукумати муваққати ташкил карда, барои ёри ба НАТО муроҷиат намуданд. Қувваҳои НАТО Либияро бомбардимон карданд. М.Каддофи кушта шуд, задухӯрди байни гурӯҳҳои мухталиф қатъ нагардид. Соли 2016 дар мамлакат ҷанги дохилӣ сар шуд. Дар ин ҷанг гурӯҳҳои гуногуни ташкилотҳои исломӣ иштирок карданд. Либия ба вартаи ҳалокати иқтисодӣ омад. Миллионҳо нафар мамлакатро тарк карда, ба гурезагон табдил ёфтанд.

Давлатҳои Африка

Дар кишварҳои минтақа аз ҷумлаи Ҷазоир, Тунис, Марокаш ва Мавритания ҳам инқилобҳо ва табаддулот хеле мураккаб ҷараён гирифтанд, ин ҳодисаҳо бештар асоси динӣ пайдо карданд, маълум шуд, ки ин ҷомеаҳо мўхтоҷ ба модернизатсия мебошанд.

Африкаи Тропикӣ ва Ҷанубӣ. Дар солҳои 1990 дар кишварҳои Африкаи Тропикӣ ва Ҷанубӣ низ дигаргуниҳои муҳим ва бисёр мураккаб рӯй доданд. Онҳо бо тенденсияҳои тараққиёти худӣ ин мамлакатҳои Африка ва бо хотима ёфтани “ҷанги сард”, ки аҳамияти умумиҷаҳонӣ дошт, вобаста буданд. Байни ду блокҳои ба ҳам муҳолиф мубориза барои гузаронидани таъсир поён ёфт.

Дар кишварҳои Африка тенденсияҳои демократия, кўшишот барои барпо намудани ҷамъияти шаҳравандӣ пайдо шуданд. Аксари мамлакатҳои дорои низоми якпартиявӣ ба низоми бисёрҳизбӣ гузаштанд. Партияҳои ҳукмронӣ дар барномашон аҳкоми марксизм-ленинизм инъикосёфта аз даъвоҳои барномавишон даст кашиданд, ҳукумати ба марксизм содиқи Менгисту Хайле Мариам дар Эфиопия соли 1991 сарнагун шуд.

Аммо ин ҷараёнҳо вазъияти сиёсии ин минтақаро пуртезугунд намуд. Соли 1989 дар Либерия ҷанги дохилии байни қавмҳои гуногун боиси қурбонҳои зиёд ва ба таври оммавӣ ба давлатҳои ҳамсоя гурехтани 1 млн нафар аҳоли гардид. Мамлакат ба аҳволи вазнин дучор омад. Фақат дохил намудани қувваҳои ҳарбии байналмилалӣ аҳволро каме ба тартиб даровард.

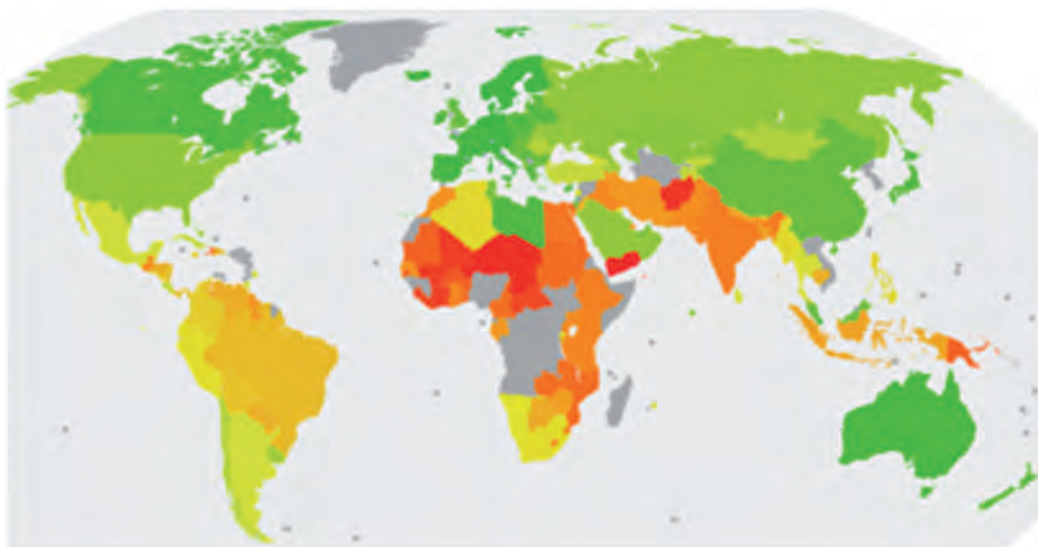
Табаддулотҳо ва мочароҳои мусаллаҳона дар Сийеро-Леона низ ба ҷанги дохилӣ оварда расонд. Фақат даҳолати СММ вазъияти тезугундро каме нарам кард, аммо иқтисоди мамлакат хеле хароб шуд.

Дар **Руанда ва Бурунди** низ мочароҳои хунрезона шуда гузаштанд. Дар миёнаҳои солҳои 1990 мубориза байни халқҳои тутси ва хуту тезугунд шуда, ба геносид оварда расонд. Дар натиҷа дар Руанда қариб як миллион нафар аҳоли ҳалок шуд, дар Бурунди наздики як миллион нафар ба гуреза гардиданд.

Соли 1997 дар Республикаи Демократии Конго режими диктатории Мобуту сарнагун шуд. Аммо ҳукумати нав бӯҳрони иҷтимоию иқтисодие, ки дар давоми солҳои тўлонӣ ғун шуда буданд, паси сар карда, зиддиятҳои этникиро мулоим намуда нагавонист. СММ Республикаи Демократии Конгоро кишвари қашшоқтарини дунё эълон намуд.

Ба инқирози Конго якҷанд давлат: Республикаи Африкаи Ҷанубӣ, Ангола, Намибия, Уганда, Руанда, Зимбабве ҳам то ин ё он дараҷа ҳисса гузоштанд. Ҳамаи онҳо гарҷанде дар бораи ҳалли сулҳомези мочаро баёнот медоданд, гурӯҳи дигар ҳокимияти марказиро, дигарашон исёнгаронро дастгирӣ мекарданд.

Ҳоло дар ин мамлакат дар баробари қашшоқӣ ва коррупсия нобаробарии гендерӣ яке аз муаммоҳои калонтарини кишвар шуда мондааст. Зӯроварӣ ба занон ҳолати оддӣ шуда, мудҳишаш он аст, ки қисми калони аҳоли инро ҳолати оддӣ медонанд. Дар кишварҳои Африка ғуломдории замонавӣ ҳам муаммои дигар шуда мондааст. Хусусан, ҳолати ғуломии бачаҳо ҷомеаи ҷаҳониرو ба ташвиш андохтааст. Ҳоло миллионҳо нафар бачаҳо дар кишварҳои Африка ҳолати ғуломиро аз сар мегузаронанд.

Харитаи нобаробарии гендерӣ: ранги сабз—дараҷаи пасти нобаробарии гендерӣ; ранги сурх—дараҷаи баланди нобаробарии гендерӣ.

Соли 2011 дар Либия исёнҳои зидди ҳукумати сар шуд.

Соли 2014 дар интихоботи дар Миср баргузоршуда Фатҳ Ас-Сиси президенти мамлакат интихоб шуд.

Ин гуна кулфатҳо ҳолати қисми калони Африкаи Тропикӣ ва Ҷанубиро ифода менамояд. Инқирози иҷтимоию иқтисодӣ беш аз пеш пурзӯр мешавад. Дараҷаи баланди афзоиши аҳоли муаммои бекориро боз ҳам тезуғунд кард. Кам шудани талаботи бозори ҷаҳонӣ ба ашйе хоми Африкаи Тропикӣ ва Ҷанубӣ ба иқтисоди мамлакатҳои минтақа зарари калон расонд. Дар аксари мамлакатҳои Африка даромади солона

ба ҳар сари аҳоли аз солҳои 1960 ҳам паст фаромада рафт. Фақат дар ибтидои асри XXI дигаргуниҳои мусбӣ сар шуданд. Аммо дар асри XXI аниқ аст, ки дар назди африкоӣҳо муаммоҳои калон меистад. Муаммои демографӣ яке аз муаммоҳои бузургтарин аст. Сарфи назар аз қашшоқӣ, бемориҳои мудҳиш дар ибтидои асри XXI афзоиши солони аҳоли дар кишварҳои Африка хеле баланд аст. Бино ба маълумоти СММ аҳолии Африка соли 2050 ба 3 млрд нафар мерасад. Ин дар асри нав аз мавҷуд будани муаммоҳои хеле калон дар назди Африка далолат медиҳад.

Мочарои этно-конфессионалӣ – яке аз шаклҳои мочарои этникӣ буда, зимни он зиддияти этникӣ ба зиддияти динӣ омехта мешавад.

Нобаробарии – гендерӣ нишонаи муҳими сохти иҷтимоӣ буда, бинобар ин имкониятҳои гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ, дар айни ҳолат имкониятҳои мардон ва занон дар ҷамъият аз якдигар бисёр фарқи калон пайдо мекунад.

Савол ва супоришҳо барои мустақамкунӣ

1. Дар асри XXI дар Миср фундаментализми исломӣ дар ҳаёти сиёсӣ чӣ гуна рол бозид?
2. Дар охири асри XX ва ибтидои асри XXI инқилоб ва табaddулотҳои кишварҳои Либия ва дигар мамлакатҳои Африкаи Шимоли ба кадом оқибатҳо оварда расонд?
3. Дар кишварҳои Африка хотима ёфтани “чанги сард” кадом чараёнхоро ба вучуд овард?
4. Дар асри XXI дар назди кишварҳои Африка кадом муаммоҳои бузург истодаанд?

Кори мустақилона

Масъалаи муаммоҳо ва муваффақиятҳои тараққиёти давлатҳои Африкаро дар асоси нақшаи Т таҳлил кунед, ба дафтаратон нависед.

БОБИ III. МУАММОҲОИ ТАМАДДУНИ ҶАҲОНӢ ДАР ИБТИДОИ ҲАЗОРСОЛАИ НАВ

МАВЗӢИ 27. МУАММОҲОИ ГЛОБАЛИЗАТСИЯ, ХАВҶУ ХАТАРҲОИ ҲАРБӢ, ЭКСТРЕМИСТӢ ВА ЭКОЛОГӢ ДАР ОХИРИ АСРИ XX–ИБТИДОИ АСРИ XXI

Муаммоҳои глобализатсия. Зери истилоҳи глобализатсия (globus-кураи замин) ҷараёнҳои умумичаҳонии интегратсия шудан ва унификатсияшавии иқтисодӣ, сиёсӣ ва маданӣ фаҳмида мешавад. Глобализатсия ҷараёни объективӣ ва низомдор буда, тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеаро фаро мегирад.

Дар натиҷаи глобализатсияи иқтисодӣ пешрафту бӯҳронҳои иқтисодӣ характери глобалии умумичаҳонӣ гирифта истодаанд. Низоми ахбороти замон имконият дод, ки капитали молиявӣ хеле зуд ҳаракат намояд ва бозори молиявӣ бетавақуф фаъолият намояд.

Глобализатсия оё ғарбишавӣ аст?

Ҷараёни глобализатсия дар соҳаи маданӣ ба натиҷаҳои зиддиятнок ҳам оварда расонид. Аз як тараф дар ҷараёни глобализатсияи маданӣ интернет, ҳамкориҳои байналмилалӣ, кинофилмҳо, китобҳо ва дигар маҳсулоти меҳнати эҷодӣ роли калон мебозад. Аз дигар тараф ҳодисаҳои маданияи байналмилалӣ, ки сифати ҷандон баланд надоранд, шакли оммавӣ пайдо намуда, ба инкишофи маданиятҳои миллии хавф меоранд. Масалан, ҳоло ҷараёне, ки “маданияти оммавӣ” ном гирифтааст, ҳамин гуна ҳодисаест, ки ба ҳолатҳои манфӣ оварда расонданиш мумкин.

Соли 1927 нахустин филми овозии дар Нью-Йорк намоиш додашуда чӣ ном дошт?

Глобализатсия чарёни мураккаб аст, ки онро як хел баҳо додан мумкин нест. Дар ин чараён ҳар як халқ ҳаракат менамояд, ки мақоми худро, худшиносияшро нигоҳ дорад. Ғарбишавии тамаддуни анъанавӣ дар Осиё ва Африка хеле мураккаб сураат гирифтааст. Ба назар чунин мерасад, ки дар ин ҷамъиятҳо меъёрҳои низоми арзишҳои Ғарбро бар зидди асосҳои маънавию ахлоқии ҷамъиятҳои анъанавӣ ҷорӣ намудан дар асрҳои наздик ҳодисаи илочнодошта аст. Баръакс, боло рафтани роли баъзе кишварҳо, аз қабили Хитой ва Ҳиндустон дар соҳаи иқтисодиёти ҷаҳонӣ ва сиёсат ба арсаи дунё баромадани арзишҳои маънавию ахлоқияшро ба амал овард. Ин бошад ба ҷамъияти Ғарб имконияти аз бӯҳрони маънавии чуқуршуда баромаданро доданаш мумкин.

**“Маданияти оммавӣ” – ин ...
Глобализатсия – ин ...
Ғарбишавии тамаддуни анъанавӣ ...**

Хавфу хатарҳои ҳарбӣ. Дар солҳои 50-уми асри XX як гурӯҳи олимони машҳури дунё ҷаҳониёро огоҳ намуданд, ки истифодаи оммавии силоҳи ядрой ба пурра нобуд шудани тамаддун оварда мерасонад. Дар асл ҳам силоҳи ядрой нисбат ба ҳамаи офатҳои табиӣ қудрати бештари вайронкуниро дорад. Ба тӯфайли пайдо шудани ин силоҳ дар дунё бори аввал хатари худро ба дасти худ нобуд кардани инсоният ба вучуд омад. Ҳоло барои ба ҳалокати муқаррарӣ овардани тамаддун истифодаи 1 фоизи ҷамъиилоҳи ядрой кифоягӣ мекардааст. Дар айнаи вақт хавфу хатарҳои ҳарбӣ барои инсоният дар асри XXI низ бартараф нашудааст. То даме, ки зиддиятҳо ва нобовариҳо байни ду давлати бузургтарини дорои силоҳи ядрой – ШМА ва Россия боқӣ мемонад, хавфи ҷанги ядрой ҳам бартараф намешавад, инсоният аз хавфи ин ҷанг эмин намемонад. Инчунин, мутассил зиёд шудани шумораи давлатҳои дорои силоҳи ядрой ё давлатҳое, ки имконияти зуд истеҳсол кардани вайро доранд, ба сари инсоният хатари азим шуда мемонад.

Ба туфайли муваффақиятҳои кимё ва муҳандисии ген имкониятҳои тақомули силоҳҳои кимёвӣ ва бактериологӣ низ инсониятро ба ташвиш овардааст. Нисбатан арзон будани истеҳсоли ин гуна аслиҳа, мураккабшавии назорати онҳо, имконияти нобудсозии одамони бештар, хавфи дар манбаъҳои задухӯрдҳои хурд пайдо шудани ин силоҳҳоро ба вучуд овардааст.

Экстремизм ва терроризм. Вақтҳои охир дар байни аксари муаммоҳои ҷомеаи замонавӣ ду муаммое, ки бо якдигар хеле зич вобастаанд, – экстремизм ва терроризм нақши алоҳида доранд. Экстремизм ва терроризм ба аризишҳои иҷтимоии инсоният зарари калон расонда, ҳисси ҳимояшавии инсонро дар ҷамъият поймол менамоянд.

Экстремизм назария ва амалиётест, ки бо усулҳои манъшуда расидан ба мақсадҳои иҷтимоӣ сиёсӣ, динӣ ва миллиро дорад. Зери мафҳуми усулҳои манъшуда истифода аз қувва, бо роҳи зӯрӣ таҷовуз кардан ба ҳуқуқу озодиҳои инсон доништа мешавад, ки онҳо дар қонун манъ шудаанд.

Қиёфаи даҳшатноки терроризм

Экстремист ҷиноятчи “ғоявист”, ки онҳоеро, хусусан, ҷавонеро, ки ба ҳақ будани ғояҳои сиёсӣ, динӣ ё дигар ғояҳои хатарноки истимой бовар доранд, ба афкорашон ҳамон ғояҳоро ҷой кардани мешавад. Ҳоло чунин гурӯҳҳои экстремистӣ ҳастанд, ки ғояҳои мутаассибонаи худашонро исбот намуда, онҳоро ба асоси ҷамъият табдил додани ҳастанд, дар ғайрияти худ аз усулҳои мудхши ғайриинсонӣ истифода мебаранд.

Шакли аз ҳама хавфноктарини экстремизм терроризм аст. Терроризм мафкура ва амалиётест, ки ба воситаи тарсонидани аҳоли ё ҳаракатҳои дигари зидди қонунии вобаста бо роҳи зӯри ба ҷараёни қабули қарорҳо аз тарафи мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва идоракунии маҳаллӣ ва ташкилотҳои байналмилалӣ таъсир расондани мешаванд. Яъне террористон бо ваҳшонияти беҳад, масалан, ба воситаи тарконидани ҷойи ҷамъшудаи аҳоли, содир намудани қатли оммавӣ барои гирифтани ҳокимият ҳаракат менамоянд. Онҳо ҳоло хусусан аз ниқоби динӣ васеъ истифода мебаранд. Масалан, ташкилотҳои террористие ба монанди “Ал-Қоида”, ДИШИ дини исломро ниқоб карда, имрӯз дар дунё ба хавфи аз ҳама калони экстремистӣ ва террористӣ табдил ёфтанд. Инсонҳои ин хатарро дарк накарда ё то охир нафаҳмида, хусусан, ҷавонон ба доми ин террористон афтида истодаанд. Дар бобати паҳннамоеи ғояҳои экстремистӣ Интернет ва дигар воситаҳои замонавӣ ахборот ҳам роли муайяни манфӣ бозида истодаанд.

Ҳолати ноороми Шарқи Наздик, аз он ҷо даҳҳо ҳазор гурезаҳо роҳи Европаро пеш гирифтанишон хавфи терроризмро дар сартосари дунё тезтунд кард. Аз ҳама хавфнокаш тарсу ваҳм ва ҳисси хавотирӣ, ки ба одамони ин замон бегона аст, тамоми дунёро фаро гирифта истодааст.

Муаммои захираҳои табиӣ ва ифлосшавии биосфера. Боз як хавфе, ки ба ҳаёти Кураи замин таҳдид менамояд, бо фаъолияти истеҳсолии инсон вобаста аст. Таъсири манфии фаъолияти истеҳсолии инсон ба биосфераи Замин беш аз пеш зиёд шуда истодааст. Солҳои охир қабати озон, ки сайёраамонро аз нурҳои радиоактивии офтоб ҳимоя менамояд, вайрон шуда истодааст. Дар натиҷаи он хавфи ба бемории саратон гирифтӣ шудани одамон, касалиҳои ҳайвонот ва наботот афзудааст. Ба миқдори зиёд хорич шудани газу дуд ба атмосфера ба дигаршавии глобалии иқлим оварда расонд. Ҳарорати миёнаи солонаи сайёра сол то сол гарм шуда истодааст. Дар оянда дар натиҷаи об шудани яхҳои кутб, қабатҳои пиряхҳои Гренландия ва Антарктида, боло баромадани сатҳи уқёнуси дунё садҳо шаҳрҳои соҳилҳо, заминҳои серҳосил зери об монданишон мумкин.

Яке аз муаммоҳое, ки дар Ўзбекистон ҳалли таъхирнопазирро талаб мекунад, муаммои баҳри Арал аст. Дар тӯли чил соли охир ҳавзаи баҳри Арал чандин маротиба кам шуд, бо маъдан пӯшида шудани он даҳҳо бор зиёд гашт, барои зисти организми зинда шароит намонд. Ҳоло бештар аз 90 фоизи баҳр хушк шудааст. Ин ҳолати нохуш ба саломатии аҳолии соҳили Арал, хусусан, бачаҳо, генофонди миллат, софӣи табиати атроф зарари ҷиддӣ расонда истодааст. Ҳоло қисми зиёди

аҳолии Кураи замин дар шаҳрҳо зиндагӣ мекунад ва онҳо нисбат ба пешина бештар зери таъсири ахборот монда истодаанд. Дар оқибати он бемориҳои асаб-психологик, саратон ва қалб зиёд шудааст. Дигаргунӣҳо дар тарзи зисти дар тӯли садсолаҳо ташаккулёфта, хусусан, бар оқибати тағйирот кам шудани ҳаракат ҳам ба саломатии инсон таъсири манфӣ мерасонад.

Газҳои захрнок—муаммои глобалии инсоният

Албатта, дар боло зикршудаҳо, ҳамаи муаммоҳои ҳалталаби инсониятро фаро намегиранд. Баъзе аз онҳо, масалан, бӯҳрони маънавии инсоният, фасоди ахлоқӣ барин муаммоҳо хеле мураккаб буда, ҳал намудани онҳо барои ҷимояи инсоният ва таъминкунии инкишофи он дар оянда фавқуллодда муҳим мебошанд. Монанди онҳо барқарор намудани мувозинати ҷамъият ва табиат, ба ҳам мутобиқ сохтани чараёнҳои экологӣ, технологӣ ва иҷтимоӣ, бартарафсозии бӯҳрони иҷтимоӣ ва дар натиҷа ҳифзи тамаддуни башарият дар назди инсоният вазифаи оламшумули мураккаб аст. Ҳалли ин муаммоҳо аз инсоният пеш аз ҳама ҳамкорӣ ва ҳамбастагиро тақозо менамояд.

Унификатсия – ба як низом ва ба як шакл овардан.

Савол ва супоришҳо барои мустақамкунӣ

1. Ҷараёнҳои глобализатсия дар соҳаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва маданӣ дар чӣҳо намоён аст?
2. Ба бад шудани муҳити атроф ва саломатии инсон кадом омилҳо сабаб шуда истодаанд?
3. Хавфи ғояҳои экстремистӣ дар кадом ҳолатҳо (зухурот) намоён мегардад?
4. Хавфи экстремистии гурӯҳҳои динии мутаассиб ҳоло дар чист?
5. Чаро терроризм намуди хатарноктарини экстремизм аст?
6. Кам шудани захираҳои табиӣ ва ифлос шудани атмосфера дар назди инсоният кадом муаммоҳоро гузоштааст?

Кори мустақилона

Дар мавзӯи “Экстремизм ва терроризм—заволи тараққиёт” тақдимот тайёр кунед ва дар шакли видеоролик дар машғулотӣ маҳфил намоиш диҳед.

Бо ёрии интернет масъалаи муаммоҳои захираҳои ресурсҳои табиӣи дунё ва ифлосшавии биосфераро таҳлил кунед.

Ҳалли муаммоҳои мазкурро дар таҷрибаи ҷаҳонӣ дар дафтаратон нависед.

МАВЗЎИ 28. ТАРАҚҚИЁТИ БОСУБОТ ВА МУАММОҲОИ ЭТНО-ИҶТИМОӢ ДАР ОХИРИ АСРИ XX-ИБТИДОИ АСРИ XXI

Муаммоҳои инкишофи босуботи беҳавф. Инкишоф ё тараққиёти босубот ҷараёни дигаргуниҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ буда, дар он истифода аз захираҳои табиӣ, сафарбаркунии инвестицияҳо, муқаррар намудани самтҳои инкишофи илмӣю техникӣ, инкишофи шахс ва тағйироти институтсионалӣ ба ҳам мутобиқ карда, барои қонеъ намудани эҳтиёҷот ва кўшишҳои инсон имкониятҳои имрӯз ва истиқболи он пурзўр гардонда мешавад. Мақсад аз онҳо таъмин намудани тарзи зисти сифатноки инсонҳо мебошад.

**Созмони Милали Муттаҳид ба кадом мақсад
ташқил карда шуд?**

Тараққиёти беҳавфи суботи инсоният аз бисёр ҷиҳат ба ҳамкориҳои байналмилалӣ вобаста аст. Кам намудани сарфи энергия ва захираҳои саноат ва ба сохти постиндустриалии ба технологияҳои олий асосёфта гузаронидани он бори бар зиммадошта тамаддуни ҳозираро сабуктар мекунад. Масалан, дар давоми 50 соли охир бинобар натиҷаи комёбиҳои илмӣ кам намудани сарфи сўзишворӣ дар дунё исбот кард, ки аз табиат дар асоси технологияҳои баланд сарвати зиёд нагирифта, муҳити атрофро ифлос накарда, имконпазирии истеҳсоли маҳсулот ҳаст.

Дар баробари андешидани чораву тадбирҳо аз тарафи давлатҳои алоҳида оид ба ҳимояи табиат дар ин соҳа ҳамкориҳои байналмилалӣ инкишоф меёбад. Дар конференсияи соли 1992 дар шаҳри Рио-де-Жанейро баргузоршуда оид ба ҳимояи муҳити атроф ва тараққиёти босуботи ҳаракат дар асри XXI, аз ҷумла барномаи тартиб додани концепсияи инкишофи босуботи беҳавф барои тамоми инсоният қабул карда шуд. Мамлакатҳои бузурги дунё ўҳдадорӣ кам намудани истихроҷи моддаҳои ба қабати озон зараркунанда ва баъдтар қатъ кардани онро бар зимма гирифтанд. Давлатҳои аз технологияҳои ядрой истифодабаранда дар бобати беҳатарии стансияҳои барқии атомӣ ба стандартҳои байналмилалӣ риоя мекунанд.

Сарфи назар аз инҳо барои ҳалли муаммои гузашта ба модели тараққиёти босуботи беҳавф дар миқёси глобалӣ, умумичаҳонӣ ҳоло

шароит фароҳам оварда нашед. Аммо инсоният дар ин самт инкишоф меёбад, ҳамкорӣ давом мекунад. Ин боварии инсониятро ба фардо мустаҳкам менамояд.

Ифлосшавии муҳити атроф ба муаммои асоситарини глобалии замонамон табдил ёфтааст

Муборизаи зидди наҷодпарастӣ ва поймолкунии наҷодӣ. Тадбирҳо ба нарм намудани ихтилофи наҷодии ҷамъият равонашуда қабул намудани қонунҳоро оид ба баробарҳуқуқии этникҳои камшумор, аз ҷумла, барои мустаҳкам сохтани ҳуқуқҳои соҳаи иҷтимоиро дар бар мегирад. Ин гуна қонунҳо аввал дар СССР, ШМА ва мамлакатҳои Европайи Ғарбӣ қабул карда шуданд. Хусусан, дар Европа барои мустаҳкам намудани қонунҳои зидди поймолкунии наҷодӣ тадбирҳо андешида шуданд.

Поймолкунии наҷодӣ – ин ...
Стансияҳои барқии атомӣ – ...
Концепсияи тараққиёти босуботи бехавф – ин ...

Халқҳои дунё зидди нажодпарастӣ ҳастанд

Ташкилотҳои ғайридавлатии ҷамъияти шахрвандӣ ба муаммоҳои иҷтимоӣ ва мақоми сиёсии миллатҳои камшумор эътибори алоҳида медиҳанд. Масалан, дар иттифоқҳои қасаба шўъбахое ташкил шуданд, ки манфиатҳои намоёндагони миллатҳои камшуморро ифода мекунанд. Партияҳои намоёни сиёсӣ шўъбаҳои мазкурро ташкил намудаанд. Ба парламент, ба мақомоти маҳаллии ҳокимият номзади намоёндагони миллатҳои камшумор нишон дода шуд. Соли 1987 дар Британияи Кабир бори аввал чаҳор нафар аз ҷумлаи этники камшумор ба палатаи ҷамоатӣ интихоб шуд. Баъд Дэвид Динкинси сиёҳпӯст мири шаҳри Нью-Йорк, афроамерикой Барак Хусайн Обама президенти ШМА, Содиқ Амонхони аслаш аз балужҳо мири шаҳри Лондон интихоб шуд.

Аммо соли 2015 дар чандин шаҳрҳои ШМА аз тарафи политсиячиён ва нажодпарастон америкоиёни сиёҳпӯст кушта шуданд, ин ҳолат Б.Обамаро маҷбур намуд эътироф кунад, ки дар ШМА ҳанӯз муаммои нажодӣ ҳалгалаб мондааст.

Муаммоҳои этно-иҷтимоӣ дар охири асри XX–ибтидои асри XXI. Дар охири асри XX давлатҳое, ки захираҳои калони моддӣ надоштанд, низ ба муаммоҳои этно-иҷтимоӣ рӯ ба рӯ омаданд. Аслан, дар асри XXI моҷароҳои этно-иҷтимоӣ нисбат ба муборизаҳои синфӣ асри гузашта ҳам манбаи муаммоҳои ҷиддитар буданашро нишон дод.

Ҳамбастагии байни миллатҳо – роҳи самарбахши
чилавгирии мочароҳои этникӣ

Дар дунё аз нисфи ками 164 давлати аҳолиаш беш аз 1 миллион нафар буда якмиллата, яъне давлатест, ки аҳолии асосиаш мансуб ба як миллат мебошад. Давлатҳои дигар аҳолиашон гуногунмиллат аст.

Таркиби бисёрмиллатии аҳоли дар ин давлат пайдо шудани мочароҳои этно-ичтимоиро муқаррар карда наместонад. Дар мамлакатҳои аҳолиашон гуногунмиллат, масалан, дар Ўзбекистон анъанаи зиндагони тифоқонаи миллатҳои гуногун ташаккул ёфтааст. Аммо дар баъзе ҳудудҳои дунё тезтунд шудани мочароҳои этникӣ рӯй дода истодаанд. Аз нисфи зиёди мочароҳои низомие, ки дар охири солҳои 1980 рӯй доданд, дар заминаи мочароҳои байниэтноӣ, дар дохили як давлат ба амал омадаанд. Дар он вақт майдони асосии он мочароҳо дар кишварҳои Осиё ва Африка ҷойгир буданд.

Аммо пас аз пароканда шудани СССР дар ҳудуди собиқи он даҳҳо манбаъҳои тезтундии байниэтноӣ ба вучуд омад. Дар солҳои 1920 Ҳангоми гузаронидани тақсмоти миллию ҳудудӣ дар байни республикаҳои шӯравӣ (советӣ) омилҳои этникӣ ба инобат гирифта нашуда буд, дар оқибати он аксари аҳоли берун аз ҳудуди республикаҳои миллии худ монд. Ин муаммо дар республикаҳои назди Кавказ ва Осиёи Миёна баъди пошхӯрии СССР баръало эҳсос гардид. Ин омил барои дар ин ҳудудҳо сар задани бисёр мочароҳои байниэтноӣ сабаб шуд.

Соли 1992 дар шаҳри Рио-де-Жанейро оид ба ҳимояи муҳити атроф ва тараққиёти босубот конференсия баргузор шуд.

Дэвид Динкинси сиёхпӯст мири шаҳри Нью-Йорк, афроамериканӣ Барак Ҳусайн Обама президенти ШМА, Содик Амонхони аслаш аз балуҷҷо мири шаҳри Лондон интихоб шуд.

Дар замони шӯравӣ бинобар он, ки потенциали саноатии ҳамаи республикаҳо як хел тараққӣ накарда буданд, баъди пошхӯрии СССР ба манбаи муаммоҳои этно-иҷтимоӣ табдил ёфтанд. Хусусан, аз солҳои 2000 сар карда ба Федератсияи Россия ба таври оммавӣ омадани муҳоҷирони меҳнатӣ дар ин ҷо ҳолати этно-иҷтимоиро тезутунд намуд.

Хулоса, муаммоҳои этно-иҷтимоӣ, ки маҳсули зиддиятҳои калони сиёсӣ ҳарбии асри XX буданд, дар охири аср дар натиҷаи рӯй додани бӯҳронҳои сиёсӣ дар Европа, пароканда шудани СССР ва лагери сотсиалистӣ боз ҳам авҷ гирифтанд. Дар асри XXI поймолкуниҳо, пастанданиҳои наҷодию динии инсонҳо гарчанде кам шуданд, муаммоҳое, ки бо нобаробарии иҷтимоӣ, ҷараёнҳои мигратсия вобастаанд, ҳамон боқӣ мондаанд.

Дигаргуниҳои институтсионалӣ – қисми таркибии тараққиёти иҷтимоӣю иқтисодӣ буда, дар инкишоф ва тағйироти институтҳои иҷтимоӣ намоён мешаванд.

Потенциал – ҳамаи имкониятҳо, ҷамъи воситаҳои мавҷуда дар ягон соҳа, ба маънои васеъ воситаҳои “захиравӣ” мебошад.

Наҷодпарастӣ – назарияи ғайриилмӣ, реаксионӣ (иртиҷоӣ) дар бораи нобаробар будани наҷодҳо, ҳукмронӣ кардани наҷодҳои “оли” болои наҷодҳои “паст” мебошад.

Савол ва супоришҳо барои мустаҳкамкунӣ

1. Зери мафҳуми муаммоҳои этно-иҷтимоӣ чиро мефаҳмед?
2. Ҷараёнҳои мигратсионӣ ба муносибатҳои этно-иҷтимоӣ чӣ гуна таъсир мерасонанд?
3. Зери истилоҳи наҷодпарастӣ ва поймолкунии наҷодӣ чиро мефаҳмед?

4. Таъсири чараёнҳои мигратсионӣ ба муносибатҳои этно-ичтимоӣ дар чихо намоён мешавад?

5. Пайдо шудани мочароҳои байни этносҳо дар собиқ республикаҳои советӣ баъди пошхӯрии СССР кадом сабабҳо доштанд?

Кори мустақилона

Дар асоси таҳлили қиёсии мафҳумҳои “Мубориза бар зидди поймолкуниҳои нажодӣ” ва “Муаммоҳои этно-ичтимоӣ” шаклҳои онро дар дафтаратон нависед.

МАВЗЎИ 29. ТАРАҚҚИЁТИ ИЛМИЮ ТЕХНИКӢ. ИЛМ, АДАБИЁТ, САНЪАТ ДАР ОХИРИ АСРИ XX – ИБТИДОИ АСРИ XXI

ИИТ ва натиҷаҳои он. Инқилоби илмию техникий нимаи дууми асри XX натиҷаи қонунии инкишофи илму техника дар давоми сад соли охир шуд. Нишонаҳои асосии ин инқилоб ба таври оммавӣ истехсол кардани маҳсулоти аз масолеҳи табиӣ ва сунъӣ (синтетикӣ), истифодаи васеъ аз мошинҳо, офарида шудани линияҳои конвейерии истехсолот, заводу фабрикаҳо ва роботҳои саноат ба ҳисоб мераванд. ИИТ мамлакатҳои пешрафтаи ҷаҳонро аз марҳилаи индустриалии тамаддун ба даври постиндустриалий баровард.

Салафи (пешгузаштаи) интернет Arpanet кай кашф шудааст?

Босуръат инкишоф ёфтани ахборот ва технологияҳои нав, дар 30 соли охири асри XX инқилоби технологии нави рӯйдода, компютеркунонии умумӣ ва ҷамъиятро бо ахборот фаро гирифтанд, интеллектнокшавии истехсолот барин чараёнҳо дар кишварҳои мутараққӣ ҷамъиятро мутлақо ба ҳолати нав бароварданд. Инро олимони “ҷамъияти ахборотӣ” номидаанд. Бино ба фикри олимони, “ҷамъияти ахборотӣ” зинаи хеле баланди баъди ҷамъияти индустриалий мебошад. Ҳоло дар кишварҳои мутараққии

индустриалӣ шумораи аҳолии бо меҳнати интеллектуалӣ банд ба нисфи қувваи корӣ наздик шудааст. Дар ШМА ва Япония ин нишондиҳанда боз ҳам баланд аст. Агар дар Африка аз се ду қисми аҳоли бо хоҷагии қишлоқ банд бошад, дар ШМА ин нишондиҳанда 3 фоизро ташкил мекунад. Дар ШМА 80 фоизи аҳоли дар соҳаи технологияҳои ахборот меҳнат мекунад.

Илм ва технологияҳо

Фанҳои табиатшиносӣ ва тиббиёт. Инкишофи биология, биокимё ва тиббиёт дар нимаи дуҷуми асри XX ба якбора дигар шудани ҳаёти инсон, ба гузариш ба марҳилаи сифатан нави ҷамъияти индустриалӣ оварда расонд. Дар асри XX сиёҳгул (қорачечак), гриппи испанӣ, вабо, вараҷа, сил, табларза барин бемориҳо сабабгори марги наздики 1 миллиард нафар одам шуд. Дар охири аср бемории нави сирояткунанда СПИД пайдо шуд. Сарфи назар аз ин, айнан дар асри XX акнун дар таърих бори аввал бемориҳои сирояткунанда сабаби марги одамон намешудагӣ гардиданд. Дар натиҷаи комёбиҳои инқилобии фанни биология, хоҷагии қишлоқ ва тиббиёт аҳолии Қураи замин аз якуним миллиард нафар дар

охири аср ба шаш миллиард нафар расид. Бар зидди бисёр бемориҳо вакцинаҳо ихтироъ шуданд. Комёбиҳои техникаи тиббӣ ба беҳбудии ҳаёти инсон ва ба дароз шудани умри он оварданд.

Тағйирот дар низоми арзишҳо (қадриятҳо). Такмил ёфтани воситаҳои ахбори оммавӣ онҳоро ба воситаи қудратманди таъсиррасонӣ ба шуур, рафтор ва кайфияти инсонҳо табдил дод. Дар нимаи дуҷуми асри XX ба воситаи радиои сунъӣ намоиш додани барномаҳои телевизионӣ оғоз ёфт, барои байналмилалӣ шудани ҳаёти маънавии инсоният ба воситаи офаридани шабакаи глобалии компютер шароит ба вуҷуд омад. Ба ин муносибат дар одамон савол пайдо шуд: айнан кадом арзишҳо, ғояҳо, тамсилот, тасаввурот акнун характери умумӣ (универсалӣ) касб менамоянд, барои ҳама қобили қабул мешаванд? Бояд гуфт, ки ҳоло бозори ҷаҳонӣ ба худ хоси ғояҳо, арзишҳои маданӣ пайдо шуд. Дар он давлатҳои пурзӯр барои таъмини таъсири сиёсӣ ва фарҳангии худашон мубориза бурда истодаанд.

Дар ҳама ҷо паҳн шудани барномаҳои радио ва телевизион, баланд шудани дараҷаи саводи аҳоли дар аксар мамлакатҳо эҳтиҷро ба маҳсулоти бадеии зуд ғоида меовардагӣ, барои истеъмолгари оммавӣ пешбинишуда зиёд кард.

Маданияти оммавӣ нафақат барои дилхушӣ, балки бо мақсади мафкуравии муайян ба пайдо шудани саноати томи истеҳсолкунандаи маҳсулоти аудио ва видеои дилхушкунандаи оммавӣ оварда расонд. Корпоратсияҳои бузургтарини дунё дар онҳо имкониятҳои пурқудрати бевосита ё билвосита реклама намудани маҳсулоти худро диданд. Машҳур будани “ситорагон”-и кино, эстрада ва варзиш барои тақлид ба тарзи зист, либоспӯшӣ, нуқтаи назари ҳаётӣ ва сиёсии онҳо аз тарафи аксарият, хусусан ҷавонон ба намуна табдил ёфт.

**Дар нимаи дуҷуми асри XX...
ИИТ – ин ...
“Ҷамъияти ахборотӣ” – ...
Бемории нави сирояткунанда ...**

Вақтҳои охир тамаддуни Ғарб, ки ба объекти тақлиди бисёр халқҳо табдил ёфтааст, дар баробари мафҳумҳои инноватсияҳои техникӣ ва технологӣ, демократия ва ҳуқуқҳои инсон ҷиҳатҳои нав ба нави толерантӣ маданиро намоён карда истодааст. Дар як қатор кишварҳои Ғарб қонунӣ намудани ташкили оила байни одамони якҷинса, гарчанде ба урфу одат

ва дин зид ҳастанд, кўшишҳо барои ба дигар ҷойҳо оммавӣ намудани ин одагҳо аз тарафи аксарият ба сифати бўҳрони маънавии ҷамъияти Ғарб дар шароити имрӯза баҳо дода мешаванд. Аз ин сабаб дар худӣ Ғарб ҳам маданияти оммавӣ аз ҷониби аксар файласуфон, ҷамъиятшиносон ва маданиятшиносон ҳамчун ҳодисаи хеле ташвишовар боиси муҳокима шудааст. Аз сабаби он ки он одамро ба қабули сабуки ахборот даъват мекунад, ҳамчун манбаи ғасоди интеллектуали арзёбӣ мешавад. Бино ба фикри олимон, маданияти оммавӣ ба ҳаракати инсон дар роҳи расидан ба мақсад ва ба рӯйи об баровардани он муқобилият мекунад. Модели тақлидбозии хулқу атвор психологияи тайёриро ба сусткашӣ, зуд мутобик шудан, яъне дунёро, ҳастиро чӣ гунае ҳаст, ҳамон тавр қабул кардан ташаккул медиҳад.

Адабиёт. Дар охири асри XX–ибтидои асри XXI ҷараёнҳои адабӣ зуд тағйир ёфтанд, дар ҳар як даҳ сол дар адабиёт ҷараёни нав пайдо мешавад, мактабҳои нав ба вучуд меоянд. Адабиёти ин давр ҷараёни ҷустуҷӯи интеллектуалиро давом медиҳад ва он ба сӯйи дарки эҳтиёҷот ва усулҳои инкишофи ҷамъияти замонавӣ мекӯшад.

Дар ибтидои асри нав яке аз асарҳое, ки ба бисёр забонҳо тарҷума шуда, боиси баҳси калон гардид, романи адиби афғонистонӣ Холид Хусайни бо номи “Одаме, ки аз дунболи шамол медавад” мебошад. Воқеаҳои роман дар Кобул, ҳангоме, ки ҳаракати “Толибон” ба авҷ баромада буд, рӯй медиҳанд. Асар аз таърихи дӯстии Амир ва Ҳасан нақл мекунад. Дар асар аз хусуси асосҳои маънавии дӯстии одамон ва ўҳдадорихоӣ онҳо суҳан меравад. Асар баъд аз воқеаҳои сентябри соли 2001 ҷоп шуд, аз ин рӯ таваҷҷӯҳи зиёд пайдо намуд.

Боз як асаре, ки дар асри XXI ба китобхони ўзбек расид, асари машҳури адиби бразилиягӣ Пауло Коелё – романи “Алкимёгар” аст. Асар оид ба ҷавонӣ, орзу ва кўшиш барои расидан ба он аст. “Ба Сарнавишти худ расидан – чунин аст вазифаи ҳақиқии инсон”, – менависад П. Коелё.

Дар охири асри XX ва ибтидои асри XXI яке аз асарҳои машҳуртарине, ки ба эътибори аҳли ҷаҳон сазовор шудааст, романҳои “Гарри Поттер”-и нависандаи англис Ҷоан Роулинг аст. Олимон ба аҳамияти тарбиявии ин асар баҳо баланд додаанд. Вай ба саргузашти навраси ихтироғар Гарри Поттер, ки ба марг ҳам ғолиб меояд, бахшида шудааст. Асар дар бораи он, ки дунё аз ҳарвақта ҳам ба зоти шарифи ба инсонҳо некхоҳ, саховатпеша мўҳтоҷ аст, роҳи нек ҳоло ҳам роҳи пуртазод ва вазнин буданаш аст. Инсонҳои софдил ба мисли Гарри Поттер мушқилиҳоро паси сар намуда, қудрати инсонро нишон медиҳанд. Нависанда дар баробари

содик будан ба анъанаҳо ба офаридани олами бадеии хеле боэътимоди худ муваффақ шудааст.

Сарфи назар аз ин асарҳо, ҳоло ҷиҳатҳои тижоратӣ ва рекламавии адабиётро ҳам таъкид намудан лозим.

Ҷамъияти муосир бояд дарк намояд, ки адабиёт қисми муҳими интеллектуалии инкишофи он аст, ҷамъият бидуни адабиёт вучуд дошта наметавонад ва инкишоф ҳам намеёбад. Дар баробари паҳши хабарҳои муҳими рӯз аз тарақи телевидение, радио ва шабакаҳои Интернет тақдим намудани китобҳои нав нашршуда, реклама намудани онҳо одати рӯзмарраи ҷамъият бояд бошад. Аслан ин қисми муҳими маданияти ҷамъияти муосир аст, инро набояд фаромӯш намуд.

Санъат. Санъати замонавӣ дар асоси анъанаҳои дар нимаи дуоми асри XX ташаккулёфта ташкил ёфт. Санъати ин давр пуртазод аст, баъзан ба он ҷустуҷӯи муқобили модернизм, ҳаракат барои офаридани забони нави санъат хос аст. Он дар образҳои нав, дар ҷараёни ҷустуҷӯи услуби нави ифода, воситаи номодӣ ва материалҳо инъикос мегардад.

Технологияҳои нави замони ахборот, аз ҳам зиёд будани иттилоот (информатсия) ба зиддияти байни инсон ва машина оварда расонд. Ҳамчун роҳи ҳалли ин зиддият ба телекоммуникатсия асосҳои эстетикиро даровардан, онро аз функцияҳои расонидани ахборот озод кардан, хусусан, мазмуни намоишҳои телевизиониро бо миститсизми шарқона, решаҳои ирратсионалии мукамал намудан пешниҳод карда мешавад. Интеллектро “кор нафармуда”, бевосита ба олами ботинии инсон муроичат кардан – ин тамоил дар графикаи компютер, офаридани видеороликҳо бирин навъҳои нави санъат, қисман санъати кинои замонавӣ мавриди истифода мегарданд.

Дар нимаи дуоми асри XX, хусусан дар охири аср бемориҳои дилу раг ва саратон сабабгори асосии марги одамон шуданд.

Дар натиҷаи комёбиҳои инқилоб дар илми биология, хоҷагии қишлоқ ва тиббиёт аҳолии кураи замин аз яку ним миллиард нафар дар охири аср ба шаш миллиард нафар расид.

Натиҷаи муҳимтарини пайдоиши шабакаи глобалии телекоммуникатсия, маданияти оммавӣ дар болороавии роли иҷтимоию сиёсии санъати бадеӣ намоён мешавад. Акнун санъат фақат аз инъикоси ҳаёт иборат нашуда,

ба омили ташаккулдиҳандаи воқеияти иҷтимоӣ ҳам таъдил ёфт. Аз ин сабаб, чандин расомон санъат дар “ҷамъияти постдемократӣ” ба аслиҳаи дасти ҳокимият таъдил хоҳад ёфт, гуфта дар хавотиранд.

Ваксина – воситае, ки барои эм намудан бар зидди бемориҳои сирояткунанда истифода мешавад.

Миститсизм – шакли ҷаҳонбинии динию идеалистии моил ба мистика.

Ирратсионализм – дар омӯзишу дарки ҳастӣ имконияти шуурро рад кардан, ё концепсияи фалсафие, ки имконияти шуурро маҳдуд меҳисобад.

Маданияти оммавӣ – маданияти маишӣ, дилхушкунанда ва ахборот, ки қариб ба ҳама соҳаҳои ҳаёти ҷамъияти имрӯза даромада омадааст.

Савол ва супоришҳо барои мустаҳкамкунӣ

1. ИИТ дар кишварҳои мутараққӣ дар кадом тағйироти сифатии ҷамъият ба назар мерасад?

2. Шумо ба хусусияти байналмилалӣ касб намудани низоми арзишҳо чӣ гуна нигоҳ мекунед? Зери он барои маданиятҳои милли қадом хавф пинҳон аст?

3. Маданияти оммавӣ ба низоми арзишҳои ҷамъият чӣ гуна таъсир мерасонад?

4. Воситаҳои замонавии ахборот дар соҳаи адабиёт ва санъат қадом равияҳо ва муаммоҳои навро ба вуҷуд оварда истодаанд?

5. Аз намунаҳои адабиёти муосир, ки дар китоб оварда шудаанд, қадомашро медонед? Дар бораи онҳо нақл кунед.

Кори мустақилона

Бо ёрии интернет дар мавзӯи “Илм, адабиёт, санъат дар охири асри XX–ибтидои асри XXI” видеоролик тайёр кунед ва барои тақдироташ тайёри бинед.

МУНДАРИЧА

Муқаддима.....	3
----------------	---

БОБИ I. КИШВАРҲОИ ДУНЁ ДАР ОХИРИ АСРИ XX—ИБТИДОИ АСРИ XXI

Мавзӯи 1. Муносибатҳои байналмилалӣ дар охири асри XX—ибтидои асри XXI.....	4
Мавзӯи 2. Инқилобҳои демократӣ дар кишварҳои Европай Шарқӣ ва пошхӯрии лагери сотсиалистӣ.....	9
Мавзӯи 3. Пош хӯрдани давлати советӣ ва эълон шудани мустақилии дар собиқ республикаҳои советӣ.....	15

БОБИ II. КИШВАРҲОИ ДУНЁ ДАР СОЛҲОИ 1991—2017

Мавзӯи 4. Федератсияи Россия дар солҳои 1991—2017.....	19
Мавзӯи 5. Республикаҳои Украина, Беларус ва Молдова дар солҳои 1991—2017.....	23
Мавзӯи 6. Давлатҳои соҳили Балтика дар солҳои 1991—2017.....	29
Мавзӯи 7. Давлатҳои назди Кавказ дар солҳои 1991—2017.....	33
Мавзӯи 8. Давлатҳои Осиёи Марказӣ дар солҳои 1991—2017.....	38
Мавзӯи 9. Инкишофи ҷараёнҳои интеграционӣ дар кишварҳои Ғарб. Муносибатҳои Иттифоқи Европа ва ШМА.....	44
Мавзӯи 10. Штатҳои Муттаҳидаи Америка дар солҳои 1991—2017.....	48
Мавзӯи 11. Республикаи Федеративии Германия дар солҳои 1991—2017.....	52
Мавзӯи 12. Британияи Кабир дар солҳои 1991—2017.....	55
Мавзӯи 13. Франция дар солҳои 1991—2017.....	60
Мавзӯи 14. Италия дар солҳои 1991—2017.....	64
Мавзӯи 15. Самтҳои асосии инкишофи сиёсӣ, иҷтимоию иқтисодии кишварҳои Осиё, Африка ва Америкаи Лотинӣ.....	68
Мавзӯи 16. Республикаи Халқии Хитой дар солҳои 1991—2017.....	72
Мавзӯи 17. Япония дар солҳои 1991—2017.....	77
Мавзӯи 18. Кишварҳои Осиёи ҷанубу шарқӣ дар солҳои 1990—2017.....	81

Мавзӯи 19. Республикаи Ҳиндустон дар солҳои 1991–2017	85
Мавзӯи 20. Республикаи Туркия дар солҳои 1991–2017	90
Мавзӯи 21. Республикаи Исломии Эрон дар солҳои 1991–2017	94
Мавзӯи 22. Покистон ва Афғонистон дар солҳои 1991–2017	98
Мавзӯи 23. Сурия ва Ироқ дар солҳои 1991–2017	104
Мавзӯи 24. Давлати Исроил дар солҳои 1991–2017 ва муаммои Фаластин	109
Мавзӯи 25. Кишварҳои Америкаи Лотинӣ дар солҳои 1991–2017	113
Мавзӯи 26. Кишварҳои Африка дар солҳои 1991–2017	118

БОБИ III. МУАММОҲОИ ТАМАДДУНИ ҶАҲОНӢ ДАР ИБТИДОИ ҲАЗОРСОЛАИ НАВ

Мавзӯи 27. Муаммоҳои глобализатсия, хавфу хатарҳои ҳарбӣ, экстремистӣ ва экологӣ дар охири асри XX–ибтидои асри XXI	124
Мавзӯи 28. Тараққиёти босубот ва муаммоҳои этно–иҷтимоӣ дар охири асри XX–ибтидои асри XXI	130
Мавзӯи 29. Тараққиёти илмию техникӣ. Илм, адабиёт, санъат дар охири асри XX–ибтидои асри XXI	135

Shuhrat Ergashev, Begzod Xodjayev,
Jamshid Abdullayev

JAHON TARIXI

(1991–2017-yillar)

O'rta ta'lim muassasalarining 11-sinfi ta'limi muassasalarining
o'quvchilari uchun darslik

Birinchi nashr

(tojik tilida)

«TURON-IQBOL»

Toshkent, 100182. H. Boyqaro ko'chasi, 51-uy.

Toshkent–2018

Тарҷумон	Ш. Салимов
Муҳаррир	А. Шукуров
Муҳаррири бадеи	Э. Абдикаирова
Муҳаррири техникӣ	А. Юлдошева
Мусахҳах	Ш. Бобочонов
Саҳифабанди компютери	А. Муҳаммадиев

Литсензияи нашриёт АИ №223, 16.11.2012.

Ба чоп 29 июн соли 2018 рухсат дода шуд. Андозааш 70×90 $\frac{1}{16}$.

Чопи офсет. Гарнитурани «Palatino Linotype». Ҷузъи чопӣ 10,53.

Ҷузъи ҳисоби нашри 9,95. Адади нашр 7 797.

Фармоиши № 18-280.

Дар матбааи Хонаи эҷодии таъбу нашри «Ўзбекистон» – и
Агентии матбуот ва ахбори Ўзбекистон чоп шудааст.
100011. Тошканд, кўчаи Навоӣ, 30.

Ўадвали нишондиҳандаи ҳолати китоби дарси ба иҷора додашуда

Р/т	Исму шарифи хонанда	Соли хониш	Ҳолати китоби дарси хангоми гирифтан	Имзои роҳбари синф	Ҳолати китоби дарси хангоми супоридан	Имзои роҳбари синф
1.						
2.						
3.						
4.						
5.						
6.						

Баъди ба иҷора дода шуда, дар охири соли хониш бозгардонидани гирифта шудани китоб, ўадвали дар боло овардашуда аз тарафи роҳбари синф аз рўйи мезонҳои баҳодиҳии зерин пур карда мешавад:

Нав	Ҳолати бори аввал ба истифодабарӣ дода шудани китоби дарси
Хуб	Муқовааш яклухт, аз қисми асосии китоб ҷудо нашудааст. Тамоми варақҳои хаст, надаридааст, дар онҳо навишта ва рахҳо нест.
Қаноатбахш	Муқовааш қат шудааст, андак хатҳо кашида шудааст, аз қисми асосии китоб ҷудо шудааст, аз тарафи истифодабаранда ба таври ғайриқаноатбахш таъмир шудааст. Варақҳои кандашуда аз нав таъмир шудааст, ба баъзе саҳифаҳо хат кашида шудааст.
Ғайриқаноатбахш	Ба муқова хат кашида шудааст, даридааст, аз қисми асосӣ ҷудо шудааст ё тамоман нест, аз тарафи истифодабаранда ба таври ғайриқаноатбахш таъмир шудааст. Саҳифаҳо даридааст, варақҳои намерасад, хат кашида шудааст. Китобро таъмир карда намешавад.